

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ufuk AYGÜN

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN
PARAMETRELER: 1991 - 2010

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ufuk AYGÜN

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN
PARAMETRELER: 1991 - 2010

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ufuk AYGÜN 'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: Azerbaycan'ın Dış Politikası'nı Etkileyen Parametreler: 1991-2010

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 21/09/2018

Mezuniyet Tarihi : 01/11/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Azerbaycan’ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler: 1991 – 2010” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Ufuk AYGÜN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ufuk AYGÜN
Öğrenci Numarası	20145238026
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr.Üyesi Ramazan İZOL
Tez Başlığı	Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler: 1991-2010
TurnItIn Ödev Numarası	1020186444

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 15/10/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 8'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

15/10/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN PARAMETRELER: 1991 - 2010

1.1. Politika.....	4
1.2. Uluslararası Politika Ve Dış Politika.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ

2.1. Azerbaycan'ın Tarihçesi	11
2.2. Ayaz Muttalibov Dönemi (1991-1992).....	13
2.3. Ebulfaz Elçibey Dönemi (1992-1993).....	16
2.4. Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003).....	22
2.5. İlham Aliyev Dönemi	26
2.6. Karabağ Sorunu	28
2.7. Değerlendirme ve Öngörüler	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNU

3.1. İlgili Antlaşmalar	40
3.2. SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Dönem.....	41
3.3. Hazar'ın Statüsüne İlişkin Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları.....	44
3.3.1. Rusya	44
3.3.2. İran.....	45
3.3.3. Azerbaycan	46

3.3.4. Türkmenistan	47
3.3.5. Kazakistan	48
3.4. Değerlendirme ve Öngörüler	48
SONUÇ	50
KAYNAKÇA	55
EK 1- Toğrul ALİXHANOV ile Röportaj.....	61
EK 2- Mustafa Haşim POLAT ile Röportaj.....	65
EK 3- İbrahim DEMİR ile Röportaj.....	72
EK 4- Hasan ALİBEYLİ ve Ozaran NARAFOV ile Röportaj.....	76
EK 5- Sarkhanbay KHUDUYEV ile Röportaj.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	Azerbaycan Halk Cephesi
AIOC	Azerbaijan International Operating Company, Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AMOCO	American Oil Company, Amerikan Petrol Şirketi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BP	British Petroleum
DKÖB	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
ECO	Economic Cooperation Organisation, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KEK	Karma Ekonomik Komisyonu
KGB	Komit Gosudarstvennoy Bezopasnosti, Sovyetler Haberalma Teşkilatı
KİP	Kafkas İstikrar Paktı
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
RLS	Radar Üssü
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic, Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSC	Sovyet Sosialist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosialist Cumhuriyetler Birliği

ÖZET

Azerbaycan dış politikasını etkileyen temel parametrelerden olan Dağlık Karabağ ve Hazar'ın statüsü sorunları, özellikle 1991 sonrası Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile giderek yükselmiştir. Dağlık Karabağ Bölgesinin, Ermenistan tarafından işgali ve bölgede yaşayan Ermeni dışındaki etnik unsurlara yapılan mezalim, sorunun şiddetini açıkça ortaya koymaktadır. Tarafların uzlaşması amacıyla kurulan Minsk Grubu, uzlaşmayı sağlamada yeterli olamamıştır. Zaman zaman devreye giren Rusya, geçici çözümler ortaya koyarak, problemin yalnızca geçiştirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle, bu çatışma; dış politika oluşturmada Azerbaycan Devleti önünde bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Öte yandan bir başka sorunsal ise Hazar'ın Statüsü sorunudur. Hazar'a kıyıdaş beş devlet; Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran; Hazar üzerindeki politik ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek için statü sorununda uzlaşmaya yanaşmamaktadırlar. Hazar'ın göl ya da deniz olarak nitelendirilmesi, farklı hukuki sonuçlar doğuracağı için, egemenlik haklarını ve ekonomik çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bu beş kıyıdaş devlet, anlaşılan o ki daha uzun bir süre Hazar'ın statüsünü tartışmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Dış Politika, Dağlık Karabağ, Hazar'ın Statüsü

SUMMARY

THE FOREIGN POLICY OF AZERBAIJAN PARAMETERS: 1991 - 2010

The main parameters that affect the foreign policy of Azerbaijan, Nagorno-Karabakh and the issue of the status of Caspian Sea, especially after 1991 with the independence of Azerbaijan, the problems has increased. Nagorno-Karabakh occupation by Armenia and ethnic Armenians who live outside of the tyrannies on the elements in that area, enough to reveal the severity of the problem. The Minsk Group which was established for the purpose of reconciliation of the parties, is not sufficient to achieve consensus. Russia, which is activated from time to time, putting workarounds, only to gloss over the problem caused. Therefore, this conflict in creating foreign policy, The Azerbaijan State, continues to be a problem. On the other hand, another problematic, the problem of the status of Caspian Sea. Five Caspian littoral state, Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, Turkmenistan and Iran on the Caspian Sea to realize their political and economic interests, they are unwilling to compromise on the status issue. Characterization of the Caspian Sea as a lake or the sea, will have different legal consequences for the rights and sovereignty of the littoral state who are trying to maximize their economic interests these five, apparently to discuss the status of the Caspian Sea will continue for a long time.

Keywords: Azerbaijan, Foreign Policy, Nagorno-Karabakh, Status of the Caspian Sea

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimimdeki tez projelerimin gerçekleşmesi sürecinde desteklerini benden esirgemeyen Akdeniz Üniversitesi'ndeki değerli hocalarıma;

Tez çalışmamın en başından itibaren her aşamada görüş ve önerileri ile yanımda olan, bu süreçte bilgi ve tecrübeleri ile bana rehberlik eden Doç. Dr. Necati İYİKAN'a;

Tez çalışmamın devamında bilgileri ile bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL'a

Yüksek lisans eğitimim süresince göstermiş oldukları yardımlar için Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalındaki tüm değerli hocalarıma;

Tez çalışmamın Azerbaycan'da gerçekleştirilen saha araştırmasında ve mülakatlarımda yardımlarından dolayı Zarifa MAMADOVA ve mülakat görüşmelerimi gerçekleştirdiğim tüm değerli konuşmacılara;

Tezimin şekillenmesinde desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Asuman İNCE ve diğer arkadaşlarıma;

Son olarak da bu süreçte ihtiyacım olan her anda yanımda olan, hayatımın her anında bana sabır ve anlayışla destek veren, emekleri ile hep güçlü olduğumu hissettiren annem, babam ve abime en içten sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ufuk AYGÜN
Antalya, 2018

GİRİŞ

1991 yılından itibaren, SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olan Azerbaycan, gerek etnik özellikleriyle gerek Güney Kafkasya'da oynadığı rolle çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu alanda çalışmaya başlamadan önce, sıkı bir literatür taraması yapılmıştır. Ancak yine de çalışmanın başarılı olması için bazı eksikliklerin mevcudiyeti fark edilmiştir.

Çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılmak ve çalışmanın içeriğini derinleştirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle, çeşitli alternatifler gözden geçirilirken tez danışmanı ile bir noktada uzlaşılmıştır. Saha çalışması için bir Azerbaycan gezisinin, çalışmanın sonucu açısından çok önemli olacağı düşünülmüştür. Saha çalışmasının çok önemli olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda; Kültür ve Turizm Bakanlığı Ebru Sanatçılığı kimliği kullanılarak, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Azerbaycan Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı ve Yunus Emre Enstitüsü işbirliği ile hazırlanmış olan Nevruz etkinliklerinde gönüllü olarak ebru sanatı icra etmek üzere görev alınmıştır. Bu vesile ile; birçok bürokrat ve siyasi karar alıcılarla tanışma fırsatı bulunmuştur. Özellikle Azerbaycan milli meclisi milletvekillerinden Ganire Paşayeva ile de bu vesile ile tanışılmıştır. Kendileri bu çalışmaya çok değer verdiklerini belirtmişlerdir. Hatta çalışmanın ilerlemesi adına, kendilerinin Dağlık Karabağ için yazmış oldukları kitabı hediye etmişlerdir.

Çalışma için mülakat yapabilecek değerli insanlarla da bu vesile ile tanışılmıştır. Çalışmanın sonunda kendileri ile yapılan mülakatlara yer verilmiştir. Özellikle mülakatlar sırasında, mülakat gerçekleştirilen kişilerden Azerbaycan hakkında oldukça faydalı bilgiler ve tezin derinleştirilmesi için oldukça faydalı olduğu düşünülen kaynaklar öğrenilmiştir. Bu kaynakların, yüksek lisans tezinin zenginleşmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Mülakatlarda ve kaynakların incelenmesinde nesnel yaklaşım baz alınarak çalışılmıştır.

Çalışmada 1991-2010 tarihleri seçilmiştir. Bunun başlıca nedeni 1991 tarihinden itibaren Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmiş olmasıdır. 1991 yılı Azerbaycan için bir başlangıç teşkil etmektedir. Bu nedenle bağımsızlığa kavuşmasından sonraki süreç ele alınmıştır. Çalışma 2010 yılı ile sonlanmaktadır. Bu tarihte sonlanmasında Azerbaycan'ın dış politika üretmede kullandığı enstrümanların artık bir süreklilik göstermeye başlaması etkili olmuştur. İlham Aliyev'in, Haydar Aliyev döneminde temeli atılan dış politika yaklaşımlarına devam ettiği görülür. Bu nedenle bir 2010 yılı ile çalışmamızın sınırlandırılması yapılmıştır. Çünkü dış politika yaklaşımlarında Haydar Aliyev'in başa geldiği 1993 yılından, iktidar değişikliği yapılan 2003 yılına kadar bir yerleşme süreci karşımıza çıkmaktadır. İlham Aliyev

dönemin ilk kısımlarında da göze çarpan bir farklılık kendini göstermemektedir. Bu nedenle çalışma İlham Aliyev'in hala iktidarının devam etmekte olduğu 2010 yılında sonlanmaktadır.

Azerbaycan'ın çalışma konusu olarak seçilmesinde öncelikli olarak dilsel yakınlık tercih sebeplerinden biri olmuştur. Kullanılan Türkçe, Türkiye'de kullanılan Türkçe ile çok benzerlik göstermektedir. Bu nedenle hem kaynakların taranması açısından hem de derinlemesine mülakat yapılması açısından Azerbaycan'ın uygun olduğu düşünülmüştür. Bunun yanında bu dilsel yakınlık, araştırma gezisi için de bir kolaylık sağlamıştır. Azerbaycan ile ülkemiz arasında olan kültürel yakınlıkta bölgeye ilgi duyulmasının bir başka sebebidir. Ayrıca Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'da oynadığı rol, bölgede yer alan diğer devletlere oranla çok daha farklıdır. Azerbaycan bölgede çok daha etkin bir rol oynamaktadır. Bu nedenle dış politika tercihlerinin ne yönde olduğu büyük bir önemi vardır. Ülkemizle ve diğer devletlerle yer alan ticari anlaşmaları, enerji zengini bir ülke olması, bunun yanında potansiyel enerji kaynaklarını bünyesinde barındırması, Azerbaycan üzerine eğilmeyi gerekli kılmıştır.

Çalışmada kullanılan teorik yaklaşımdan söz etmek gerekirse, Azerbaycan'ın dış politikasını etkileyen unsurların temelde iç dinamiklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu noktada Azerbaycan'ın dış politika üretmedeki çalışmalarını açıklamak için neoklasik realizm kuramının yerinde olacağı düşünülmüştür. Realizmin geçirdiği sürece bakacak olursak öncelikle bu yaklaşımın neorealist kurama evrildiğini ve ardından neoklasik realizme dönüştüğünü söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi realist kuram geçirdiği süreçlere göre kendisini güncellemiş ve uluslararası sistemin yapısını açıklamaya çalışmıştır. Neoklasik realizmin seçilmesinde dış politika yönelimlerini açıklamada, özellikle Azerbaycan için oldukça yerinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle tercih edilmiştir. Çalışmada, Azerbaycan'ın dış politikada üretmesinde “Dağlık Karabağ” ve “Hazar'ın Statüsü” sorunlarının etkili olduğu hipotezinden yola çıkılarak bu hipotez neoklasik realizm kuramı ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Tüm bu saha araştırması, literatür taraması ve yapılan mülakatlar bir araya getirilerek çalışmamızın yapılanma süreci başlamıştır. Bu noktada çalışmanın literatüre kazandıracakları planlanarak yazım aşamasına geçilmiştir. Azerbaycan için kaleme alınan bu çalışmada daha öncekilerden farklı olarak mülakatlar ve araştırma gezisi çalışmanın derinleşmesi için çok faydalı olmuştur. Azerbaycan dış politikasını yönlendiren etmenler, iç ve dış dinamikler daha önce de anlatıldığı gibi neoklasik realizm kuramı çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Azerbaycan dış politikasının oluşumunda bölgesel güçlerin etkileri de dikkate alınmıştır. Küresel aktörlerin Azerbaycan dış politikasındaki yeri irdelenmiştir. İki ana

sorunsal olan Dağlık Karabağ'ın işgali ve Hazar'ın statüsü sorunsalları Azerbaycan'ın dış politika yönelimlerini açıklamak için kullanılmıştır. Liderlere göre dış politikanın seyri, oluşumu ve planlanması anlatılmaya çalışılmıştır.

Dağlık Karabağ sorunsalının dış politika oluşturmaya yönelik etkileri, iç dinamiklerin dış politikaya etkisini göstermekte çok uygun bir örnekleme olmuştur. Aynı zamanda Hazar'ın statüsünün doğuracağı hukuki sonuçlar ise dış dinamiklerin dış politika oluşturmadaki etkisine örnektir. Bu noktada elde olan veriler ve mülakatlar çalışmanın farklılaşması için kullanılmıştır. Bu sayede çalışmamız literatürdeki benzer kaleme alınmış örneklerinden farklı olarak değişik bir bakış açısı getirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN PARAMETRELER: 1991 - 2010

Azerbaycan'ın dış politikasını etkileyen parametreler hakkında yapılan çalışmaya başlangıç niteliğinde olmak üzere temel kavramlar hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşündük. Öncelikle dış politikayı incelerken kullandığımız neoklasik realizm kuramının kısa bir tarihçesini vermeyi yerinde gördük. Buna ek olarak sürekli birbirlerinin yerine kullanılan ve karıştırılan politika, dış politika, uluslararası politika kavramlarının da kısa kısa açıklamalarını yaptık.

1.1. Politika

Politikanın ne olduğu sorusu eski çağlardan günümüze kadar çeşitli şekillerde cevaplandırılmıştır. Bu cevaplar neticesinde birbirine karşıt iki görüş etrafında toplanıldığı görülmüştür.¹ İlk görüşe göre politika bir çatışma süreci olarak tanımlanmıştır. Bu çatışmayı açıklayacak olursak toplumdaki çıkar, düşünce ve değerlerin paylaşılması sorunudur. Bu çatışmada amaç, iktidarı ele geçirerek çıkarları gerçekleştirmektir. Tarihsel süreç içerisinde iktidarı ele geçirmek için yöntemler değişse de temel olan iktidarı ele geçirenin çıkarları doğrultusunda bu gücü kullanmasıdır. İkinci görüşe göre politika insanların ortak çıkarını hedeflemelidir. Tüm insanların ortak faydasını gözeterek iktidarı kullanmaktır. Başka bir deyişle herkesin yararına olan bir toplum düzeni kurmak için iktidarı ele geçirmektir.²

Her iki görüşte de öne sürülen amaçlara baktığımızda iktidarı elde etmek bazen bireyi bazen de toplumu hedef alsa da genel olarak bir şekilde bir değişim sürecidir. Toplumun yapısına bir takım düzenlemeler uygulamaktır. O zaman politikayı toplumu düzenlemek üzerine oluşturulmuş bir araç olarak tanımlayabiliriz. Bu düzenleme sürecini belirlerken izlenen belli sistematik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu sistematik yaklaşımlara kaynak oluşturan girdilere göre çeşitli teoriler ortaya atılarak politika bilimi aynı zamanda sistematikleştirilmeye çalışılmıştır. Kimi zaman ekonomik aygıtlar ön plana alınmış kimi zaman ise askeri kaygılar ön plana alınmış; ancak her şekilde bir düzenleme amacı ön planda tutulmuştur.³ Bu da bize gösteriyor ki; politika üzerinde hala tam manası ile uzlaşılmış bir

¹ Kapani, 2009: 17.

² Kapani, 2009: 18.

³ Waltz, 2015: 30.

tanımın varlığından söz etmek yerine, bu kavram üzerine öne atılmış yaklaşımlara değinmek daha yerinde olacaktır.

Politikayı tanımlarken kullanılan yaklaşımlardan biri de çatışmanın neticesinde varılan iş birliği sürecidir. İnsanlar çatışma içerisinde oldukları gruplara karşı varlıklarını sürdürebilmek için iş birliği içine girmişlerdir.⁴ Çünkü çatıştıkları gruplara karşı tek başlarına mücadele etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle, kendi görüş ve çıkarlarına dayalı olarak aynı görüşteki diğer insanların desteğini almak zorundadırlar. Bu noktada çıkarların uzlaştığı bir grubun çıkarları uzlaşmayan bir gruba karşı verdiği üstünlük mücadelesini de politikanın tanımına dahil etmemiz gerekmektedir. Bu duruma bakıldığında politikanın tanımlanmasında çatışmayı ve uzlaşmayı bir arada vermek yerinde olacaktır.

Üzerinde bu kadar farklı görüşün ve tartışmanın bulunduğu politika kavramı tanımlanırken elde edilen bulgular birbirlerini destekler niteliktedir. Ancak tam manası ile bir politika tanımı yapmak için oldukça geniş bir perspektifin bulunması gerekir. Bu nedenle, geniş anlamda ve yapılan tartışmaları kucaklayan bir tanımın yapılması yerinde olacaktır. Ancak bu şekilde yapılan bir politika tanımı da tanımın özü açısından farklılıklar ortaya çıkarabileceğinden dolayı karmaşa yaratmaktadır.

Tüm bu sebeplerden dolayı, “Politika” kavramı farklı bilim adamları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu farklı tanımlar içerisinde Esat Çam’ın tanımı dikkate değer niteliktedir:

Bazılarına göre siyaset aslında bir savaş, bir çatışmadır, diğerlerine göre ise; toplumsal ahengi sağlayan bir mekanizmadır. Birincisine göre siyaset bir azınlığın çoğunluk üzerinde imtiyazlarını sürdürmeye yarar; ikincilere göre ise kişilerin toplum içinde birleşmelerini sağlar.⁵

İlter Turan ise, bir kişinin kendi çıkarlarına uygun olan bir durumu ya da eylemi, üstü kapalı bir şekilde savunurken, çevresini rahatsız edecek tutumlardan sürekli kaçınması durumunu siyaset olarak tanımlamıştır.⁶

Günlük kullanımı itibarıyla çok farklı anlamlarda kullanılagelmiş politikanın ya da siyasetin çeşitli ekoller tarafından da çok farklı tanımları yapılmaktadır. Çıkar çatışması, iş birliği süreci, birey ve devlet arasındaki ilişki, devlet bilimi ve daha birçok farklı tanım söz konusudur. Herkesin üzerinde uzlaşacağı genel bir tanıma ulaşmak oldukça güçtür. Bu nedenle Tayyar Arı’nın yapmış olduğu tanımla bu kavramı nihayatlendirmek yerinde olacaktır.

⁴ Heywood, 2007: 2.

⁵ Çam, 1975: 9.

⁶ Arı, 2008: 36.

“Politika, insanların belli amaçlara ulaşmak ve sahip oldukları değerleri hayata geçirmek için giriştikleri, zaman zaman işbirliği ve zaman zaman çatışma biçiminde ortaya çıkabilen bir stratejik etkileşim sürecidir.”⁷

1.2. Uluslararası Politika ve Dış Politika

Uluslararası politika ve dış politika kavramlarını ele almadan önce uluslararası ilişkiler kavramını irdelemek gerekmektedir. Ulus devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 1789 Fransız İhtilali’nden itibaren her ulus kendine ait bir devlet kurma yoluna gitmiştir. Daha önce imparatorluklar bünyesinde yaşayan bu uluslar artık kendi yönetim mekanizmalarını oluşturarak tek başlarına geleceklerini tayin etmek istemişlerdir. Ulus devletin ortaya çıkmaya başladığı bu dönemden itibaren birçok yapısal sorun baş göstermiştir. Bunların en başında her devletin bulunduğu coğrafyanın aynı olmaması, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin farklı olması ve ulusların ekonomik eğilimlerinin farklılıklar göstermesi nedeni ile kurulan ulus devletler arasında bir takım ilişkiler kurma zorunluluğu doğmuştur. Bu ilişkiler devletlerin temsilcileri arasında gerçekleştiği için bu sürece hükümetler ve halklar da dahil olmuşlardır.⁸ Bu nedenle uluslararası ilişkiler; yalnızca devletlerin diplomatik temaslarını değil, halkların da dolaylı olarak iradelerini de barındırmaktadır. Bu noktada ticari, ekonomik, askeri eğilimlerin devletler arası ilişkilere yön verdiği görülmektedir. Ulus devletler ülke çıkarlarını ön planda tutarken aslında politik sürece dahil olan halklarının da çıkarlarını ön planda tutmaktadırlar. Bu nedenle uluslararası ilişkiler kavramı çok karmaşık bağımlılıkları beraberinde getirmektedir. Çünkü ulus devlet güvenlik, ekonomik, politik çıkarlarını korumak için tek başına yeterli olamamıştır. Gerek tek başına yeterli olamadığının farkına varması gerek diğer ulus devletlerin birbirleri ile yaptığı anlaşmalar sonucu zorunluluğunu farkına varması; ulus devletin diğer ulus devletler ile ilişkiler kurarak bu eksikliklerini gidermesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Günümüzde buna bağlı olarak birçok uluslararası ticari anlaşma, askeri anlaşma, gümrük birliği gibi oluşumlara gidilmiştir. Ulus devletlerin karşılıklı yaptığı anlaşmalar menfaatlerine olduğundan, ulus devletin dünyaya yayıldığı kıta Avrupası’nda bu karmaşık karşılıklı bağımlılık çok farklı noktalara ulaşmıştır. Avrupa Birliği bu bağımlılıkların getirdiği en büyük oluşumdur. Birlik devletler tıpkı imparatorluklarda olduğu gibi üçüncü devletlere karşı birçok konuda birlikte hareket etmektedirler. Tek başlarına elde etmelerinin çok zor olabileceği menfaatlerini bu sayede daha kolay gerçekleştirmektedirler. Tüm bu bağımlılıklar ve zorunluluklar ulus devletlerin kendi içlerinde diğer ulus devletlere karşı politika geliştirmeleri ihtiyacını doğurmuştur. Bu

⁷ Arı, 2008: 39.

⁸ Arı, 2008: 62.

bağlamda uluslararası ilişkiler; uluslararası politika ve dış politika kavramlarını gündeme getirmiştir.

Uluslararası politika ve dış politika kavramları, çoğu zaman birlikte ya da birbirlerinin yerine kullanılsa da aralarında küçük de olsa farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, bu iki kavramı birlikte vermenin yerinde olacağını düşündük. Bu iki terim arasındaki fark, terimlerin kapsamlarıyla ilgilidir. Uluslararası politika, dış politika kavramını içeren daha geniş bir anlamda kullanılmasıyla farklılık gösterir.

Dış politika kavramını irdelerken, küreselleşmenin etkilerine de değinmek gerekmektedir. Küreselleşme devletlerin karşılıklı bağımlılıklarını daha da artırmıştır. Sınırların geçirgenliğinin artması, iletişim kaynaklarının yaygın bir biçimde kullanılması, devletlerin politika oluşturmalarını daha karmaşık hale getirmiştir. Fakat bu karmaşıklık devletleri giderek eskiye oranla daha önemli hale getirmiştir. Çünkü halklar devletlerden beklentilerini yükseltmişlerdir. Uluslararası terör tehdidi, küresel ısınma gibi ulus aşırı problemlere yönelik devletlerin politika geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu beklenti temelde halkların bu tehditlerden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki devletlerin dış politika çizgileri iç politikalarına yakınlaşmıştır. Devletler dış politika oluştururken kendi politik, ekonomik, askeri, ticari çıkarlarını göz önünde bulundururken bunun yanında artık halkların isteklerini de göz önünde bulundurmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde devletlerin dış politikası için iç politikanın belli oranda yansımaları ifadesini kullanabiliriz. Her ne kadar devletler dış politika oluştururken ülke menfaatlerini baz aldıklarını söyleseler de devlet aygıtı kurulduğu günden günümüze kadar dış politikasını şekillendirirken güvenlik algısını en başta tutmuştur. Uluslararası güvenlik algısının 21.yy’ da küreselleşmenin etkisi ile karmaşıklaşması beraberinde karar alma süreçlerinin de karmaşıklığını doğurmuştur. Ancak temel çıkış noktası olarak devletin güvenliği ön planda tutulmuştur. Örneğin soğuk savaş yıllarında iki kutuplu dünya düzeninde güvenlik algısının dış politika oluşturmada ne kadar etkin olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde “Caydırıcılık Kuramı” ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise devletlerin herhangi bir çatışmaya girmeden güvenlik tehlikelerini caydırıcı unsurlar kullanarak ortadan kaldırma düşüncesidir. Buna örnek olarak ekim füzeleri bunalımını gösterebiliriz. Ekim 1962’de SSCB Küba’ya ABD ise Türkiye’ye nükleer başlıklı füze yerleştirmiştir. ABD’nin Küba’yı işgal hareketine karşı SSCB’nin yaptığı füze yerleştirme manevrası ABD tarafından Türkiye’ye füze yerleştirme olarak karşılık görmüştür. Bu iki büyük gücün dünyayı nükleer bir savaşa sürüklenme tehdidi Nikita Khrushchev’in Kennedy ile görüşmesi sonucunda giderilmiştir.

ABD'nin güvenlik tehdidi Türkiye'ye yerleştirilen füzeler ile Rusya'ya karşı dengelenmiş ve bir caydırıcılık unsuru oluşturmuştur.

Dış politikanın küreselleşme ile ve artan bağımlılıklarla konusunun daha da genişlediğini söyleyebiliriz. Dış politika hareketlerinin genişleyerek uluslararası politika düzenine dönüştüğü sıkça görülmektedir. Bunun gerekçesi olarak, uluslararası alanda yapılan herhangi bir hareketin artan küresel araçlar ile geniş bir çevrede yankı bulmasını söyleyebiliriz. Ancak teorik olarak dış politikayı ve uluslararası politikayı ayırmak için kullandığımız ölçüt devletlerin davranışlarının kapsamı ile ilgilidir. Her ne kadar bu iki kavram arasındaki fark belirgin olarak karşımıza çıkmasa da bu iki kavram birbirinden ayrılmaktadır.

Dış politika; devletlerarası siyasi problemlere bir devletin kısa ya da uzun vadeli amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı davranışlarını inceler.⁹ Örneğin Türkiye'nin Balkanlar politikası, Fransa'nın Cezayir politikası denildiğinde ifade edilmeye çalışılan ilgili ülkenin söz konusu ülke ya da bölgeye yönelik dış politikasıdır. Uluslararası politika ise uluslararası siyasal etkileşim olgusuna, ulusal birimlere oranla daha geniş bir penceren bakar ve uluslararası yapının, sistemin tümünü içererek inceler.¹⁰ Başka bir deyişle sorunlar daha geniş bir açıdan ele alınır. Örneğin Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan sorunlar, Kırım'ın Rusya tarafından işgali sadece bir ya da birkaç devletin dış politikası olmaktan çıkmış, birçok devleti ve uluslararası örgütü ilgilendiren birer uluslararası politika sorunu haline gelmişlerdir. 1. Dünya Savaşı'nın ardından idealist kuramın işlevselliğini yitirdiği görülmüştür. Ardından Hans Morgenthau ve Edward H. Carr önderliğindeki akademik çalışmalar neticesinde realist kuram gündeme gelmiş ve literatürdeki yerini almıştır. Realist kuram iki dünya savaşı arasında gelişmiş ve soğuk savaşın ortalarına kadar uluslararası sistemin davranışlarına açıklamada yeterli olmuştur. Peki nedir bu realist kuram ve uluslararası sistemin açıklanmasında ne gibi yenilikler getirmiştir? Öncelikle insandan yola çıkan realist kuram, insanın bencil yapısının uluslararası sistemdeki aktörlerde de kendisini gösterdiğini söyler. Bu da sistemin yapısının belirleyicisi olarak güç ve güç dengesini vurgular. Aktörlerin çıkarlarını maksimize etme eğiliminde olduklarını söyler. Sistemin yapısında birincil olarak aktörleri ve onların çıkar odaklı hareketlerini ele alır. Uluslararası örgütlerin ve hukuk normlarının önemini ikincini plana alır. Bu da sistemin yapısının anarşik bir düzende olduğunu gösterir. Devletlerin mutlak suretle güç mücadelesi içinde olduklarını bu amaçla askeri yeterliliklerini artırma eğiliminde olduklarını söyler. Gerekirse bu güç mücadelesi için devletlerin ittifaklar kurma yönünde

⁹ Arı, 2008: 63.

¹⁰ Arı, 2008: 63.

adım atmalarını da doğal karşılar. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek ise soğuk savaş döneminde devletlerin iki kutuplu dünya düzeni içinde kendilerini konumlandırmalarıdır. Devletler güç olgusunu en üst plana alırken diğer unsurları geri plana itmişlerdir. Birincil öncelik gücü elde etme ve bu uğurda kullanılacak askeri güçtür. Bu durumda uluslararası politikanın ilgi alanı olarak yüksek politika konuları öne çıkmaktadır.

Çatışmaların çözülmesi için merkezi bir gücün otoritenin bulunmaması, uluslararası sistemin yapısını anarşik bir hale getirmiştir. Bu durum ise her devletin kendini kurtarmak için güvenliklerini garanti altına alacak bir takım tedbirler alması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise “güvenlik ikilemi” olarak literatürde yerini almıştır.¹¹ Bu durumda karşısında silahlanan bir devlete karşı silahlanmak gerekmektedir. Ancak sadece silahlanmak da bu endişeyi yok etmeye yetmemektedir.

Görüldüğü gibi klasik realizm anlayışı iki kutuplu dünya düzenini açıklamada güç dengesini kullanarak diğer aygıtları bir kenara bıraktığından 1950 ve özellikle 1960 yıllarından itibaren uluslararası sistemin yapısını açıklamada yeterli olamamaya başlamıştır. Bu noktada klasik realizmin tıkanmaya başladığı düşüncesi yükselirken bu kuramı güncelleme çabaları kendini göstermiştir. Kenneth Waltz bu konuda klasik realizmi geliştirmek ve tıkanmış noktaları ortadan kaldırmak için “neorealist kuramı” gündeme getirmiştir. Bu yeni kuram sistemin yapısını açıklarken yine realizmde olduğu gibi anarşik yapıyı ve devletlerin yüksek politika kaygılarını ön planda tutar. Getirdiği farklılık ise diğer aktörlerin varlığının uluslararası sistemde kabul edilmesi gerektiğidir. Devletin yanı sıra şirketlerin ve örgütlerin sistemdeki varlığı ve etkinliği tartışma konusu haline getirilmiştir.¹² Ancak bunlar devlet aktörünün yanında önemsiz görülmüştür. Etkilerinin çok sınırlı olabileceği savunulmuştur. İç ve dış politikanın birbirinden ayrı olduğu savunan neorealistler sistemde dış politikanın ağırlığının değişmediğini vurgulamışlardır.

Waltz zaman içerisinde özellikle soğuk savaşın etkisini yitirmeye başladığı dönemden itibaren neorealist kurama bir çok elipti almıştır. Bunun en büyük nedeni ise bu kuramın temel olarak mevcut iki kutuplu dünya düzenine göre şeklenmiş olmasıdır.¹³ Oysa ekonominin etkisi ve devletlerin birbirleri ile girdikleri karmaşık karşılıklı bağımlılık aktörlerin hareketlerinde etkileyici bir hal almaya başlamıştır. Entegrasyon süreçleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler aktörlerin uluslararası sistemde etkinliklerini farklı şekilde etkilenmeye başlamıştır. Politika oluşturmak sadece güç dengesi ve yüksek politika

¹¹ Arıboğan, 1998: 170.

¹² Sönmezoğlu, 2005: 555.

¹³ Sönmezoğlu, 2012: 141.

konularının yanında ekonomik süreçlerden de etkilenmeye başlamıştır.

Bu gelişmelerin farkına varmış olan Waltz, ekonominin etkisinin de aktörlerinin politika üretmede etkinliğini kabul etmiştir.

John Mearsheimer neorealist kurama yeni bir soluk getirmiştir. Mearsheimer' a göre devletler varlıklarını korumaya çalışmaktadırlar. Waltz da bu konuda aynı düşüncededir. Ancak Mearsheimer statüko yaklaşımını öne sürmüştür. Bu yaklaşımda devletler varlıklarını sürdürmek için mevcut statükoyu sürdürebilir ve bu statüko ile ortaya çıkan güç dengesinde varlıklarını devam ettirebilirler.

1990'lı yıllara gelindiğinde neorealizm kuramcıları değişen dünya düzeni doğrultusunda bir revizyona gitmeyi şart görmüşlerdir. Bu revizyonlar da kendisini “neoklasik realizm” olarak göstermiştir.

Neoklasik realizm devletlerin hareketlerin bir kurala göre ilerlediğini öne sürer. Ancak bu durum politika oluşturulurken arka planda ne gibi dinamiklerin olduğunu da dikkate almanın gerekliliğini getirir. Ülkenin içinde meydana gelen iç dinamiklerin etkisini devletlerin politika üretmede etkilediğini kabul eder. Bunlar ekonomik yapı, siyasi ideoloji, sosyal yapılar, iç aktörler gibi sıralanabilir. Devletlerin davranışları aynı siyasi süreçlere sahip olsalar bile farklılıklar gösterebilmektedir.

Azerbaycan'ın dış politikasını incelerken neoklasik realizm yaklaşımının kullanılmasının nedenine gelecek olursak gözümüze ilk çarpan uzun yıllar Sovyet Rusya denetimi altında kalmış olmasıdır. Azerbaycan hem iki kutuplu dünya düzenini hem de soğuk savaş döneminin bütün özelliklerini üzerinde taşımış ve yaşamıştır. Özellikle realist kuram ile başlayıp, neoklasik realizm kuramına evrilen süreç içerisinde Azerbaycan'ı konumlandırmak yanlış olmayacaktır.

1990 sonrası bağımsızlığını elde etmiş olması ve bütün saydığımız süreçleri yaşamış olması Azerbaycan dış politikasını açıklarken neoklasik realizm penceresinin kullanılmasına imkan sağlamıştır. Dış politika tercihlerini ne yönde yaptığı veya dış politika oluştururken yaşadığı sorunsalları incelerken yaklaşımımızın Azerbaycan'ın yapısı için uygun olduğu görülmüştür. Azerbaycan'ın dış politikasını yönlendiren birçok iç ve dış dinamik mevcuttur. Ancak çalışmamızda bu noktada bir iç dinamik olarak başlayan ve ardından Uluslararası boyut kazanan Dağlık Karabağ sorunsalını ve bir dış dinamik olarak karşımıza çıkan Hazar 'ın statüsünü ve paylaşım esaslarını incelenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ

2.1. Azerbaycan'ın Tarihçesi

Azerbaycan coğrafi konumu nedeniyle tarihin her döneminde toplumlar için cazibe merkezi olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan coğrafyası birçok farklı kültürden izler taşır. Kültürel ve etnik açıdan oldukça zengin bir yapıya sahip olan Azerbaycan, ismini “Ateş” ya da “Ateş Mabedi”nden almış olduğu görüşü oldukça yaygındır.¹⁴ Çünkü genelde dağlık ve volkanik bir ülkedir. Bu volkanik arazi yapısı Azerbaycan’a “Odlar Yurdu” denmesine neden olmuştur. Bunun yanında daha geniş bir çevre tarafından kabul gören görüşe göre bu ülke ismini Büyük İskender tarafından atanan validen almaktadır. “Atropat” adlı bu vali İskender’in generallerinden biri değildir.¹⁵ Bu vali İskender’den önce de burada yaşamakta olan bir yöneticidir. “Atropat” isminin “Atropatane” ismine dönüşmesi ve daha sonra tarih içinde değişerek ve evrilerek bu günkü “Azerbaycan” ismine kaynaklık etmesi, yaygın olarak kabul görmektedir.

Azerbaycan’ın tarih boyu birçok toplum tarafından yaşam alanı olarak seçilmesinde coğrafyası oldukça önemlidir. Bu coğrafya Doğu Kafkasya’nın güney yamaçlarını alacak şekilde kuzey sınırını belirlerken, güneyde ise Ermenistan dağlarına kadar uzanır. Azerbaycan’ın kuzeyde kalan topraklarının geniş bir kısmı ovalardan oluşur. Aras ve Kura nehirleri bu bölgede deltalar oluşturmuştur. Bu verimli deltalar tarih boyunca farklı toplumlar tarafından kullanılmış ve oldukça çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesine olanak sağlamıştır. Dağlık alanlar daha çok Güney Azerbaycan tarafında bulunur. Bugün İran sınırları içindedir. Bölgenin Güney Azerbaycan olarak adlandırılması Azerbaycan kaynaklıdır. Çünkü bu bölge üzerinde tarihten gelen ve halen de devam eden bir hak talebi vardır.

Doğusunda Hazara adeta bir kartal başı şeklinde uzanır. Özellikle Hazar havzasının içine doğru uzanan bu bölge Azerbaycan’a Hazar’ın kaynaklarını kullanmada birçok avantaj sağlamaktadır. Batısında ise Ermenistan toprakları bulunur. Yüzölçümü 86.600 km², başkenti ise Bakü’dür.¹⁶

Uzun yıllar Türk akınlarına maruz kaldığı için, Türk devletlerinin egemenliğinde kalmıştır. 1514 Çaldıran Savaşı ile Azerbaycan’ın güney toprakları Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Safevi Devleti ve Osmanlılar arasında Güney Azerbaycan için hakimiyet

¹⁴ İpek, 2007: 3.

¹⁵ İpek, 2007: 1.

¹⁶ Saray, 2014: 11.

mücadelesi 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla karara bağlanmıştır. 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesi sonucu Azerbaycan küçük hanlıklara bölünmüştür.¹⁷ Bunun üzerine İran ve Rusya bölge üzerinde hakimiyet mücadelesine girişmişlerdir.

19. asrın ilk çeyreğinden itibaren Transkafkasya'da¹⁸ güçlenen Rusya 1827 yılında Kuzey Azerbaycan topraklarını egemenliği altına almıştır. Ardından Azerbaycan topraklarında peşi sıra Rus-İran savaşları yaşanmıştır. 1828 yılında iki devlet arasında yapılan Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan toprakları kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştür.¹⁹ Bundan sonra uzun yıllar Rus hakimiyeti altında kalan Azerbaycan 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı kısa ömürlü olmuştur ve 1920 yılında Bolşevikler tarafından yeniden işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren Azerbaycan'da Sovyet yönetimi başlar. Aynı yıl ismi Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1922 yılında ise Azerbaycan Gürcistan ve Ermenistan Federal Kafkas Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni oluşturan bir yapı içerisine alınmıştır.²¹ 1936 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını alarak Sovyet rejimine dahil edilmiştir.

Bu tarihten itibaren SSCB dağılana dek Azerbaycan topraklarında Sovyet Rusya hakimiyet kurmuştur. Azerbaycan coğrafyasının sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları SSCB tarafından kontrol edilmiştir. Bağımsızlık kurmuş bir devlet, Sovyet Rusya'nın idaresinde oluşturulmuş mekanizmalarla Moskova'ya bağımlı hale getirilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra yaratılmış olan bu bağımlılık Azerbaycan'ın kendi idari yapısını oluştururken birçok yapısal sorunla karşılaşmasına neden olmuştur.

1985 yılına gelindiğinde Gorbaçov SSCB'nin başına gelmiştir. İktidara geldiği zaman çürümeye yüz tutmuş nükleer bir süper güç bulmuş ve kendinden önceki yöneticiler gibi Gorbaçov da hem korku, hem de ümit yaymıştır.²² Gorbaçov açıklık ve yeniden yapılanma (glasnost ve perestroyka) politikalarını kurtarıcı olarak görüyormuş. Ancak 1988-1989 yıllarına gelindiğinde diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da özellikle ekonomik ve siyasal alanda yapılan adaletsizliklere karşı tepkiler yükselmeye başlamıştır. Azerbaycan da özellikle Halk Cephesi'nin tepkisi daha da yükselmeye başlamıştır. Bu durum Moskova'yı oldukça tedirgin etmiştir, bu nedenle Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından işgaline destek vererek zaman kazanmak, içinde bulunduğu

¹⁷ Bu hanlıklar; Şeki, Gence, Kuba, Revan, Derbent, Nahçıvan, Bakü, Erdil, Urmiye, Tebriz.

¹⁸ Güney Kafkasya, Kafkas Dağlarının güneyinde kalan bölge.

¹⁹ Saray, 2014: 27.

²⁰ Resulzade, 1996: 20.

²¹ Alkan, 2010: 57.

²² Kissenger, 2006: 763.

durumdan kurtulmak istemiştir. Azerbaycan'dan sağlanan petrol ve doğalgaz gelirlerinden mahrum kalmak istemeyen Rusya, birliklerini bu bölgeye yönlendirmiştir. Kızıl Ordu tarafından Bakü 1990 yılında işgal edilmiştir. Bu işgal ardından “Ocak Katliamı” ismi ile anılacaktır²³.

Ocak katliamından sonra Kızıl Ordu Bakü’de uzun bir süre devam edecek olan sıkıyönetim uyguladı, Halk Cephesi lideri Elçibey sıkıyönetim kalkar kalkmaz faaliyetlerini arttırdı. Azerbaycan’ın bağımsızlığı için Elçibey faaliyetlerine hız verirken Sovyetler Birliği’nde hızla yeni olaylar ortaya çıkmaya başladı. Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını teker teker ilan etmeye başladılar. Artık SSCB resmen dağılma sürecine girmişti ve Gorbaçov’un politikaları bir işe yaramamıştı.

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başında bulunan Ayaz Muttalibov da önce meclis içinde ve daha sonra da halk oylamasına giderek, halkın onayını alarak 18 Ekim 1991 yılında Azerbaycan Devletinin bağımsızlığını deklare etmiştir.

Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olduğunu tanıyan ilk ülke 9 Kasım 1991’de Türkiye olmuştur.²⁴ Azerbaycan toraklarında ilk elçilik açan ülke de Türkiye’dir. Azerbaycan’da ilk diplomatik ilişkilerini Türkiye ile yapmıştır ve ilk elçiliğini Türkiye’de açmıştır.²⁵ Türkiye’nin Azerbaycan’daki gelişmeleri bu kadar yakından takip etmesi her şeyden önce uluslararası arenada bir müttefik elde etmeye yöneliktir. Bu beklentide Azerbaycan halkının Türk olması, iki ülkede de resmi dil olarak Türkçenin kullanılması muhakkak oldukça etkilidir. Bunun yanında tarihsel ve kültürel bağların bulunması da Azerbaycan’ı Türkiye nezdinde çok önemli kılmaktadır.

Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olduğunu tanıyan diğer ülkeler ise; 11 Aralık 1991 Romanya, 13 Aralık 1991 Pakistan, 23 Aralık 1991 İsviçre, 25 Aralık 1991 İran, 23 Ocak 1992 ABD, 10 Nisan 1992 Rusya’dır.²⁶

2.2. Ayaz Muttalibov Dönemi (1991-1992)

Azerbaycan Devleti’nin bağımsızlığını kazandıktan sonraki ilk cumhurbaşkanıdır. 1963 yılında Azerbaycan Komünist Partisi üyesi olmuştur. Ardından çeşitli kademelere yükselerek 1989 yılında Azerbaycan Komünist Partisi başbakanı olmuştur. 8 Eylül 1991 yılında yapılan seçimlere tek aday olarak girmiş %98,5 oy oranıyla cumhurbaşkanı olmuştur.²⁷

²³ Saray, 2014: 73.

²⁴ Süleymanov, 2009: 476.

²⁵ Saray, 2014: 74.

²⁶ Valiyevin, 2009: 476.

²⁷ Mehmedov, 2009: 707-708

Muttalibov'un dış politika oluşturmak için ilk önceliği bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan devletinin iç dinamiklerini kontrol altına almak olduğunu görüyoruz. Hali hazırda ülke içinde bulunan en büyük problem ise Dağlık Karabağ Ermenilerinin ayrılıkçı hareketlerinin durdurulmasıydı. Bu nedenle Muttalibov ilk olarak Rus ve Ermeni saldırılarına karşı 9 Ekim 1991 tarihinde ulusal ordunun kurulması yönünde kararlar almıştır. Güç dengesini kendi lehine çevirmek için Rus destekli ayrılıkçı ermeni azınlığın yaptığı çatışmaları durdurmak gerekmektedir. 18 Ekim'de bağımsızlık ilan edilir edilmez, bu bağımsızlığın korunmasına yönelik endişeler artmıştır. Çünkü oluşturulması planlanan ordu halen yapım aşamasındadır. Bunun yanında dış politika için ülke kaynaklarının yetersizliği de kendini göstermektedir. Muttalibov BDT ile görüşmelere başlamıştır. Bu sayede istikrarı sağlamak ve bölgesel güç olmak için Rusya'ya karşı bir yakınlaşma içerisine girilmiştir. Bu durum Azerbaycan'ın BDT ile birlikte Azerbaycan Halk Cephesi ortaklığında yapmayı planladığı çalışmaların altında yatanın, Muttalibov'un aslında Sovyet Rusya'nın ardılı olduğu fikrini gündeme getirmiştir.

Bu dönemde özellikle belirtilmesi gereken bir diğer konu da Hocalı'da yapılan katliamdır. Muttalibov her geçen gün artan Ermeni baskısına karşı önlem almakta yetersiz kalmıştır. Bu da müstakil bir dış politika oluşturmada karşılaşılan en büyük engeldir. Bununla birlikte AHC ile karşı karşıya gelmiştir. Bu gerginliğin temelinde 8 Eylül seçimlerinde Azerbaycan Komünist Partisi'nin AHC üyelerini, seçilmelerine rağmen parlamentodaki çoğunluğu kaybetmekten korkması ve hile yapması yatmaktadır.²⁵ Tüm bu gelişmeler ve durdurulmakta yetersiz kalınan Ermeni baskısı sonucu Ayaz Muttalibov 16 Şubat 1992 yılında istifa etmiştir. Muttalibov'un istifasını takip eden 10 gün içinde yani 26 Şubat tarihinde Hocalı kenti Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Bu işgalin Rus ordusunun 366. Alayının da yardımı ile olduğu görülmüştür. Bu saldırı sırasında birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Saldırıda²⁶ hayatını kaybedenlerin yanında yaralı ve esirlerin de sayısı bir hayli fazladır.

Bu durum Azerbaycan için oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. AHC saldırı öncesi gerekli önlemlerin alınmadığını, 9 Ekim kararlarına rağmen ordunun halen oluşturulmadığını görmüş ve yapılan mezalime karşı girişilen çözüm arayışlarının BDT ve Rusya odaklı olduğunu anlamıştır. İktidarın gerekli sorumluluğu üzerine almayarak, kendi iradesini hakim kılmayarak attığı bu adımlar Muttalibov iktidarının sonunu getirmiştir. 6 Mart 1992'de hükümet istifa etmiştir. Muttalibov'un yerine ise Yakup Mehmedov vekaleten geçirilmiştir.

Seçim tarihi 7 Haziran olarak belirlenmiştir. AHC Ebulfez Elçibey'i aday olarak göstermiştir. Elçibey'in yanında Yakup Mehmedov, Profesör Nizami Süleymanov, Etibar Memmedov, İlyas İsmailov ve Refik Abdullayev seçimde yer alan diğerk isimlerdir.²⁸ O sırada Nahçıvan Meclis Başkanlığı görevini sürdüren Haydar Aliyev Azerbaycan Anayasası'ndaki yaş sınırlaması²⁹ nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçimine katılamamıştır.

SSCB'ye bağlı 15 cumhuriyetten biri olan Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasıyla tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti olarak Güney Kafkasya'da kurulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi Sovyet merkezli yapı içerisinden bağımsızlığa kavuşulduktan sonra yaşanan yapısal bozukluklar nedeniyle Azerbaycan Muttalibov döneminde uzun süre i çekişmelere ve iktidar mücadelelerine şahit olmuştur.³⁰ Yine Sovyet merkezli yapının yarattığı ülke içi istikrarsızlık ve sosyo-ekonomik sıkıntılar nedeniyle Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanır kazanmaz ayağa kalktığını söylemek çok güçtür. Devlet yönetiminde söz sahibi olan Muttalibov hükümeti, bu nedenle iç karışıklıklar ve istikrarsızlıkla başa ıkamamışlardır. Bu dönemde Azerbaycan'ın hem iç hem de dış politikasına yön veren olgu Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenilerce Rusya'nın yardımı ile işgal edilmesidir. Ermenilerin işgallerine devam etmesi ve Hocalı'da yaptıkları saldırı Azerbaycan hkmetinin yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan için temel dış politika unsuru olmuştur ve bundan sonraki iktidarlarda da bu sorun temel teşkil etmeye devam edecektir.

Muttalibov'un Sovyet yanlısı olması, ancak Rusya'dan beklediği desteği görememesi nedeniyle Hocalı saldırısından sonra yönünü Batılı devletlere çevirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü sahip olduğu enerji kaynaklarını kullanmak için Batının desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu dönemde Hazar'ın bir cazibe merkezi haline dönüştürülmesi, petrol şirketlerinin buraya getirilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede uluslararası alanda bir yer edinme ve diğerk devletlerin yapacağı tahmin edilen yardımlarla iç politika sorunlarının düzeltileceği hedeflenmiştir. Tüm bu planların önünde Dağlık Karabağ sorunu büyüyerek kendini göstermekteydi. Bu nedenle Batının öncülüğü ile BM sorunun çözümü için bölgeye heyet göndermiştir. AĞİT yine BM gibi bu sürece dahil olmuştur. 24 Mart 1992 tarihinde Helsinki'de iki tarafın masaya oturması için yapılmış olan alışmalar Ermeni tarafının işgallere devam etmesi nedeniyle başarısız olmuştur. Muttalibov da bu çözümsüzlük sürecinden nasibini almış ve iktidarını kaybetmiştir.³¹

²⁸ Alkan, 2010: 57.

²⁹ Azerbaycan Anayasası'nın 121/2 maddesine göre cumhurbaşkanı seçilme yaşı 65 yaş üstüdür.

³⁰ Ek 5. S;73.

³¹ Süleymanov, (2009): 481.

Muttalibov'un bu süreçteki temel yaklaşımlarına bakacak olursak yönünü Rusya merkezli bir dış politika oluşturma eksenine döndüğünü söyleyebiliriz. Dış politikadaki temel yaklaşımı, kendi iç sorunlarını düzeltmede yanına güçlü bir taraftar bulma çabasıdır. Kendi dönemindeki temel problem olan Dağlık Karabağ sorunsalı dış politikasını adeta iç politikasını dengelemek için kullandığı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Çünkü tek başına kendi problemi ile baş edememiştir. Bu noktada Rusya dışında ciddi anlamda diğer küresel ve bölgesel güçlerle ilişki kurabildiğini söyleyemeyiz. Ancak Rusya'dan beklediği yardımın gelmemesi ve ülke içinde yönünü Rusya'nın yörüngesine çevirmesi hoş karşılanmamıştır. Bu da iktidarının sonunu getirmiştir. Muttalibov'un icraatlerinin Azerbaycan için ciddi bir dış politika üretme sürecinde başarısız olduğunu söyleyebiliriz.

2.3. Ebulfey Elçibey Dönemi (1992-1993)

Tarihler 7 Haziran 1992'yi gösterdiğine Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Seçim sonucunda seçmenlerin %59.4'ünün oylarını alarak AHC lideri Ebulfey Elçibey Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Seçimlerde birçok provakasyon ve yönlendirmeler yapılmasına rağmen Elçibey ilk demokratik seçimleri kazanmıştır. Bu seçimlerde en yakın rakibi Profesör Nizami Süleymanov oyların yalnızca%33'ünü alabilmiştir.³² 16 Haziran itibariyle de yemin edip göreve başlamıştır. Elçibey Türkçü ve antikominist yapısı ile 16 Temmuz 1989 yılınca kurulan AHC lideri olmuştur.

Elçibey'in iktidara gelişi ülkede büyük bir sevince neden olmuştur. Çünkü Elçibey tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi yapısıyla halkın güvenini kazanmış bir politikacıdır. Özellikle Türkçülük üzerine yaptığı ateşli konuşmalarla halkın itibarını kazanmış ve bağımsızlık yoluna yeni girmiş bir ülke için ideal bir lider imajı çizmiştir.

Elçibey'in Azerbaycan yönetimine gelinceye kadar geçen bağımsızlık sürecinde Azerbaycan 8 Aralık 1991'de İKÖ'ye, 20 Ocak 1992'de AGİT'e ve 2 Mart 1992'de BM'ye üye kabul edilmişti.³³ Bu gelişmelerin Muttalibov döneminde hem iç hem de dış politika üretmede yeterli olmadığını gören Elçibey bu hususta yeni adımlar atmanın gerekliliğini görmüştür. Elçibey döneminde Azerbaycan Yüksek Sovyet Meclisi yerine Milli Meclis kurulmuştur. Bu milli meclis 50 milletvekilinden oluşmaktadır ve bu milletvekilleri de parlamentodan seçilmiştir. İsa Kamber Milli Meclis Başkanı, Penah Hüseyinov başbakan, Tevfik Kasımov da Dışişleri Bakanı olmuştur.³⁴ Elçibey'in bu denli bir yapılanmaya gitmesinde ülke içinde kendisini destekleyecek ve yapacağı politik hamlelere yardımcı olacak

³² Yılmaz, 2011: 103.

³³ Gasimov, 1996: 21.

³⁴ Mehmedov, 2009: 708.

bir yapı oluşturmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bağımsız bir dış politika oluşturmak için öncelikle ülke içinde istikrarı sağlamanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak kurulmaya çalışılan yeni düzende birtakım sıkıntılar baş göstermiştir. Milli bir ordunun yetersiz olması nedeniyle asayişte bozulmalar ve suç oranlarında da artış olmuştur. Bu duruma hemen bir çözüm bulmak gerektiğinden önce Milli Savunma Bakanlığı kurulmuş, ardından orduyu ıslah etme çabalarına başlanmıştır. Muttalibov zamanında temeli atılmış olan Azerbaycan ordusu kurma çabaları Elçibey döneminde hızlanmıştır

AHC siyasi kurumsallaşmanın gerekliliğinin farkındaydı buna yönelik öncelikli icraatlarından biri olarak Siyasi Partiler Kanunu oluşturmuştur. Siyasi partiler adına yapılmış bu düzenleme ile çeşitli grupların faaliyetlerinin meşru olup olmadığı yönünde bir rehber oluşturmaya yöneliktir. Çünkü bu yasaya göre üye sayısı on bin olan parti Adalet Bakanlığı'ndan izin almakla yükümlendirilmiştir. Bu sayede azınlık partilerinin faaliyetleri meşru görülmemiş, kargaşa yaratmaları önlenmek amaçlanmıştır. Bu faaliyetlerdeki temel amaç bir an önce ülke içi istikrarı sağlamak ve enerji alanında yeni atılımlar yapmak için zemin hazırlamaktır. Azerbaycan artık yönünü Rusya 'ya dönmenin faydasız olacağını düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle politika oluştururken daha fazla alternatif oluşturmak amacıyla Batı dünyasına doğru bir yönelmeye girmiştir. Temel yaklaşım olarak da çok yönlü bir dış politika oluşturma amacı güttüğünü söyleyebiliriz. Çünkü Hazar havzasının enerji potansiyeli oldukça yüksektir. İstikrarlı bir ekonomi ve refah devletine sahip olmak için de bu potansiyelin kullanılması şarttır. AHC bu şartın ziyadesiyle farkındadır. Bu enerji havzalarının kullanımı yalnızca Rusya'ya bırakmak bölgesel güç olma amacıyla olmak isteyen Azerbaycan için istenmeyen bir durumdur. Ancak bu noktada Azerbaycan önceliği Batılı petrol şirketlerine verirken Rusya'nın varlığı görmezden gelmemelidir. Çünkü yerinde ve ayakları yere basan bir dış politika üretmek isteyen Azerbaycan Rusya'yı dışlayarak bu amaçlarına ulaşmaktan uzaklaşmaktadır.

Elçibey yönetime gelir gelmez Batılı şirketlerle petrol araştırmaları ve çıkartılmasını görüşmek için harekete geçti. Azerbaycanda'da bu hareketin etkilerini görmek mümkündü. Azneftkimya ve Azerineft SOCAR adı altında 1992 Eylülünde birleştirildi. Bu iki devlet şirketi artık tek bir çatı altında birleştirilmişti. Bu sayede işleyişleri daha hızlı olacaktı. Bu konuda atılan önemli bir adım olmuştu çünkü SOCAR kıyıda, denizde, karada petrol ile alakalı tüm çalışmalardan kendi başına sorumlu olmuş bir devlet organı olarak Azerbaycan'ın politik, siyasal tüm süreçlerinde önemli bir yer edinmiştir. Bu hamle ile Azerbaycan ülke içinde alacağı kararlarda manevra kabiliyetini arttırmak istemiştir. Prosedürleri ve bürokratik işlemleri azaltarak karar alma mekanizmasını hızlandırmak istemiştir. Çünkü bölgesel bir güç

olma yolunda bürokratik mekanizmaların işleyişinin hızlanması önemli bir gereksinimdir. Özellikle destek görmeyi beklediği Batılı devletlerin Bürokratik karar alma mekanizmalarının işlerliği ve oturmuş yapıları düşünülürse bu yönde atılan adımlar gerçekçi ve yerinde olmuş olacaktır.

Elçibey, zamanında Batı menşeyli petrol şirketleriyle Güneşli, Azeri, Çırag, Şahdağ, yataklarında petrol araştırmalarının yapılması ve çıkarılması hususunda öncü anlaşmalar yapılmıştır. Bunun yanında, SOCAR, Ramco Energy ve Pennzoil Exploration and Production Company, Pennzoil Caspian Corporation ile 1 Ekim 1992’de Güneşli ve Neft Daşları yataklarında enerji kaynaklarının kullanımı hususunda mutabakata varmıştır. Bu mutabakat doğal gaz üretimi üzerine yapılmıştır. SOCAR’ın projenin %30’unu alması kaydıyla, 2 Kasım 1992’de BP liderliğindeki AIOC arasında petrol sahalarının arttırılmasına yönelik yeni bir anlaşma yapıldı.³⁵ Bu anlaşmada diğer yabancı petrol şirketlerinin yanında Türkiye’nin TPAO şirketi de konsorsiyum üyesi olarak Azerbaycan petrolerinden yararlanma amacıyla SOCAR’la resmi anlaşma imzaladı.³⁶ Azerbaycan devletinin yaptığı bu anlaşmalar dış politikasının şekillenmesini sağlamıştır. Buna karşın iç politikasında yaşanan gelişmelere bakıldığında aynı yönelimi görmek zordur. Ülke içindeki istikrarsızlık özellikle Dağlık Karabağ’ın durumu Elçibey yönetimini zor duruma düşürecektir.

Azerbaycan’da gerçekleşen gelişmelerin bu şekilde ilerlemesini İran ve Rusya da titizlikle izlemekteydiler. Çünkü Rusya ve İran da Azerbaycan enerjisinden yararlanmak istiyorlardı. Elçibey iktidarı bu iki devletin petrol şirketlerinin Azerbaycan topraklarındaki enerji ile ilgilendiğinin bilincindeydi. Buna rağmen Elçibey gerek rejim ihracı gerekse eski olumsuz imajlarından dolayı bu iki devleti yapılan anlaşmaların dışında bırakmıştır. Bu duruma gerekçe olarak da Azerbaycan ulusal meclis başkanı İsa Gamberov, konsorsiyuma dahil olan diğer devletlerin izni olmadan İran’ın ve Rusya’nın konsorsiyuma katılamayacağını belirterek, gelecekte yapılacak olan antlaşmalara katılma ihtimallerinin olduğunu söyleyerek kapıyı aralık bırakmıştır. Bu hamle Azerbaycan için oldukça radikal denilebilecek bir dış politika hamlesidir. Özellikle Rusya’nın bölge üzerindeki yadsınamaz etkisi düşünüldüğünde Azerbaycan yönetiminin ayakları yere basan bir dış politika oluşturmaktan ne denli uzak olduğunu söylemek mümkündür. Rusya Azerbaycan dış politikası için bir tercih değildir, bir gerekliliktir. Çünkü Rusya özellikle Güney Kafkasya’daki enerji kaynaklarını yıllarca kullanmıştır ve bu tutumuna devam etmek istemektedir. Rusya’nın enerji kaynaklarından muaf tutulması bir yana, diğer Batılı devletlerin bölgeye girmelerine sıcak bakması bile düşünülemez. Muttalibov’un Rus yanlısı

³⁵ Aras, 2001: 110.

³⁶ Bölükbaşı, 1999: 87.

tutumunun, Elçibey iktidarında bu kadar radikal bir biçimde değişmesi ise Rusya tarafından kabul edilemez bir gelişmedir. Bu nedenle hemen Rusya karşı hamlelere başvurarak SSCB sonrası arka bahçesi olarak ilan ettiği bu coğrafyada etkinliklerine başlamıştır.³⁷

Elçibey'e göre bağımsız Azerbaycan için ekonomik kalkınma elzemdir. Bu nedenle Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarının kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla Elçibey, Muttalibov'un yaptığı gibi önceliği Rusya'ya değil Batılı enerji yatırımcılarına tanımak istemiştir. Amerikan ve İngiliz petrol şirketleriyle görüşmeler başlamıştır. Bu bağlamda 1992 Eylül'ünde Azneft ve Azneftkimya adlı iki milli petrol şirketi birleştirilmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kurulmuştur. Bununla birlikte Elçibey petrol kaynaklarının işletilmesi için bir dizi antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmalar:³⁸

1. Azer, Çırag, Şahdağ ve Güneşli yataklarında petrolün araştırılıp üretilmesine yönelik ön antlaşmalar.
2. 1 Ekim 1992'de SOCAR ve AB'nin Penzoil Exploration and Production Company, Penzoil Caspian Corporation ile İskoçya'nın Ramco Energy şirketleri arasında Güneşli ve Netf Daşları rezervlerinde doğal gaz üretilmesine yönelik antlaşma.
3. BP liderliğindeki Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi ile Elçibey hükümeti arasında 2 Kasım 1992'de petrol alanlarının geliştirilmesini kapsayan bir antlaşma. (Bu antlaşmada SOCAR'a %30'luk pay verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin TPAO³⁹ şirketi de konsorsiyuma üye olarak Azerbaycan'ın enerji kaynaklarından özellikle petrolünden pay almak adına SOCAR ile resmi antlaşma imzalamıştır.)

Bu antlaşmalar imzalanırken Rusya'nın ve İran'ın da bölgedeki petrol yataklarında gerçekleştirmek istedikleri ortaklık talepleri Elçibey tarafından kabul edilmemiştir. Özellikle Rusya'nın Lukoil şirketinin taleplerinin geri çevrilmesi Rusya tarafından sert karşılanmıştır. Bu geri çevrilme Rusya için Elçibey iktidarda olduğu sürece devam edeceği düşüncesi doğmuştur. Bu nedenle Azerbaycan üzerindeki Rus baskısının artmaya başladığını söyleyebiliriz. Rusya Azerbaycan'da bulunan azınlıklara destek vermeyi sürdürmüş ve iç kargaşanın çıkmasını tetiklemiştir. SADVAL⁴⁰ terör örgütünün Lezgistan devleti taleplerini desteklemiştir. Azerbaycan'ın Rusya'yı dışlayıcı bir dış politika yönelimine girmesi ciddi bir sorunsal oluşturmuştur. Çünkü kendi iç problemlerinin artmasında özellikle Rusya'nın payı büyüktür. Problemin kaynaklandığı nedenler Rusya tarafından desteklenecek ve Azerbaycan'ın elini kolunu bağlayacaktır. Bu noktada Rusya'nın Azerbaycan'ın dış

³⁷ Halk Gezetesi, 15 Kasım 1993.

³⁸ Aslanlı ve Hesenov, 2005: 86.

³⁹ TPAO: Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı.

⁴⁰ SADVAL: Lezgiler tarafından 1990'da Dağıstan – Derbent'te kurulan; birlik anlamına gelen ayrılıkçı, silahlı bir örgüttür.

politikasını yönlendirmekten öte iç politikasını bile yönlendirebileceği ortaya çıkmıştır. Muttalibov'un Rusya eksenli dış politika çabaları bağımsızlığını yeni kazanmış ve milliyetçilik duyguları yükselmiş Azerbaycan için bir iç politika sorunu haline gelmişken Elçibey döneminde ise Rusya'yı dışlayıcı bir dış politika oluşturma çabaları yine iç politikasını etkilemiştir. Burada Azerbaycan Devleti'nin kırılğan yapısını görmekteyiz. İç dinamiklerinin yerli yerinde olmaması ve ülke içinde bir stabilizasyonun sağlanmaması her koşulda dış politika üretmede Azerbaycan için sorun teşkil etmeye devam etmektedir.

Rusya'nın Azerbaycan'daki iç karışıklıklar sürerken Ermenilere devamlı suretle destek verdiği de bilinmektedir. Gence şehrindeki askeri birliklerin başında bulunan Suret Hüseyinov'a bağlı güçlerin Rusya desteği ile 4 Haziran 1993'te çıkardığı ayaklanma, hükümet birlikleri tarafından bastırılmak istense de yeterli başarı gösterilememiştir.⁴¹ Hüseyinov Bakü'ye kadar ilerleyeceğini söylemiş ve bazı Milletvekillerini rehin almıştır. Bunun yanında Gence, Sumgayıt, Mingeçevir, Hacıkabul başta olmak üzere Bakü dışında birçok il Hüseyinov taraftarlarının eline geçmiştir. Bu sırada Moskova ülke topraklarında bulunan Rus askeri varlığını sona erdirirken mühimmat ve askeri malzemelerini Hüseyinov'a bırakmıştır. Bu nedenle Hüseyinov çok daha hızlı ilerlemiştir. Hüseyinov cumhurbaşkanı ve hükümetin istifasını istemiştir.⁴²

Elçibey bu karışıklıklarla baş etmek bir kenara, kendi iktidarını bile koruyamamıştır. Çünkü Suret Hüseyinov darbesini durdurabilecek ne teknik ne de politik güce sahip değildir

Rusya'nın ve İran'ın askeri ve ekonomik yardımlarıyla Ermenistan, Azerbaycan topraklarını ele geçirmeye başlamış ve aynı zamanda Rusya destekli Albay Suret Hüseyinov askeri bir darbe girişimi içerisine girişmiştir. Bu durum Elçibey'i çok zor durumda bırakmıştır. Önü alınamayan Suret Hüseyinov girişiminin ardından Elçibey hükümetinde peşi sıra istifalar kendini göstermiştir. Kendi kabinesinden bu şekilde istifaların gelmesi Elçibey'i zor duruma düşürmüştür. Bu nedenle Elçibey ülke içi istikrarı sağlamak ve ayaklanmaları bastırmak için kendisinin yeterli olmadığını görmüş ve konu ile ilgili Haydar Aliyev ile görüşmüştür.

Bu gelişmeler üzerine Elçibey Haydar Aliyev'i Bakü'ye çağırmıştır. Başbakan Penah Hüseyinov ve Milli Meclis Başkanı istifa etmişlerdir.⁴³ Yeni Azerbaycan Partisi Lideri Haydar Aliyev 15 Haziranda Milli Meclis Başkanı olmuştur. Suret Hüseyinov'un durmayan ilerleyişi ve halk nezdinde yapılan referandumda Elçibey'e olan güveninin %2,1 olması

⁴¹ Kerimov, 2007: 25.

⁴² Mehmedov, 2009: 709-715.

⁴³ İyikan, 2005: 107.

nedeniyle Parlamento tarafından Elçibey'in cumhurbaşkanlık görevi Haydar Aliyev'e devredilmiştir.⁴⁴

Ebulfez Elçibey'in dış politikada selefi Muttalibov'un aksine Rusya'yı dışlaması ve yönünü Batıya çevirmesi bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan devleti için büyük sıkıntılar doğurmuştur.⁴⁵ Bunun yanında Elçibey'in Hazar'da ve topraklarında bulunan petrol kaynakları için oluşturduğu konsorsiyumda Rusya 'yı dışlaması da başka sorunları tetiklemiştir. Dağlık Karabağ'da Ermenilerin ilerlemelerini arttırmaları ise bir başka sıkıntı olarak Elçibey hükümetini zor durumda bırakmıştır. Üzerine Suret Hüseyinov'un giriştiği darbe çalışmaları da eklenince, Azerbaycan Devleti içinden çıkılmaz bir kaosa doğru sürüklenmiştir. Bir çıkmaza sürüklenen ülkenin uluslararası alanda da henüz güçlü müttefiklerinin olmaması işleri daha da karmaşıktır. Elçibey'in idealist politikaları ve Halk Cephesinin desteğinin reel siyasette etkisinin yetersizliği kendini göstermiştir. Elçibey bu olumsuz tabloyu düzeltmek için Haydar Aliyev'i çağırmıştır. En nihayetinde ülkeyi bu çıkmazdan kurtaran ise deneyimli bir devlet adamı olan Haydar Aliyev olmuştur.⁴⁶ Elçibey'in dış politika yönelimleri Azerbaycan için tam bir faciaya neden olmuştur. Çünkü ülke içindeki kurumların, ordunun ve bürokratik yapının eksikliği Realist bir politika geliştirmesine engel olmuştur. Karabağ Ermenilerinin talepleri çözülmeden ve yeni oluşturulan meclis işlerlik kazanmadan yapılan dış politika hamleleri Azerbaycan için net bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ekonomik ve askeri problemlerin çözülmesinde yetersiz kalan Elçibey hem içte hem de ükle dışında giriştiği birçok atımda başarısız olmuştur. Bu noktada yüksek politika konularındaki başarısızlığın yarattığı problemlerin yalnızca dış politika üretmede değil aynı zamanda iç politika üretmede de başarısızlık yarattığını görmekteyiz. Azerbaycan'daki diğer baskı gruplarının ülke içerisindeki etkisinden söz etmek bile mümkün değildir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı günden bu yana sivil toplum örgütlerinin ve halkevlerinin politik süreçlere dahil olması ve bu süreçleri etkilemesi mümkün olmamıştır. Bu konuda ek 5'te bulunan Serhanbay Khuduyev ile yaptığımız mülakattan da anlaşılan sivil toplum kuruluşlarının toplumun geneline yayılmaktan öte sadece belirli bir kesimin çevresinde toplandığını görmekteyiz. Bunun nedeni olarak da uzun yıllar SSCB egemenliği altına kalmalarını ve bu bilincin oluşturulmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle karar alma süreçlerini etkileme gibi bir kabiliyetinden de söz etmek mümkün görülmemektedir.

⁴⁴ Mehmedov, 2009: 717.

⁴⁵ Ek 4. S:69.

⁴⁶ Saray, 2014: 76.

2.4. Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003)

15 Haziran 1993 tarihinde Haydar Aliyev Meclis Başkanı görevine getirilmiş⁴⁷ ve 3 Ekim seçimlerinde de halkın oylarının %99'unu alarak Azerbaycan'ın Devlet Başkanı olmuştur. Haydar Aliyev'in yönetime geldiği dönem Azerbaycan için oldukça sıkıntılı bir dönemdir. Dağlık Karabağ'a Ermeni müdahaleleri yoğunlaşmakta, Albay Hüseyinov darbe girişimi içinde bulunmaktadır. Buna ek olarak Azerbaycan topraklarında Hümbetov önderliğinde "Talış-Muğan Cumhuriyeti" ilan etme girişiminde bulunmaktaydı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve siyasi geleceğine yönelik tehlikeler arz etmekteydi. Haydar Aliyev olayları kontrolüne almak için önce Albay Hüseyinov'u kendisinin sıkı kontrolü altında başbakanlık görevine getirdi.⁴⁸ Bu gelişmelere ve Aliyev'in yürüttüğü kitlesel baskıya dayanamayan Hümbetov da kaçmak zorunda kaldı. Ardından yakalanarak Bakü'ye getirildi. Haydar Aliyev öncelikle toprak bütünlüğüne ve iktidarının temel aygıtlarına zarar verecek problemleri ortadan kaldırmakla işe başlamıştır. Bu sayede hükümetine işlerlik kazandırmayı hedeflemiştir. Nasıl bir yol izleyeceği konusunda bazı söylemlerde bulunmuştur.

Haydar Aliyev kendi politikasını anlatırken verdiği bir demeçte:

"Azerbaycan devletinin bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunlarını güç kullanmadan çözmesi, içişlerine karışmaması, diğer devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması"⁴⁹ şeklinde açıklama yapmıştı.

Haydar Aliyev iktidarı devraldığında ülkenin durumunun bir çıkmazda olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Aliyev öncelikle ülke içinde yaşanan karışıklıkları gidererek daha sonra uzun yıllar sürecek politikalar uygulayacağını sinyallerini konuşmasında vermiştir. İç istikrarı sağlamadan yapılan dış politika hamlelerinin ne denli ağır sorunlar doğurabileceğini kendinden önceki devlet adamlarının yönetimlerinde görme fırsatı bulmuştur. Bu nedenle ayakları yere basan ideallerden uzak reel bir dış siyaset izlemek için çalışmalara başlamıştır.

Haydar Aliyev uzun yıllar siyasi oluşumların içinde yetişmiş deneyimli bir devlet adamıydı. Bu tecrübeler Aliyev iktidara gelir gelmez yansımalarını göstermişti. Petrolün ve diğer enerji kaynaklarının Azerbaycan için ne kadar önemli olduğunun bilincindeydi. Bu noktada hem komşularının hem de iç dinamiklerinin Azerbaycan üzerindeki beklentilerinin farkındaydı. İktidarının ilk zamanlarında Rusya'yı memnun edecek kararlar almasının ardında; gelecekte atacağı adımların Rusya tarafından engellenmesini önlemek yatmaktaydı.

⁴⁷ Aliyev, 2013: 4.

⁴⁸ İsmayilov vd., 1995: 348.

⁴⁹ Hasanov, 1998: 16.

Rusya'yı karşısına alarak değil, ancak yanında görünerek kendi ülkesinin geleceğini için gerçekçi adımlar atabileceğinin farkındaydı. Aliyev denge siyaseti kullanmak gerektiğinin bilincindeydi ve bu Rusya'yı karşısına alarak gerçekleştiremezdi.⁵⁰ Burada statükocu bir yaklaşımla devletlerin varlıkları sürdürebileceği fikrini görmekteyiz. Mearsheimer dediği gibi mevcut güç dengesini kullanarak devletler varlıklarına sürdürmeye devam edebilirler. Tek başlarına varlıklarını korumakta başarısız olabileceğini düşünen devlet dış politika geliştirirken mevcut ülkelerin oluşturduğu bir güç dengesinden faydalanarak varlığını koruyabilir. Bu nedenle Rusya'nın desteğini almak zorunluluğunun bilincindeydi. Politikalarını hayata geçirebilmek için Rusya ile çatışmak yerine politik çizgisini Rusya'ya yakınlaştırmak zorunda olduğunu biliyordu. Aksi takdirde kendinden önceki Elçibey iktidarının başına gelenlerinin kendi başına da gelebileceğinin farkındaydı. Ancak yalnızca Rusya'nın yörüngesine girmek de kendisi için yeterli olmayacaktı. Çünkü Muttalibov iktidarının sonu da bu nedenden dolayı gelmişti. Aliyev Batılı devletlerle Rusya arasında bulunan bir güç dengesini kullanarak mevcut statükodan yararlanma yoluna gidecekti.

Haydar Aliyev, 25 Haziran 1993'te Hazar'ın Azerbaycan sahasındaki petrolün kullanılması konusunda SOCAR'ın Batılı petrol şirketleri ile yaptığı görüşmelerin askıya alınması ve Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e indireceği boru hattı projesinin iptal edilmesi talimatını vermiştir. Bu noktada Aliyev öncelikle Elçibey döneminde yaratılmış Rusya karşıtı imajı değiştirmek istiyordu. Devraldığı politik yaklaşımların devamının sağlanması mümkün değildi. Aslında Rusya'yı dışlayan hiçbir politik ve ekonomik manevra Güney Kafkasya'da gerçekleştirilemezdi. Bu nedenle Haydar Aliyev temkinli adımlar atmaktaydı. Dış politika oluşturma bir gereği olarak kendi iktidarının yapacağı atılımları haleflerinin çizgisinden uzaklaştırarak öncelikle istikrarı sağlamak için adımlar atmak istemekteydi. Çünkü iç politika meseleleri artık karmaşık bir hal almıştı ve gerek ekonomik olarak gerek askeri olarak yaratılmak istenen gelişme düzeyi yaratılamamıştı.

Ardından 1993 Sonbaharında Rusya tarafından gönderilen heyet ile enerji anlaşması görüşmelerine girişilmiş, 23 Ekim 1993'te Rus şirketi Lukoil'a Hazar'ın Azerbaycan sahasında petrol çalışmaları yapma hakkı verilmiştir.⁵¹ Haydar Aliyev'in güç dengesi kurmada attığı adımların başında Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmek yatmaktaydı. Çünkü mevcut statükodan yararlanmak için öncelikle karşısında olan devletlere eşit olmasa da yakın bir konumda durması gerekiyordu. Bu durum daha sonra gerçekleştireceği politik süreçler için

⁵⁰ Crossant, 1996: 16-18.

⁵¹ Çelik ve Kalaycı, 1999: 107.

gerekliydi. Aynı şekilde İran için de böyle bir durum söz konusu olacaktı. Batılı devletler İran ve Rusya arasındaki güç dengesinde kendi geleceğini görmekteydi.

Bu yakınlaşma politikası da neticesini çok geçmeden vermiştir. Rusya'ya karşı yürütülen ilişkilerde yakınlaşma politikası sonucu, Rusya Başbakanı Çernomırdin, Azerbaycan'ın Batılı şirketlerle anlaşmalarında bir sakınca görmediklerini bildirmiştir. Azerbaycan'ın politikalarındaki bu değişiklik Aliyev'in denge siyasetinin temelini oluşturan Rusya ile karşı karşıya gelmemek istemesinin bir tezahürüdür. Bunun için özellikle ilk resmi ziyaretini Rusya'nın başkenti Moskova'da gerçekleştirmeyi uygun görmüştür, Eylül 1993'te de Bağımsız Devletler Topluluğu Rusya ev sahipliğinde toplanmıştır. Moskova'da yapılan görüşmeler sonrasında, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni BDT'ye üye yapmıştır. Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olması Özellikle Rusya ile girebileceği rahat bir diyalog ortamı sağlamak amacındaydı. Bu sayede SSCB'den kopmuş diğer devletlerle de yakın diyalog kurma fırsatını bulabilecekti. Çünkü kendisi gibi uzun yıllar Sovyet etkisinde yaşamış bu devletler de yapısal olarak benzer sorunlar yaşamaktaydılar. Bu durumu kendi iç problemlerinin çözümünde bir fikir ortaklığı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu devletlerin hangi aygıtları kullandıkları iç ve dış politika üretmede ne tür sorunlar yaşadıkları ve bu sorunları çözmede ne tür yaklaşımlar içerisine girdiklerini öğrenmek Azerbaycan için yeni tecrübeler demektir.

BDT'ye üye olunması esnasında Azerbaycan petrolleri üzerindeki görüşmelere devam edilmiş ve Konsorsiyuma Rusya'da alınarak konsorsiyum kararları yeniden düzenlenmiştir. SOCAR'ın %10'luk payı Rus Lukoil petrol şirketine verilmiştir. Bunun ardından; uzun süren görüşmeler sonucunda; 20 Eylül 1994 yılında Bakü'nün Gülüstan Sarayında, SOCAR ile AIOC arasında "Asrın Anlaşması" veya "Mega Proje" olarak adlandırılan "Hazar'ın Azerbaycan sektöründe yer alan Azeri, Çırag ve Güneşli yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesi ve Pay Bölüşümü Hakkında Anlaşma" imzalanarak belirtilen bölgelerde petrol çalışma yetkisi AIOC'a verilmiştir.⁵²

Konsorsiyumda yer almayan Japonya'nın "Itochu" şirketi konsorsiyuma tüm paylarını satan "McDermott International"dan %2,45 pay alarak "Azeri-Çırag-Güneşli" konsorsiyumuna dahil olmuş, ardından AMOCO'nun sattığı %5'lik payın %15'ini alarak toplam payını %3,9'a yükseltmiştir.

Konsorsiyumda ABD'den AMOCO - %17,01, Unocal - %10,04, Exxon - %8,00, Penzoil - %4,81; İngiltere'den BP - %17,12, Ramco - %2,08, Rusya'dan Lukoil - %10; Azerbaycan'dan SOCAR - %10; Norveç'ten Statoil - %8,56; Türkiye'den TPAO - %6,75,

⁵² Çelik ve Kalaycı, 1999: 108.

Japonya'dan Itochu - %3,92 ve S. Arabistan'dan Delta - %1,68. pay almış ve SOCAR'la birlikte 7 ülkenin 11 petrol şirketi yer almıştır.

“Asrın Anlaşması”nda Lukoil'un %10 pay almasına rağmen Rusya Dışişleri Bakanlığı petrol anlaşmasını tanımadığını belirtmiş ve gerekçe olarak da, 1921 ve 1940 yıllarında Rusya-İran ve Sovyetler Birliği-İran arasında yapılan “Hazar'ın ve kaynaklarının Hazar'a kıyısı olan devletlerin mülkiyetinde olduğu” anlaşmayı öne sürmüştür, Hazar'da yapılacak tüm girişimlerin bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kararı ile olabileceğini vurgulanmıştır.⁵³ Azerbaycan dış politika sürecinde denge kurma çabalarındayken Rusya'nın tavrının bu şekilde tezahür etmesi Aliyev'in denge siyaseti için olumsuz bir durum teşkil etmekteydi. Aliyev'in Rusya'yı kazanmak istemesi ve diğer devlerin sağladığı haklardan mahrum bırakılmaması gerektiği bilinmekteydi. Ancak görünen durum Rusya'nın henüz bu dengeye getirilmemiş durumda olduğudur. Bunun yanında alternatif devletlerin örneğin Japonya'nın da konsorsiyumdaki etkinliğinin artması Aliyev için olumlu bir başlangıç izlenimi vermektedir.

Rusya'nın bu tavrı BP şirketinin Azerbaycan ile çok yakın ilişkiler içinde olmasından kaynaklanmıştır. Bir caydırıcılık unsuru olarak gördüğü bu açıklamadan sonra karşısına diğer ülkelerin şirketlerini almamak özellikle Amerikan destekli şirketlerle bir çatışma yaşamamak için ılımlı davranmıştır. Ancak bölgede Rusya'yı rahatsız edecek herhangi bir faaliyetin yapılmaması için hukuki bir zemini de tekrar gündeme getirmiştir.

Sonuç olarak birçok itiraz ve baskılara rağmen anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan açısından çok önemli bir gelişme niteliğindedir. Anlaşma'nın şartlarına göre Azerbaycan petrol yatakları üzerindeki mülkiyet hakkını elinde tutmuştur. Bu Azerbaycan'ın gelecekte atacağı adımlar açısından fevkalade önemlidir. Anlaşma Azerbaycan meclisinin onayını alır almaz 12 Aralık 1994'te yürürlüğe girmiştir. Azerbyacan meclisinin Aliyev'in yanında yer alması ve yapılan girişimlere destek vermesi de Aliyev'in elini rahatlatan bir durum olarak ortaya çıkmaktaydı. Aliyev'in bir alternatifinin bulunmaması ve satatükocu yaklaşımının meclis tarafından desteklenmesi karar alma mekanizmalarının Aliyev'den yana olduğunun ve siyasi iktidarın sağlanmaya başladığının bir göstergesi olmuştur. Bunun ardından peşi sıra diğer petrol yataklarının kullanılmasına ilişkin bir dizi anlaşma yapılmıştır.

Bu anlaşmalar arasında “Şahdeniz” yatağı anlaşması Azerbaycan için çok önemlidir. Birincisi, “Şahdeniz” yatağının iki ana kaynağında yaklaşık 10 milyon ton petrol, 750 milyon m³'e ulaşan doğal gaz rezervlerinin bulunduğu tahmin edilmesi ve Azerbaycan'ın bölgede doğal gaz üretimi hususunda Rusya ve İran'a rakip olabilecek olması; ikincisiyse bu projenin

⁵³ Baryiski, 1995: 223.

İran'ın katılıp, ABD'nin katılmadığı tek proje olmasıdır.⁵⁴ Bu projeler Azerbaycan ekonomisi için hayati ölçüde önemlidir. Gelişen Azerbaycan ekonomisinin kalkınmasını sürdürmesi için bir sıçrama tahtası görevi görecektir. Bu sayede Azerbaycan dış dünyaya artık daha temkinli ve güvenli olarak açılabilir. Yalnız bu noktada dikkat edilmesi gereken Rusya'nın tutumudur. Çünkü Rusya ileride gerçekleşebilecek ve kendisini hoşnut etmeyecek bir durumda hukuki hakkı olarak gördüğü Hazar'ın paylaşımını konusundaki 1921 ve 1940 Antlaşmalarını bahane ederek gelişmelerde söz sahibi olmayı düşünmektedir. Görüldüğü gibi Haydar Aliyev öncelikle ülke içi istikrarı sağlamak için ekonomik göstergelerin iyileştirilmesinden icraatlarına başlamıştır. Yaptığı anlaşmalardan statükoyu kurma konusunda yol aldığını söylemek mümkündür. Batı menşeyli şirketlerin daha önceki sözleşmelerden aldıkları pay Rus şirketleri ile dengelenerek Aliyev'in oluşturmaya çalıştığı denge ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomik göstergelerin iyileşmeye başlamasının ardından yavaş yavaş diğer alanlarda da istikrar oluşturma sürecinin adımlarından biri olarak görülebilir. Bu durum iç dinamiklerin peşi sıra iyileştirilerek dış politika oluşturma sürecinde daha rahat karar almayı sağlayacaktır.

2.5. İlham Aliyev Dönemi

Azerbaycan'da yapılan 15 Ekim 2003 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde cumhurbaşkanlığını, İlham Aliyev kazanmıştır.⁵⁵ İlham Aliyev, ulusal ve uluslararası politikada bir takım değişiklikler gerçekleştireceğini belirtse de Haydar Aliyev'in çizgisinin bozulmayacağını, onun kazandırdıklarının devam edeceğinin sinyallerini vermiştir.⁵⁶

İlham Aliyev ifadelerinde, Azerbaycan'ın dış politikasında milli menfaatlerin ön planda olduğunu, Azerbaycan'ın dış politikasını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek çıkarlarını uygun olarak gerçekleştirdiğini, Uluslararası alanda Azerbaycan'ın gücünün arttığını dile getirmiştir.⁵⁷ Azerbaycan'ın mücadele alanı olmaktan çok bir uzlaşma, bir işbirliği alanı olacağını belirtmiştir. Bu söylemleri ile İlham Aliyev, Azerbaycan'ın uluslararası alanda Haydar Aliyev'in atılımlarına rağmen hala yeterince güçlü olmadığını bilincinde olduğunu göstermiştir. Kendi başına bir devlet olarak yapabileceklerinin farkındadır. Bunun yanında İlham Aliyev iktidarının ilk 3 yılında Azerbaycan'ın ticaret hacmi 1,9 artmıştır.⁵⁸ Aliyev'in denge siyaseti ekonomik büyümede etkili olmuştur. Ancak Rusya

⁵⁴ Çelik ve Kalaycı: 1999: 109.

⁵⁵ <http://akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/1054-kafkas-tarihi-aramlar/11537-azerbaycanda-devlet-bakanl-secimleri-ve-sonrasindaki-gelimeler.html> (erişim tarihi: 25.12.2017)

⁵⁶ Azer, 2008: 53.

⁵⁷ Babaoğlu, 2013: 141.

⁵⁸ Nahçıvanlı, 2010: 99.

faktörünü her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır. Tüm bu gelişmeler ışığında İlham Aliyev dış politika oluşturmada Haydar Aliyev gibi davranmak zorunda kalacaktır.

İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev'in gerçekleştirmeye çalıştığı güç dengesine bağlı statükocu politikalarının başarısını görmüştür. Azerbaycan devleti için uygun olan statükocu politikaların tezahürünü ve başarısını geliştirerek devam etmiştir. İç politikasında halen çözüme ulaşmayan Dağlık Karabağ meselesinde de bir hayli yol alınmıştır. Ancak halen nihai bir sonuca ulaşamamıştır. Fakat statükocu yaklaşımın meyvelerini vermeye başlaması neticesinde İlham Aliyev'in de aynı çizgide devam edeceğini deklare etmesi akılcı bir yaklaşımdır. Bu nedenle İlham Aliyev derhal iç istikrarın sağlanması için bölgesel olarak yaşadıkları sorunsallara çözüm arayışına girmiştir.

İlham Aliyev Haydar Aliyev döneminde temeli atılan diğer devletlerle denge sağlamasında gerekli görülen çok yanlılık politikasının Azerbaycan'ın jeopolitik konumunun ve uluslararası sistemdeki yeri bakımından doğal sonucu olarak görmüştür. Bu durumu İlham Aliyev'in ziyaret ettiği ülkelerden de anlamak mümkündür. İktidara gelir gelmez İlham Aliyev BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesini ziyaret etmiştir. İlk olarak İlham Aliyev babasının yaptığı yaptığı gibi ziyaretlerine Fransa'dan başlamıştır. Çünkü Fransa ne Çin ve Rusya gibi ne de, ABD ve İngiltere gibi bir blok hareketi içerisindedir. Diğer BM daimi üyelerine göre uluslararası politikada daha dengeli hareket etmektedir.

Bu ziyaretten de anlaşıldığı üzere Azerbaycan devletler arasındaki güç dengesi unsurlarını dikkate alarak politika geliştirmekle hareket alanını genişletmiş ve görece bağımsız bir dış politika geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Bu bağımsızlıktan tek başına bir aktör olarak kendi başına hareket edeceği anlaşılmamalıdır. Burada anlatılmak istenen partner olarak gördüğü devletlere karşı olabildiği kadar eşit mesafede olmaya çalışacağı anlaşılmalıdır.

İlham Aliyev döneminde Dağlık Karabağ'ın Ermenilerce işgali sorunsalı üzerine gerekli görülen tüm enstrümanlara başvurulacağı belirtilmiştir. Problemi barışçıl yollardan çözmek amaçlanmıştır ancak gerek görülürse askeri müdahalelerin de kullanılabileceği mesajı verilmiştir.

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri açısından yine Haydar Aliyev'in tarihi söylemi "bir millet, iki devlet" ilkesine devam edileceği vurgulanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum gaz boru hattı projesi, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı gibi projeler hayata geçirilmiş ve yeni işbirliklerin önü açılmıştır.⁵⁹

⁵⁹ Rüstemova, 2015: 15.

İkili ilişkilerde özellikle Türkiye – Ermenistan sınırlarının açılacağına dair haberlerden kaynaklanan kısa süreli bir duraksama oluşmuş,⁶⁰ Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Bakü'yü ziyaret etmesi ve Azerbaycan Milli Meclisi'nde konuşması ile bu duraksama yerini yeni işbirliklerine bırakmıştır.

Rusya Federasyonu ile ilişkiler kaldığı yerden geliştirilerek devam etmiştir. Azerbaycan için Rusya'nın önemi İlham Aliyev'in güncellediği Milli Güvenlik Belgesi'nde Rusya için stratejik taraftaşlık ve işbirliği tabirleri kullanılmaktadır. Özellikle bölge güvenliğinin sağlanması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek çıkarları için Rusya'ya sırt çevrilemeyecek bir müttefik gözü ile bakılmaktadır. Çünkü birçok farklı alanda ortak çıkarların bulunduğu ve hem güvenlik konusunda hem de ekonomik alanda çakışan karşılıklı bağımlılıkların bulunduğu değinilmiştir. İlham Aliyev döneminde Haydar Aliyev dönemindeki gibi Rusya'nın kazanılması söz konusu olmuştur. Hatta bu ufak bir değişikliğe de neden olmuştur. Rusya diğer denge devletleri arasında daha fazla kayırılan duruma gelmiştir. Çünkü Rusya'nın Azerbaycan çıkarları için her zaman bir engel teşkil etme kapasitesinin daha çok farkına varılmıştır. Bunu Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ ve Hazar'ın statüsü sorunsallarında Rusya'nın tutumunun etkisinden görebiliriz. Bu noktada İlham Aliyev'in Rusya doğrultusunda bir dış politika oluşturma yönüne girdiğini görebiliriz.

2.6. Karabağ Sorunu

SSCB'nin dağılmasıyla eski SSB cumhuriyetlerinin ve bu cumhuriyetler içerisindeki azınlıkların, üzerinde hak talep ettikleri toprakların kendilerine verilmesi ile ilgili talepleri yükselmeye başladı. Bu taleplerden biri de Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın ortaya koyduğu Dağlık Karabağ topraklarının Ermenistan'a verilmesi ve Ermenistan ile birleştirilmesi idi.

1987-1988 yıllarında Moskova'da yükselen gösterilerde, Ermeni tarafı Dağlık Karabağ'ın kendileri ile birleştirilmesi konusunda taleplerini iletiler. SSCB ise bu sorunu bastırmak yerine hoşgörülü bir politika ile Ermenilere yaklaştı.⁶¹ Bu yaklaşımın altında bu gün dünyanın birçok yerinde halen güçlü bir konumda olan ermeni lobisinin etkisi unutmamak gerekir. Ermeni lobisi Sovyet Rusya döneminde de etkisini göstermiştir. Bunun ardından Ermeniler, başkent Erivan'da büyük gösteriler yapmaya başladılar. Amaçları ise Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycan Türkü nüfusunu, o bölgeden çıkarıp etnik olarak o bölgeyi bir Ermenistan haline getirmek idi. Daha önce 1905, 1918, 1948 yıllarında bu doğrultuda Azerbaycan Türklerini Ermenistan'dan göçe zorlamışlardı. Sürecin sonunda

⁶⁰ Ek 2. S;58-59.

⁶¹ Çakmaklı, 2014: 32.

Azerbaycan Türkleri, Ermenistan'dan göç etmeye zorlanmışlardı. Azerbaycan tarafı ise bu olaylara cevap olarak bir seferberlik başlattı. Bakü başta olmak üzere bütün şehirlerinde Ermenilere karşı giderek artan bir baskı kuruldu. Zaman zaman bu baskı çatışma olarak kendisini gösterdi. Sonuç olarak Azerbaycan'daki Ermeniler, Dağlık Karabağ ve civarı dışında göç etmeye zorlandı. Bu gelişmeler devam ederken Temmuz 1988'de Dağlık Karabağ'da bir gelişme yaşandı. Dağlık Karabağ özerk bölgesi (DKÖB) yerel meclisi, Azerbaycan'dan ayrılacağını duyurdu.⁶² Bu gelişmeler üzerine Azerbaycan Yüksek Sovyeti 7 Aralık 1989'da Karabağ'ı yönetmek üzere (23 Aralık 1989'da Karabağ üzerine Azerbaycan'ın Egemenliği Yasası) egemenlik yasasına dayanarak "Teşkilat Komitesi'ni" kurdu.⁶³ Dağlık Karabağ sorunsalının temelini ve kısa tarihçesini açıkladıktan Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki gelişmelere geçmeden önce sorunsalın temelini SSCB döneminde yani iki kutuplu dünya düzeni şartlarında atıldığını belirtmek gerekir. Bu süreç aynı devletin sınırları içerisinde yaşayan iki etnisitenin çatışması olarak görülebilir. Ancak her ne kadar aynı devletin içinde bulunan iki etnisite gibi görünse de çatışmaya yaşayan bu devletlerin sınırlarının belirlenmiş durumda olduğunu da unutmamak gerekir. Bu iki halkın Dağlık Karabağ bölgesi için giriştiği güç mücadelesi çatışmanın temelini oluşturmaktadır.

Ermenistan ise bu gelişmelere karşılık olarak 9 Ocak'ta, 1990 bütçesi kapsamına Karabağ'ı da dahil etti. Bu gelişme Azerbaycan tarafının büyük tepkisi ile karşılandı. Çünkü hali hazırda Azerbaycan toprakları olarak görülen Dağlık Karabağ için Ermenistan'ın bütçe ayırması Azerbaycan toprak bütünlüğüne aykırı bir girişimdir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Ermenistan tarafı hukuk normlarını da kullanarak güç mücadelesine meşru bir zemin kazandırmayı hedeflemektedir. Çatışmayı tırmandıran bu gelişmenin üzerine Ocak ayında Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında çatışmalar yaşandı. Olayların tırmandığını gören Moskova Azerbaycan'da olağanüstü hal başlattı. 19 Ocak 1990'da kızıl ordu birlikleri olağanüstü hali bahane ederek karadan, havadan ve denizden Azerbaycan'a çıkartma yaptı. Bunun neticesinde 130'a yakın insan öldü ve yüzlerce insan yaralandı. Bu trajik olay "20 Ocak Katliamı" olarak Azerbaycan tarihine yazılmıştır.⁶⁴ Azerbaycan'ın karşılaştığı askeri müdahale Ermenistan dış politikasının başarısının bir tezahürüdür. Çünkü kendi toprakları dışındaki bir bölge için, Ermenistan'ın başka bir devletten yardım alarak ne denli etkili olabildiğini görmekteyiz.

⁶² Aslanlı, 2001: 393-430.

⁶³ Aslanlı, 2001: 400.

⁶⁴ Qaralov, 2012: 73.

Tarihler Ağustos 1990'ı gösterdiğinde Ermenistan bağımsızlığını ilan etti. Bunun yanında Karabağ'ı da kendi toprak parçası olarak gösterdi. Üstüne üstlük Dağlık Karabağ Ermenilerinden 12 kişi Ermenistan meclisine milletvekili seçildi.⁶⁵ Azerbaycan'ın büyük tepkisine sebep olan bu hareket Ermenilerin kışkırtma faaliyetlerinden biri idi.⁶⁶ Bu girişim Ermenistan'ın de facto olarak Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi topraklarını kendisine bağladığının bir göstergesidir. Ermenistan'ın bu girişimlerine Uluslararası arenadan beklenen tepkilerin gelmemesi ise lobisinin güçlülüğüne bağlanabilir. Dağlık Karabağ için girişilen mücadelede Ermenistan hem hukuki olarak hem de askeri olarak enstrümanlarını kullanmaya devam etmekte uluslararası arenada taraftar toplamaktadır.

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra DKÖB'nin statüsü ortadan kaldırılarak Bakü'ye bağladı.⁶⁷ Bu şekilde bölgenin yönetimini ve statüsünü resmen ortadan kaldırmış oldu. Bu şekilde bir manevra yaparak Azerbaycan, hukuki olarak uluslararası alanda elini daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır. Azerbaycan ise bu karşı hamleyi yaparak Ermenistan tarafına karşı hukuki olarak farklı bir şekilde cevap vererek davranmıştır. Bu noktada olayların karşılıklı olarak tırmandığını söylemek mümkündür. Her iki tarafta kendi lehlerine olarak güç mücadelesine girişmişler ve sorunsal tırmandırmaya başlamışlardır. Bu gelişmelerin ardından karşılıklı olarak bu mücadelenin nasıl tırmandığı inceleyeceğiz.

Azerbaycan, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ'ı kendi toprakları içinde gösteren tavrını kınadı. Buna karşılık Ermenistan Cumhuriyeti'ni ise Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'ın bir bölgesi olarak görmeyeceğini açıkladı.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra politikasında değişikliğe giderek Dağlık Karabağ'ın bağımsız bir cumhuriyet olması gerektiğini öne sürüyordu. Kendi politikasında değişikliğe gitmişti. DKÖB yapılan referandum sonucu 6 Ocak 1992'de "Artsak Ermeni Cumhuriyeti" ilan edildi.⁶⁸ Ermenistan'ın değişikliğe gitmesinin sebebi olarak bağımsızlığını kazandığı süreçte yaşadığı yapısal sıkıntıları gösterebiliriz. Kendi içerisinde yaşadığı sıkıntılardan dolayı bölgeyi kendi topraklarına katmanın külfetinden yeni bir devlet oluşumuna giderek Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'ı zor duruma düşürebilecek bir hale getirmek niyetindedir. Ancak oluşturulacak yeni devletin etnik olarak kendi unsurlarını taşıdığı düşünülürse uydu bir Ermenistan haline geleceği kaçınılmaz olacaktır. Bu politika değişikliğini self determinasyon hakkı ile de destekleyerek uluslararası hukukun da desteğini almak istemektedir.

⁶⁵ Aslanlı, 2001: 401.

⁶⁶ Aslanlı, 2001: 401.

⁶⁷ Hasanov, 2003: 48.

⁶⁸ Hasanov, 2003: 49.

SSCB'nin dağılma süreci 1992 yılında tamamlanmıştı. Bu dağılmanın ardından Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar şiddetini giderek artırmaktaydı. Hem Dağlık Karabağ bölgesinde hem de Azerbaycan Ermenistan sınırında çatışmalar yükseliyordu. Özellikle Dağlık Karabağ'da bulunan Hocalı Kenti 7000 nüfusu ve bölgedeki tek havaalanının bulunduğu yer olması sebebi ile stratejik öneme sahipti. 25-26 Şubat 1992'de Ermeniler Hocalı'ya saldırdılar. Saldırıda 600'den fazla sivil öldürüldü. Bunun yanında 487 kişi rehin alındı, 1275 kişi yaralandı, 150 kişi hakkında ise hiçbir bilgi elde edilemedi.⁶⁹

Bu gelişmeler karşısında Muttalibov istifa etti ve 18 Mayıs 1992'ye kadar Azerbaycan Devlet Başkanlığı görevini meclis başkanı Yakup Mehmedov yürüttü. Mehmedov döneminde Ermenilerce Şuşa ve Laçın işgal edildi.⁷⁰ Süreç Azerbaycan tarafının aleyhine işliyordu. Mehmedov'un bu gelişmeler üzerine istifası sonrası İsa Gamberov görevi üstlendi. 7 Haziran 1992'de cumhurbaşkanı olarak Ebülfez Elçibey görevi devraldı. AHC lideri olan Ebülfez Elçibey Karabağ savaşının Azerbaycan lehine çevrilmesi için Haziran 1992'de Azerbaycan ordusu ile saldırıya geçti.⁷¹ Azerbaycan'ın başında olan Dağlık Karabağ sorunsalı çözümlenmek bir yana değişen iktidarlara şiddeti artarak miras kalmaktaydı. Muttalibov'un ve Elçibey'in dış politika oluşturmak için kullanmak istedikleri kaynakları bu şekilde kendilerine engel teşkil ediyordu. Karabağ'ın durumu ortadaydı ve kaynakların toprak bütünlüğünü korumaya yönelik seferber edilmesi gerekiyordu. Barışın sağlanması da kısa vadede görünmüyordu. Elçibey bu ilerleyişe karşılık vermek zorundaydı ve nitekim de öyle oldu. Mevcut askeri gücünü Karabağ bölgesinde yoğunlaştırarak karşı saldırıya geçti.

Ağdere, Goranboy, Gedebe rayonları Ermenilerden kurtarıldı, Laçın ve Cebrayıl büyük ölçüde Ermenilerden temizlendi. Ancak Elçibey'in izlediği Batı yanlısı politika Rusya'nın hoşuna gitmemekteydi. Rusya çözüm olarak Ermenilere Kelbecer Bölgesi'ni işgal etmesi için destek verdi. Bu işgalin yarattığı karmaşadan yararlanan Rusya, Suret Hüseyinov'u destekleyerek darbe girişiminde bulunulmasını sağladı. Planlanan, AHC Hükümeti'ni düşürüp Rusya taraftarı bir hükümet oluşturmaktı. Fakat Haydar Aliyev'in başkanlık görevi için Bakü'ye çağırılması Rus yanlısı bir hükümet oluşturmak isteyen Rusya için ön görülememiş bir durumdu. Bu gelişmeler yaşanırken Ermenistan Dağlık Karabağ'da ilerlemeyi sürdürüyordu. 28 Haziran'da Ağdam'ı, 3 Ağustos'ta Fuzuli'yi, 26 Ağustos'ta Cebrayıl'ı, 31 Ağustos'ta Gubadlı'yı, 3 Kasım'da da Zengilan'ı işgal ettiler.⁷² Rusya'nın da

⁶⁹ Aslanlı, 2001: 404.

⁷⁰ Yeni Türkiye; Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997.

⁷¹ Taşkiran, 2002: 24.

⁷² Hasanov, 2003: 51.

olayların tırmanmasında etkili olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Azerbaycan'ın Rusya'yı dışlayan bir dış politika oluşumuna gitmesi bölge üzerinde etkin rol almak isteyen Rusya için kabul edilemezdi. Rusya dengeleri kendi lehine çevirmek için yine askeri ve teknolojik gücünü kullanarak yaptırımlarını uygulatma düşüncesindeydi.

1994 yılının Nisan ayında Haydar Aliyev iktidarı Ermeni saldırılarına karşılık olarak, birçok bölgeyi geri aldı. Fakat 2 tarafın da çok sayıda asker kaybı oldu. Haydar Aliyev gidişattan memnun değildi. Bu nedenle 4-5 Mayıs tarihlerinde Rusya'nın Arabuluculuk faaliyetleri sonucunda Bişkek'te görüşmeler başladı. "Bişkek Ateşkes Protokolü" imzalandı.⁷³ Azerbaycan tarafı akan kanın dinmesi amacı ile sorunun savaşıarak değil barışla çözülmesini istiyordu. Ermenistan tarafı da verdiği kayıplardan ve bu kayıplara rağmen bir şey elde edememekten memnun değildi. Fakat uzlaşma ve arabuluculuk faaliyetleri kendi aleyhine bir seyir göstermekteydi. Bu nedenle arabuluculuk faaliyetleri Ermenistan yöneticileri tarafından sekteye uğratıldı ve çözüm arayışları bir sonuca ulaşamamıştır. Görüldüğü gibi tırmanan çatışmanın bir rahatlama dönemine girdiğini söyleyebiliriz. Çünkü Rusya Haydar Aliyev döneminde dışlanmak yerine bir denge unsuru olarak kazanılmaya çalışılmıştır. Kendi lehine enerji anlaşmalarında yer bulmaya başlayan Rusya denge kurabilmek için askeri olarak etkisini kullanmış ve Azerbaycan'dan elde etmek istediği kazanımlara yaklaşmıştır. Ermeni tarafı ise Rus desteğinden mahrum kalmaya başlamış ve barış görüşmeleri için masaya oturmaya yanaşmıştır. Ancak kendisi başka bir devletin toprak bütünlüğüne aykırı bir hareket içerisinde olduğu için hukuk normlarının aleyhinde işlemesini istemediğinden görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Azerbaycan tarafı ise Rusya kadar olmasa da bu tırmanan çatışmadan kazançlı çıkmıştır. Şimdi karşısında toprak bütünlüğüne saldırmış bir Ermenistan ve Ermenistan tarafından kendi lehine çekilmeye başlamış bir Rusya bulunmaktadır.

Dağlık Karabağ sorunu 1987-1988 yıllarından itibaren önce bir iç sorun olarak ardından Rusya'nın katılımı ile bir dış soruna dönüşerek Azerbaycan ve Ermenistan arasında tırmanmıştır. Rusya ise kilit devlet olarak bu sorunun çözümünde somut adımlar atmamıştır. Anlaşılan o ki Rusya bölgenin istikrarlı bir hal almasını istememektedir. Arabulucu rolü üstleniyor olsa da sorunun çözümüne yönelik geçici formüllerin dışında bir destek sağlamamaktadır. Rusya Azerbaycan'dan elde ettiği kazanımların ölçüsünde meselede etkili bir rol oynayıp arabuluculuk yapmaktadır.

⁷³ Melvin,1995: 139-153.

20 Şubat 1992’de Rusya arabuluculuğu ile Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya dış işleri bakanları Moskova’da bir araya gelerek çatışmaların son bulmasını istediklerini açıkladılar.⁷⁴ Ermenistan Dışişleri Bakanı Hovanisyan, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Sadıkova; Karabağ ile ilgili görüşmelerin Dağlık Karabağ temsilcileri olmadan neticesiz kalacağını belirtti.⁷⁵ Burada ifade edilen durum, Ermenistan tarafının Dağlık Karabağ’ı sanki başka bir devletmiş gibi çatışmanın tarafı olarak masaya oturtma isteğidir. Bu sayede Dağlık Karabağ’ın bağımsız bir devletmişçesine muamele görmesini sağlayarak uluslararası arenada elini güçlendirmek istemektedir.

AGİT’in Prag’da 30 Ocak 1992’de yapılan toplantısında, AGİT’e üye olan Azerbaycan ve Ermenistan’ın Dağlık Karabağ üzerindeki çatışması uluslararası bir boyuta taşınmış oldu.⁷⁶ 24 Mart 1992 Helsinki Toplantısı’nda AGİT dışişleri bakanları konseyi durumu değerlendirmiş ve çözüm için Minsk’te toplanılmasına karar verilmiştir. Katılımcı olacak ülkeler Azerbaycan, Almanya, ABD, Ermenistan, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Türkiye, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti’nden oluşan 11 ülkedir.⁷⁷

Mario Rafaelli Minsk Konferansı’na ilk başkanlık görevini üstlenecek İtalya’nın temsilcisi olarak belirlenmiştir.

1992’de Helsinki’de gerçekleşen AGİT Kıdemli Memurlar komitesi toplantısında ABD temsilcisinin önerdiği Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne atıf yapan ve bölgedeki yabancı askeri güçlerin çekilmesini amaçlayan tasarı Ermenistan dışında 51 ülke tarafından kabul edilmesine rağmen konsensüs oluşmadığı gerekçesi ile karara dönüşmedi. Ermenilerin ise Dağlık Karabağ’ın Dağlık Karabağ Cumhuriyeti adı altında çözüm toplantılarına katılma talebi destek görmedi ve görüşmelerden sonuç alınamadı.⁷⁸

Bir diğer arabuluculuk faaliyeti ise 27 Ağustos 1992’de Alma-Ata Beyannamesi Kazakistan önderliğinde imzalanmıştır. 1 Eylül 1992’den itibaren ateşkes ilan edildi. Buna karşılık 14-15 Eylül 1992’de Ermenistan Alma-Ata Beyannamesini reddederek 3 taraflı çatışmalara başladı. Kazakistan’ın arabuluculuk çalışmaları da sonuçsuz kalmış oldu. Ardından Rusya 19 Eylül 1992’de Soçi Kenti’nde arabuluculuk çabalarına girişti; ancak Karabağ Ermenilerinin görüşmelere resmi sıfatla katılamamalarını öne sürmeleri, görüşmeleri sonuçsuz bıraktı. Rusya’nın arabuluculuk çalışmaları bir kez daha başarısızla sonuçlandı.

26 Şubat 1993’de Rafaelli başkanlığında toplanan Minsk Konferansı’nda, bölgeye gözlemci gönderilmesi konusunda uzlaştılar. Ancak Ermenistan’ın Kelbecer Rayonuna silahlı

⁷⁴ Aslanlı, 2001: 404.

⁷⁵ Aslanlı, 2001: 405.

⁷⁶ Ahmedov, 2012: 92.

⁷⁷ Hasanov, 2003: 53.

⁷⁸ “Baker Roma Toplantısından Umumlu”, Azadlık, 15 Haziran 1992.

kuvvetlerini göndermesi Minsk kararlarının sonuçsuz kalmasına neden oldu. Bu gelişmeler üzerine Azerbaycan AGİT Barış Görüşmeleri'nden çekildiğini açıkladı.⁷⁹ Çünkü Ermenistan güçlerinin faaliyetleri devam etmekte Ancak Azerbaycan tarafı ise hukuki yoldan sorunun çözümüne inandığı için bu ilerlemelere cevap verememiştir. Ancak neticesiz kalan arabuluculuk faaliyetleri Azerbaycan tarafının güvenini kaybetmesine neden olmuştur.

26-29 Nisan 1993'te AGİT Kıdemli Memurlar Komitesi'nin Prag toplantısında Ermenistan'dan işgal ettiği topraklardan askerlerini çekmesi istenince, Ermenistan veto hakkını kullanarak bu kararın alınmasına mani oldu.⁸⁰ Bunun üzerine devletlerin topraklarının silah zoru ile ele geçirilmesinin, devletlerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğu gerekçesi ile BM Güvenlik Konseyi 822 sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda bunun dışında 5 madde sıralanmaktadır.

- 1) Kesin olarak ateşkesin gerçekleşmesi, buna ek olarak işgal birliklerinin Kelbecer Rayon'undan ve Azerbaycan'ın son dönemde işgal edilen topraklarından çıkarılması ve düşmanca faaliyetlere son verilmesi gerektiğini belirtmiş;
- 2) AGİT Minsk Grubu çözüm önderliğinde tarafların derhal çözüm arayışlarına girmesi gerektiği ve bu çatışmayı artık silahlı mücadele ile değil barışçıl yöntemlerle çözmesinin zaruriyetinin bulunduğu vurgulanmış;
- 3) Tarafların sivil halkın insani ihtiyaçlarının karşılanması için gereken adımların atılmasında zorluk çıkarmaması gerektiği ve insan haklarına aykırı tutum ve davranışların derhal terk edilmesi gerektiği belirtmiş;
- 4) Bölgedeki son durumun değerlendirilmesi için Güvenlik Konseyi'ne rapor sunulması kararlaştırılmış;
- 5) Güvenlik Konseyi'nin bu sorunsal üzerine aktif olarak eğilmesi ve bir çözüme ulaşılan kadar sorunsalı takip edeceği kararlarını almıştır.⁸¹

AGİT'in 3-4 Haziran'da ABD, Rusya, Fransa, Türkiye, İtalya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, İsveç ve Beyaz Rusya temsilcileri Roma'da çatışmanın çözülmesi için yeniden bir belge hazırladı.⁸² 822 sayılı karar ve AGİT çerçevesince "Acil Eylem Planı" kabul edilerek tarafların görüşüne sunuldu. Bu planda Ermeniler'in Kelbecer'i aşamalı olarak boşaltması ve AGİT'in 50 gözlemcisinin çatışma bölgesine yerleştirilmesi mevcuttu. Ermenistan ve Azerbaycan bu planı kabul ettiler. Fakat Ermenistan Kelbecer'in boşaltılması için ek süre istedi.⁸³

⁷⁹ Aslanlı, 2001: 407.

⁸⁰ Ahmedov, 2012: 128.

⁸¹ Hasanov, 2003: 57.

⁸² Chorbajan, 1995: 36.

⁸³ Nezavisimaya, 16 Haziran 1993.

Bu gelişmeler yaşanırken Azerbaycan'da Suret Huseyinov'un darbe girişimi dolayısıyla iktidar değişikliği oldu. Bu durumu fırsat bilen Ermeniler Kelbecer'i boşaltmadıkları gibi Ağdam'ı da 24 Temmuz 1993'te ele geçirdiler. 29 Temmuz'da toplanan BM Güvenlik Konseyi aldıkları 853 sayılı karar ile Ermenistan'a hem Ağdam'dan hem de Kelbecer'den çekilmesi gerektiğini deklare ettiler. AGİT Minsk Grubu çerçevesinde problemin çözülmesine ve Ermenistan'ın üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesine karar verdiler.⁸⁴

Bu gelişmeler ışığında Minsk Grubu, faaliyetlerini hızlandırdı. "Acil Eylem Planı"nda bir takım değişiklikler yaparak tarafların onayına sundular. Azerbaycan kabul etmedi.⁸⁵ Bu ortamdan yararlanan Ermeniler; Fuzuli, Cebrayil ve Gubatlı'yı ele geçirdiler.

28 Eylül 1993'te Paris'te yeniden toplanan Minsk Grubu yeni "Acil Eylem Planı"nı tarafların onayına sundu. Azerbaycan planın BM Güvenlik Konseyinin 853 sayılı kararına aykırı olduğunu belirtti.⁸⁶

Haydar Aliyev'in iktidara geldiği 1993 yılının sonuna doğru çatışmalar azalarak da olsa devam etti. 1993 yılı; Azerbaycan'ın topraklarının işgalinin devam ettiği, AGİT Minsk Grubu'nun çabalarının sonuçsuz kaldığı, BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmadığı bir yıl olarak geçti. Bununla birlikte AGİT'in yaptırım mekanizmasının olmaması Minsk Grubu kararlarının tavsiye niteliğini taşıması problemin çözümünde somut adımların atılamamasına neden olmuştu.

1994 yılına AGİT, Rusya'nın arabuluculuk faaliyetlerine dahil edilmesi ile başladı. 20 Ocak'ta dışişleri bakanları seviyesinde bir görüşme gerçekleştiren Rusya, AGİT'in dönem başkanı İsveçli Yana Eliasson ile de görüşmeler yaptı.⁸⁷

AGİT heyeti 1994'te bölgeyi ziyaret ederek Bışkek'te, Kırgızistan Meclisi ve Rusya dışişleri bakanlığı temsilcileri ile barışa yönelik Bışkek Protokolü'nü imzaladı. Bu protokolün imzalanması Azerbaycan açısından sakıncalı oldu. Çünkü protokole Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ Ermenileri temsilcileri imza atmıştı. Azerbaycan bu süreçte ilk kez Dağlık Karabağ Ermenilerini tanımış oluyordu. Kendi ülkesinin bir parçası ile uluslararası bir alanda anlaşma imzalamıştı. 9 Mayıs 1994'te Karabağ'da Ateşkes Anlaşması imzalandı.⁸⁸ Bu gelişme Azerbaycan açısından bir geri adım sayılabilir. Çünkü daha önceden bir taraf olarak görmediği ve meşruiyetini kabul etmediği bir oluşumu artık resmen tanımış oluyordu. Bu durum Azerbaycan açısından verilmemesi gereken bir tavizdir.

⁸⁴ Hasanov, 2003: 56.

⁸⁵ Ahmedov, 2012: 135.

⁸⁶ Azerbaycan, 13 Ekim 1993.

⁸⁷ Aslanlı, 2001: 414.

⁸⁸ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/> (erişim tarihi: 25.12.2017).

Rusya ateşkesin güçlendirilmesi için, bölgeye barış gücü olarak Rus askerlerinin gönderilmesini talep ediyordu. Ancak Haydar Aliyev bölgeye bir barış gücü gönderilecekse bunun çok uluslu bir barış kuvveti olması gerektiğini vurguluyordu. Nihayetinde Rusya'nın tek başına arabuluculuğu sonuçsuz kaldı. AGİT Kıdemli Memurlar Komitesi de 16 Eylül 1994'te bölgeye eğer bir barış gücü gönderilecekse bu gücün çok uluslu olması gerektiğine karar verdi. Zaten bölgenin hassas etnik yapısı ve daha önce Rusya'nın faaliyetleri düşünülecek olursa bu kararın ne kadar yerinde olduğu anlaşılabacaktır. Tek başına Rus askeri birliklerinin bölge barışı için gönderilecek olması, pek de akılcı bir yaklaşım olmayacaktır. Buna ek olarak zaten Rus etki alanında olan bölgenin kaderi, yine Rusya'nın tekeline bırakılmış olacaktır.

24 Ekim 1994'te çok uluslu barış gücünün oluşum planı AGİT tarafından kabul edildi. Plana göre bölgeye gönderilecek olan toplam 3000 askerin en fazla %30'unun bir devlete ait olabileceği belirtiliyordu. Bu gücün sorumluluğu ise Minsk Grubu tarafından üstlenilecekti. Ancak AGİT güçlerinin bölgeye girişi, Rusya'nın işine gelmiyordu. Bu sebeple kararı tepki ile karşıladı.⁸⁹ Çünkü Rusya bölgede edilgen değil etken olmak istiyordu. Mevcut etki alanına bir başka gücün girmesi çıkarlarına aykırıydı.

Azerbaycan'ın kabul ettiği barış gücünü Ermenistan reddetti. Bu gelişme üzerine Aralık 1994'te AGİT Budapeşte toplantısında, Rusya'nın daimi olduğu ikili eş başkanlık sistemi kabul edildi.⁹⁰ AGİT Minsk Grubu Rusya'yı daimi başkanlık ile AGİT çerçevesine çekerek Rusya'nın AGİT Minsk Grubu aleyhine çözüm sürecini değiştirmesini engellemiş oldu.

Ermenistan barış gücünün oluşturulmasında Türk askerlerinin dahil edilmemesini istiyordu. Bununla birlikte Dağlık Karabağ'ın barış gücünün bölgeye intikalinden sonra statüsünün ne olacağı belirsizdi. Sonuç olarak Ermenistan, bu çözüme de yanaşmadı ve yapılan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı.

20 Kasım 1994'te Azerbaycan "Asrın Anlaşması"nı imzalayarak; Batılı büyük petrol şirketlerinin ve Batılı devletlerin Azerbaycan'da istikrar sağlanması adına desteğini almıştır. Batılı devletler yatırım yaptıkları alana çok yakın olan Dağlık Karabağ'daki sorunların derhal çözülmesini ve barış ortamının sağlanmasını istemekteydiler. Bu barış sağlanırken de Rusya'nın etkisini hissetmek istememekteydiler. Aksi takdirde yatırımlarının tehlikeye girebileceğinden dolayı endişelenmekteydiler. Rusya'nın etkisini yapılan anlaşmalarda ziyadesiyle hissettiklerinden bu etkiyi artmasına engel olmak niyetindeydiler.

⁸⁹ Segodnya, 14 Ekim 1994.

⁹⁰ Sarkisyan, 1995: 55.

“Asrın Anlaşması” ile 30 seneliğine bölgedeki faaliyetlerini garantileyen Batılı devletlere karşın Rusya’da 16 Mart 1995’te Ermenistan ile 25 yıllığına askeri üs anlaşması yaptı. Bunun üzerine Ermenistan ani bir karar ile Minsk toplantısı görüşmelerine katılmayacağını bildirdi.

Görüldüğü gibi olayların karşılıklı girişimlerle nasıl tırmandığını açıklar. Güney Kafkasya üzerindeki güç mücadelesi Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan için karşılıklı manevralar ve restleşmelerle tırmanmıştır.

AGİT Minsk Grubu kararlarının öneri ve tavsiye niteliğinde olması sonucu ve hem Ermenistan tarafının hem Azerbaycan tarafının veto hakkının oluşu alınan kararların yürürlüğe konmasında engel teşkil etmekteydi. Bu nedenle peşi sıra yapılan Lizbon Zirvesi karşılıklı vetolara sahne oldu. Üstüne üstlük Lizbon Zirvesi’nde Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün ihlali maddesinin sonuç bildirisinde çıkarılması görüşmeleri kilitlemiş oldu. Çünkü bu madde her ülkenin doğal hakkı olan egemenlik hakkını güvence altına almaktaydı. Bu maddenin çıkarılması AGİT Minsk Grubunun nesnellik ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, şeffaflığında akıllarda soru işaretlerine sebep olmuştur.

Lizbon Zirvesi AGİT Minsk Grubunda bazı değişikliklerin olmasına sebep oldu. Önce Fransız ardından ABD’li bir eş başkan atandı.⁹¹ Bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi bölgedeki çatışmanın giderilmesi için bir çok ortak seferber oldu. Alında çözülmek istenen çatışma değil Güney Kafkasya’daki güç mücadelesidir. Azerbaycan kendi toprak bütünlüğünü ve istikrarını kurmak için elinden geldiği kadar ortak bularak bir statüko yaratma peşindedir. Çünkü tek başına Rusya’ya karşı bir denge unsuru oluşturması söz konusu değildir.

Şimdiye kadar ortaya konan çözümler; “Paket Çözüm”, “Aşamalı Çözüm” ve “Ortak Devlet” olarak adlandırılmıştır. “Paket Çözüm”de; Dağlık Karabağ’ın statüsü, barışın şartları ve Dağlık Karabağ’ın konumu belirtilmekteydi. “Aşamalı Çözüm”de ise barışın yerleşmesi, göçmenlerin geri dönmelerinin şartları ve işgallerin sonlanması belirlenmişti. Kasım 1998’de “Ortak Devlet” diye adlandırılan son çözümde ise diğer önerilere ek olarak Dağlık Karabağ’ın cumhuriyet olması ve dilinin Ermenice olması belirtilmekte, dilerse kendi parasını basabileceği belirtilmekteydi. İlk iki tasarıyı Ermenistan, üçüncüsünü ise Azerbaycan reddetti. Ancak yeni tasarıların hazırlanmasında, bu tasarıların dayanak olacağı ifade edilmişti. Bununla beraber Rusya, Türkiye ve İran bireysel arabuluculuk faaliyetlerine girişmişlerdir. Fakat bir sonuç alınamamıştır.

⁹¹ Ahmedov, 2012.. 49.

1998'deki BM Zirvesi'nde Aliyev ve Koçaryan Fransa'da bir görüşme gerçekleştirdiler.⁹² Daha sonra bu ikili 18 Kasım 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi'nde Clinton'un çabaları ile tekrar bir araya geldiler.⁹³ Ocak 2001'de Paris'te Chirac önderliğinde tekrar bir araya gelen iki devlet başkanı arasındaki görüşmelerin sayısı 15'i bulmuştu.⁹⁴ 15 Haziran 2001'de Cenevre'de bir araya getirilmeye çalışılan iki lider sonuçsuz kalan diğer görüşmeleri bahane ederek bir araya gelmemişlerdir.⁹⁵ Buna ek olarak 1993'ten beri Avrupa Birliği Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmiş ve AB Ermenistan'ı BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına saygı göstermeye davet etmiştir. Bu tarihten itibaren görüşmelerin sıklığı azalmış ve mevcut işgaller devam etmiş, ilişkiler askıya alınmıştır.

2.7. Değerlendirme

Azerbaycan ve Ermenistan Arasında süregelen bu sorunun kaynağının temeli SSCB dönemine ve hatta daha önceki Çarlık Rusya dönemine kadar gitmektedir. Yalnız Azerbaycan topraklarında değil, Sovyet coğrafyasının birçok farklı alanında bölgedeki etnik unsurlara karşı bu politika uygulanmıştır. Ancak Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan etnik değişimlerin en büyük sorumlusu SSCB'dir. Egemenliği altındaki 22 milyon km²'lik alanda idari yapısını güçlü kılmak ve toprakları üzerinde otoritesini pekiştirmek için birçok bölgede etnisitelerin dengeleriyle oynamıştır. Rusya kendi etkinsin kırılmasını istemediği eski Sovyet coğrafyasında hakimiyetine aykırı gördüğü bütün tehditleri ortadan kaldırma çabası içerisindeydi. 1991 sonrası bağımsızlığını kazanan özellikle Azerbaycan gibi yeraltı kaynakları bakımından zengin bir bölgenin Rusya'dan bağımsız bir dış politika yürütmesi düşünülemez. Rusya kendi arka bahçesinde başka devletlerin politik ve ekonomik çıkarlarının varlığını kabul etmediği gibi, bu düşünce içinde olan devletlerin de akıbetini iyi görmemektedir. Azerbaycan'ın bölgesel güç olma çabaları içerisinde olduğunu görülmektedir. Ancak bunu gerçekleştirmek için kendi başına bağımsız bir dış politika üretmesi mümkün değildir. Kendi iç probleminin çözümüne dahi gücü yetmemektedir. Bu nedenle dış politikasında devletlerarası güç mücadelesinden yararlanması gerekmektedir.

Dağlık Karabağ'daki otorite mücadelesini askeri güç kullanarak çözmek netice vermemiştir. Gelecekte de bu şekilde bir yaklaşımın sonuç vermeyeceği ortadadır. Azerbaycan'ın dış politika oluşturmada önündeki en büyük engellerden birini teşkil eden bu sorun için atılması gereken adımlardan biri de Ermenistan ve Rusya arasındaki çakışan çıkarları çeliştirmektir. Azerbaycan Ermenistan'ı Rusya'nın ekseninden çıkartmak

⁹² "Aliyev-Koçaryan Zirvesi Sonuçsuz", Türkiye, 17 Temmuz 1999.

⁹³ "Clinton, Koçaryan ile Aliyev'i Buluşturdu", Türkiye, 19 Kasım 1999.

⁹⁴ Aslanlı, 2001: 56.

⁹⁵ Aslanlı, 2001: 425-426.

zorundadır. Yalnız çıkartmakla kalmayıp Rusya'yı kendi safına çekmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için Azerbaycan özellikle enerji sahasında Rusya'ya daha fazla yer vermek zorundadır. Azerbaycan, topraklarındaki istikrarın sağlanması gerektiği aksi takdirde Rusya'nın bundan zarar göreceği düşüncesini Rusya'ya hissettirmek zorundadır. Bu noktada Ermenistan'ın yalnız bırakılması sağlanmalıdır. Ayrıca Ermenistan'da bulunana Rus askeri üssünün Azerbaycan tarafından Rusya'ya verilecek bir askeri üsle değersizleştirilmesi sağlanmalıdır. Sunduğumuz çözüm önerileri Rusya'ya daha fazla taviz vermek şeklinde yorumlanabilir. Ancak zaten bölgedeki siyasi ilişkilerin temelinde Rusya vardır. Reel olarak bakıldığında tek başına hakim bir güç olarak Azerbaycan'dan söz etmek olası değildir.

Dağlık Karabağ bölgesindeki çatışmaların ve dengesizliğin çözümü ancak ve ancak Rusya'nın başında bulunduğu bir müzakere masasından geçer. Rusya'nın isteği ve çıkarları doğrultusunda bu sorunun çözümü gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde bu sorun sürüncemede kalmaya devam edecektir. Rusya memnun edilmediği takdirde bu bölgeye istikrarın ve refahın gelmesi mümkün değildir. Diğer küresel aktörlerin bütün çabalarına rağmen çözümü Rusya'nın istememesi tüm çabaları boşa çıkarmaktadır ve çıkartmaya da devam edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNU

1990 sonrası, SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni devletler ile birlikte daha önce İran - SSCB sınırında olan Hazar'a 3 yeni komşu devlet daha eklenmiş oldu. Bu durum daha önce uluslararası boyutta sorun yaratmayan Hazar'ın paylaşılması konusunu tekrar gündeme getirdi. Hazar'ın statüsünün göl veya deniz olarak belirlenmesi, Hazar üzerinde kıyıdaş devletlerin menfaatlerini farklı ölçüde etkiliyordu. Bu nedenle Hazar'ın statüsü bir çalışma alanı olarak kendini göstermekteydi. Su kütlesinin büyüklüğünün yanı sıra barındırdığı enerji kaynaklarının zenginliği Hazar üzerinde sayısı beşe çıkan kıyıdaş devletlerin farklı yaklaşımlar geliştirmelerine neden olmuştur.

Hazar'ın Güney Kuzey uzunluğu 1.204 km ve 371.000 km²'lik bir yüzölçümü kapsar. Derinliği ortalama olarak 180 metredir. Hazar'ın bu özellikleri onu mevcut su havzalarının sınıflandırmasının dışında bırakır. Bu durum Hazar'a bir statü vermeyi zorlaştırır. Hazar'a kıyıdaş 5 ülke bulunmaktadır. Bunlar: Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan ve İran'dır. Hazar üzerinde Türkmenistan belirli bir yaklaşım sergilememekte ancak zaman zaman politik ve ekonomik çıkarlarına göre taraf değiştirmektedir. Ancak Azerbaycan ve Kazakistan "Sınır Gölü" veya "Deniz" statüsünde olması gerektiğini savunmaktadır. İran ve Rusya ise Hazar'ın "Kapalı Su Havzası" statüsünde tutulması gerektiğini ve paylaşımının kıyıdaş ülkelerce belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Üzerinde bu kadar ihtilaf olan Hazar'ın statüsü uluslararası hukuk açısından bakıldığında "Sui Generis" (Kendine has, nevi şahsına münhasır) olarak değerlendirilmektedir. Hazar'a kıyıdaş ülkelerin, Hazar'ın statüsü sorunsalına objektif olmaktan çok kendi ekonomik ve politik menfaatleri açısından bakmaları statü sorununun çözümünü zorlaştırmaktadır.

3.1. İlgili Antlaşmalar

Hazar'ın statüsünü belirlemek üzere yapılmış olan ilk antlaşma 1921'de SSCB ve İran arasında imzalanmıştır. Buna göre İran ve SSCB arasındaki Hazar üzerinde eskiden yapılmış bütün antlaşmalar geçersiz sayılmakta iki devlete de Hazar'da "Seyrû-sefer Serbestisi" hakkı tanınmaktadır.⁹⁶

⁹⁶ Callgett, 1996: 3.

1935 yılına gelindiğinde bu anlaşmaya ek olarak iki ülkede kendi kıyılarındaki 10 deniz mili genişliğindeki alanda balıkçılık yapma hakkı eklenmiştir. Aralarında yapılmış olan bu anlaşma iki devlete de balıkçılık hakkı tanınmış olup Hazar'ın SSCB ve İran'a ait olduğunu deklare etmektedir. Bu dönemde Hazar'ın %14'ü İran %86'sı SSCB kontrolünde olmuştur. 1970 yılına gelindiğinde SSCB Hazar'da jeolojik araştırmalar yapılabilmesi için Hazar'ın kendi kullandığı kısmını Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında sektörlere bölmüştür.⁹⁷ SSCB Hazar'ın paylaşılmasını uluslararası hukuka uygun olarak yapmıştır.

3.2. SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Dönem

SSCB dağılınca Hazar üzerinde İran ile yapılmış anlaşmalar, tartışma konusu olmuştur. Çünkü Hazar'a komşu devletlerin sayısı 5'e çıkmıştır. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar'a komşu yeni devletlerdir. Hazar'ın komşularının sayısının artması statüsünün belirlenmesi hususunda yeni düzenlemeler yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Ancak her bir öneri, öneriyi ortaya atan devletin veya devletlerin ekonomik, politik çıkarlarına ilişkin olduğu için üzerinde uzlaşmanın gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Hazar üzerindeki güç mücadelesi su kütlesinin barındırdığı zengin enerji kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hazar üzerindeki güç mücadelesinin hukuki süreçlerle çözümlenmesi ve çatışmaya girilmeden sonuçlanması için bir dizi anlaşmalar yapılmıştır. Sorunsalın tırmanma süreci karşılıklı olarak uluslararası hukuk normlarını kullanarak gelişmiştir.

Hazar'ın statüsü için 1992-1993 yıllarında Rusya'nın Astrakan şehrinde ve İran'ın Tahran şehrinde görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Kazakistan, Rusya'nın yapmış olduğu bölüşümü Hazar'ın bölüşülmesi üzerinde esas kılınmasını istemiştir. Ancak bu duruma Rusya karşı çıkmıştır.⁹¹ Rusya'nın önerisi ise Hazar'a komşu devletlerin Hazar'ı bölüşürken ülkelerin ortak mülkiyeti olarak paylaşılmasıdır. Bu öneriyi savunurken Hazar'ın ekolojik dengedeki rolünü ön planda tutmuştur.⁹² Tarafların farklı ekonomik ve politik çıkarları yüzünden iki görüşme de neticesiz kalmıştır. Özellikle Rusya Hazar üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmemek için kullanabileceği bütün argümanları öne sürmektedir. Bu sebeptendir ki Hazar'ın paylaşımında taviz vermekten çok taviz almayı hedeflemiştir. Çünkü bölgede başat güç olarak kendisini konumlandıran Rusya sorunsalın kendi istediği biçimde çözümlenmesi için etkin bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara geldiği dönem itibarıyla Batılı petrol

⁹⁷ Merzliakov, 1999: 34.

şirketleri Hazar'ın Azerbaycan kıyılarında araştırmalarına hız vermişlerdir. Bu durum Rusya'nın dez avantajına olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi Rusya Meselenin çözümünde kendi iradesini hakim kılmak istemekte, sorunsalın çözümüne kendi güç bölgesi dışından bir başka aktörün katılmasını istememektedir. Azerbaycan'ın batılı şirketleri bölgeye çekmek istemesi sorunun paydaşlarını arttıracaktır. Rusya ise kendi güç bölgesi içerisinde gördüğü bu coğrafyada Azerbaycan tarafının statüko kurma çabalarını engellemek istemektedir. Bu nedenle Rusya 5 Nisan 1994'te Hazar'da tek taraflı yapılan girişimlerin Hazar'ın statüsüne aykırı olduğunu öne sürerek BM'ye gerekli düzenlemeleri yapmaması halinde Rusya'nın müdahale edeceğini içeren bir belge sunmuştur. Rusya gerekirse askeri müdahale etmek için hukuksal zemin hazırlığı içerisine girmek istemektedir.

1996 Eylül ayında Kazakistan ve Azerbaycan Hazar üzerine ortak bir bildiri sunmuşlardır. Buna göre Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ın kendilerine ait olan bölgelerinde araştırma faaliyetlerini meşru kılmışlardır. Bu durum karşısında Rusya, Türkmenistan ve İran karşı tez sunmuşlardır. Bu teze göre 45 milin ötesinde kalan bölge Hazar'a komşu ülkelerin ortak kullanımı olarak kalacaktır. Bu 45 millik alan devletlerin milli bölgesi olduğundan her türlü biyolojik ve mineral kaynakların kullanımında serbesttirler.⁹³ Azerbaycan tarafı Hazar üzerine kendi yatırımcılarını çekerek elini güçlendirmek Rusya'nın da etkisini hafifletmek istemektedir. Kasım 1996'da Aşkabat'ta Hazar'ın kıyıdaş ülkeleri bir araya gelerek Hazar'a ilişkin görüşlerini sunmuşlardır. Görüşmelerin sonunda 3 farklı görüş üzerinde uzlaşmaya yaklaşılmıştır. Birinci teklif Azerbaycan tarafından gelmiştir. Hazar'ın SSCB'nin bölüştürdüğü gibi milli sektörlere bölünmesi tezini desteklemiştir. Bu sayede Azerbaycan Kendi sahasındaki kaynakların kullanımında kendi iradesini hakim kılacak hukuki zemini oluşturmuş olacaktır. Kazakistan ise Hazar'ın uluslararası hukukta olduğu gibi; kıyıdaş ülkeler arasında münhasır ekonomik bölge, kara suları, deniz dibi paylaşımlarını öne sürmüştür. Üçüncü olarak Rusya'nın teklifi ise Hazar'ın 40-50 millik bölgesinin sektörlere bölünmesi kalan kısmının ise Hazar'a kıyıdaş ülkelerin ortak mülkiyetinde olması gerektiğidir. Bununla birlikte Rusya Hazar enerji kaynaklarının kullanılmasına yönelik her kıyıdaş devletin veto hakkı olmasını gündeme getirmiştir. Rusya'nın bu yaklaşımı benimsemesi tamamen Hazar üzerindeki askeri güç mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Kendisine tehdit unsuru olabilecek bütün girişimleri bu veto hakkı ile engelleyebilecektir. Türkmenistan ve İran, Rusya'nın önerisine sıcak baksa da bütün kıyıdaş devletlerin üzerinde uzlaştığı bir sonuca varılamamıştır. Veto hakkı üzerinde uzlaşılmasının sebebi devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda Hazar'ı kullanma amacından ileri gelmektedir. Özellikle Rusya ve İran güvenlik algılarından dolayı

Hazar'a yönelik yapılacak araştırma faaliyetlerinin hangi ülkelerden geleceğini önemsemektedir. Bu noktada ABD'nin bölgeye yönelik girişimlerini engellemek istemektedirler. Bunun yanında İran'a ambargo uygulayan devletlerin Hazar'dan yararlanmasını istemeyen İran için durum biraz daha karmaşıktır. Çünkü İran'ın Hazar üzerindeki faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Balıçılık faaliyetleri dışında İran'ın büyük çaplı girişimlerinden söz etmek yersizdir.

1998 yılının Ocak ayında Nursultan Nazarbayev Moskova'da Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Rusya ile uzlaşan Kazakistan Temmuz 1998'de bir dostluk anlaşması imzalayarak Hazar'ın statüsü için imzalanmış ilk resmi belgeyi ortaya koymuşlardır. Ancak diğer ülkeler bu belgeyi kabul etmek bir yana bu belgeye sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. İran, Rusya tarafındaki tutumunu değiştirmiş, Azerbaycan eski teklifini yinelemiştir.⁹⁸ Ardından İran başkenti Tahran'da toplanan İslam konferansı örgütü toplantısında Hazar'ın statüsü sorununun çözülmesi için bir komisyon kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Komisyonun amacı da Hazar'ın paylaşımı konusunda kapsamlı bir rapor hazırlamaktır. 1998'de komisyonun ilk toplantısında Türkmenistan, Hazar'ın ortak kullanımını ön gören öneriden vazgeçtiğini ve Azerbaycan gibi Hazar'ın sektörlere bölünmesini desteklediğini belirtmiştir.⁹⁹ Türkmenistan da İran gibi Hazar üzerinde etkin bir faaliyet gösterememiştir. Ancak enerji kaynaklarının yani Hazar'ın bölüşülmesinde kendi sektöründe kalacak alan içerisinde araştırma faaliyetlerine girme isteği söz konusu olmuştur.

1998 Nisan'ında Aliyev ile görüşen Rusya Dışişleri Bakanı Postuhov, Rusya'nın Hazar üzerinde verdiği karardan vazgeçtiğini açıklamıştır.⁹⁵ Rusya Hazar'ın dibinin paylaşımına itirazını olmadığını ancak su havzasının Hazar'a komşu ülkelerin ortak mülkiyeti olduğunu belirtmekteydi. Azerbaycan ise Hazar'ın su havzasının ve dibinin tam anlamıyla bölüşülmesinden yana idi. Burada yine Rusya'nın Hazar'daki güvenlik endişesini ön plana aldığını görüyoruz. Ayrıca Azerbaycan sektöründeki enerji kaynaklarının kullanımında Rusya'nın da anlaşmalara dahil edilmesi bir başka deyişle Rusya'nın Azerbaycan tarafından dengelenmesi Rusya'nın politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

Aralık 1998'e gelindiğinde Moskova'da toplanan komisyonda İran, Hazar'ın %20 pay ile 5 kıyıdaş devlete paylaştırılmasına itirazı olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda Hazar'ın silahsızlandırılması gerektiğini de vurgulamıştır. İran tutumunu, Rusya gibi güvenlik algısını ön plana alarak konumlandırmıştır.

⁹⁸ Croissant ve Croissant, 1996: 23.

⁹⁹ New Europe, January - February 1998.

2000 yılına gelindiğinde karşımıza Hazar'ın statüsü için üç alternatif çıkmaktadır. İran Hazar'ın kullanımı konusunda veto haklarının olduğu milli kullanım prensibi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak Azerbaycan, Hazar'da hedeflediği büyük yatırımlar nedeni ile güvenlik endişesi taşımak istemediğinden veto hakkının olduğu prensibe karşı çıkmaktadır.

Önerilerden bir diğeri ise Rusya'nın eski bölüşümden yana olduğu Kazakistan ile uzlaştığı anlaşmadır. Ancak İran da bu anlaşmaya karşı çıkmaktadır. Çünkü İran artık Hazar'da daha etkili olmak istemektedir ve kendi statüsünün Hazar üzerinde etkili olmasını istemektedir. Bunun yanında Rusya Hazar'ın dibinin milli sektörlere bölünmesini destekleyerek su kütlesinin ortaklığını istemektedir.

Hazar üzerindeki statünün devletlerce uzlaşıdan uzak olması son alternatifini ortaya çıkarmıştır. Bu alternatif Hazar'ın mevcut paylaşım çözümsüzlüğünün sürmesidir. Kazakistan ve Azerbaycan bu çözümsüzlük durumunun devam etmesi yönünde ılımlıdır. Çünkü iki ülke de kendi sektörlerinde birçok Batılı yatırımcının desteğini almaktadır. Batılı petrol şirketlerinin yatırımları arttıkça da uluslararası alanda Kazakistan ve Azerbaycan güçlenmektedir. Burada yine Azerbaycan'ın statükocu yaklaşımını görmekteyiz. Mevcut durumun devam etmesi ve yatırımlarının herhangi bir tehlikeye girmeden devam etmesi Azerbaycan tarafının önerisidir. Çünkü petrol şirketleri yatırımlarının riske girmesini istememektedir. Yatırımlarının riske girmesini istemediklerinden dolayı da Azerbaycan'ın Hazar'a yönelik dış politika oluşturmada etkili olmaktadır. Bu durumun olağan sonucu olarak da Azerbaycan'ın yaklaşımı bir anlamda batılı güçlerin Hazar'ın statüsüne yaklaşımını göstermektedir.

3.3. Hazar'ın Statüsüne İlişkin Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları

Hazar'ın statüsü hususunda Hazar'a komşu tüm devletlerin yaklaşımlarının yer alacağı bu bölümde her kıyıdaş devletin yaklaşımlarını ve politik-ekonomik çıkarlarına uygun politikalarını irdeleyeceğiz.

3.3.1. Rusya

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi hususunda en etken devlet Rusya'dır. Çünkü kıyıdaş devletlerden üçü SSCB'den kopmuş halen Rusya'nın üzerinde kolayca baskı kurabileceği devletlerdir. Rusya 1993-1996 yılları arasındaki 20 yıllık kıyı şeridi tutumunu ve su kütlesinin ortak kullanımı prensibini 1998'den sonra deniz tabanının eşit bölünmesi ve su kütlesinin ortak kullanımı şeklinde değiştirmiştir.¹⁰⁰ Rusya "ortak su kütlesi" konusunda ısrar

¹⁰⁰ Aras, 2001: 182.

etmektedir. Bu da Rusya'yı, Hazar'ın statüsünün "sınır gölü" olmasına yaklaştırmıştır. Buna karşın Rusya Hazar'ın "açık deniz" kapsamında tutulmasına ve "münhasır ekonomik bölge" uygulamasına karşıdır. Başka bir deyişle BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 1982'de aldığı karara karşıdır. Buna neden olarak da SSCB ile İran arasında imzalanan Hazar'ın paylaşımı anlaşmasını (1921, 1935, 1940) göstermektedir. Hazar'ın deniz olarak değerlendirilmesine karşıdır. Bunun yanında İran ile SSCB arasında yapılan anlaşmaların feshedilmediğinden hükümlerinin geçerliliğini yitirmediğini belirtir. Ayrıca BDT'yi kuran 1991 Almatı Deklarasyonu'nda SSCB'nin ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin imzalamış olduğu anlaşmaların geçerliliği tanınmıştır. Bu da SSCB - İran anlaşmalarını geçerli kılmaktadır.¹⁰¹

Rusya bu sayede Hazar deniz yolunu kullanarak askeri gücünü Orta Asya Cumhuriyetleri ve İran üzerinde ayrıca Kafkasya'da kullanabilecektir.¹⁰² Rusya'nın Hazar üzerinde politika oluştururken güvenlik algısını ön planda tuttuğunu söyleyebiliriz. Çünkü soğuk savaşın ardından Rusya, ABD 'ye karşı özellikle kaybettiği topraklar üzerinde yeniden güç mücadelesine girmiştir. ABD'nin eski Sovyet coğrafyasındaki faaliyetlerine ihtiyatla bakan Rusya, kendine tehdit olarak algıladığı hiçbir oluşumun gerçekleşmesine izin vermemeyi gerekirse askeri güç kullanmayı amaçlamaktadır.

3.3.2. İran

İran; Rusya ile aynı olarak Hazar'ın milli sektörlere bölünmesine karşıdır. İran'ın bu paylaşımına karşı olma nedeni Batılı güçlerin Hazar üzerinde kıyıdaş devletleri kullanarak etki kurmasını engellemektir. İran'ın uygulamalarına bakılırsa yaklaşık iki yüz yıldır Hazar üzerinde bir varlık göstermemektedir. Ancak İran bu durumu değiştirmek istemektedir. Hazar'ın paylaşımını olabildiğince kendi lehinde yapmak istemektedir. Bu nedenle ortak kullanım ilkesi üzerinde durmakta ve kendi veto hakkının bulunmasını istemektedir. Hazar'ın paylaşılmasında kendisinin dışında atılan adımları reddetmektedir. Bununla ilgili olarak Rusya Kazakistan anlaşmasını Mayıs 1998'de BM seviyesinde protesto etmiştir.¹⁰³

Hazar'ın kullanımına yönelik İran'ın beklentilerini sıralayacak olursak; ilk olarak özellikle ABD'nin ve Batılı güçlerin bölgeye yerleşmesini istememektedir. Çünkü Batılı devletler işbirliği halinde oldukları kıyıdaş devletler ile yatırımlarını güvenceye almak için askeri ittifaklara girebileceklerdir. Bu durum İran'ın güvenlik algısını artırmaktadır. İran, Orta Asya'dan gelen petrol ve doğal gaz hatlarının ülkesinden geçmesini istemektedir. Bu nedenle tarihin hiçbir döneminde Hazar'da etkili olmayan İran için bu belirsizlik çok iyi

¹⁰¹ Croissant – Croissant, 1996: 28.

¹⁰² İnan, 1994: 26.

¹⁰³ Zerkalo, 11 Temmuz 1998.

değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görülmektedir. Bu nedenle Hazar üzerinde veto hakkına sahip olmayı istemekte kendi aleyhine olan bütün gelişmeleri engellemeyi planlamaktadır.

Bütün bunlara ek olarak İran kıyıdaş Türk Cumhuriyetleri'nin oluşturabilecekleri bir birlikten çekinmektedir ve İran'ın bölgesel çıkarlarına bu birlik engel teşkil edecektir. Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi, İran'ın müttefik olarak gördüğü Rusya ile tek iletişim kaynağı olan Hazar'ı kullanmasını engelleyecektir. Bu nedenle İran Hazar üzerinde nihai olarak ortak egemenlik alanı (condominium) uygulamasını önermiştir. Aslında İran ekonomik olarak çıkarlarını maksimize etmekten çok güvenlik algısı odaklı olarak yaklaşımlar sergilemektedir. Hazar'ın bölüşülmesi sorunsalında kendisinin Hazar üzerinde yapılması planlanan kullanım anlaşmalarını veto etme gücü yeterlidir. Kendi üzerinden Hazar'a açılacak bir kanal projesi ile bu su kütlesini ticari bir sahaya dönüştürme şansı olmasına rağmen gerek bu kanalın yapımının maliyetinin yüksek olması, gerekse bu projenin yapımının uzun süreceği olması İran'ı düşündürmektedir. Bu projedeki en büyük sorun ise İran'ın dağlık bir ülke olmasıdır. Basra körfezine bağlantı yapma projesi bu nedenlerden ötürü İran kamuoyunda destek görmemektedir. Bu proje aynı zamanda kapalı bir dış politika izleyen İran için yeni bir açılım olacağı için İran yetkililerin bu düşünce üzerinde uzlaşması pek mümkün görünmemektedir. İran'ın uzun vadede Hazar üzerine politika geliştirmekten çok veto hakkını içeren çözümlere karşı yakın duracağını söyleyebiliriz.

3.3.3. Azerbaycan

Azerbaycan Hazar'ın kaynaklarını kullanma açısından kendisine engel teşkil edecek bir paylaşım istememektedir. Çünkü Batılı petrol şirketleri ile kendi sektörlerindeki enerji kaynaklarını aramak ve kullanmak için anlaşmalar yapmıştır. Bu statü sorunsalı; yabancı yatırımcıların, Azerbaycan'daki yatırımlarını geri çekmelerine neden olabilir. Bu durum Azerbaycan'ın çekindiği en kötü senaryodur. Özellikle ekonomik kalkınmasında büyük bir paya sahip olan enerji kanadının bu şekilde engellenmesi Azerbaycan'ın en büyük endişesidir. Bu nedenle Azerbaycan tutumunu kendi sektöründe arama yapmasını engelleyecek her yaklaşıma karşı kapalı tutmaktadır. Azerbaycan enerji kaynaklarını kullanarak kendi alanında yapılacak araştırma faaliyetleri ile kendisine birçok yandaş ülke de bulabilecektir. Denge unsuru ile ayakta kalma politikasında olan Azerbaycan için yabancı yatırımcıların bölgeye gelerek bir güç unsuru oluşturması kendi geleceği için oldukça önemlidir.

Azerbaycan Hazar'ın statüsüne ilişkin iki görüş ileri sürmüştür. Bunlar “sınır gölü” ve “açık deniz” statüleridir.¹⁰⁴ Eğer Hazar'ın statüsü “sınır gölü” olursa Hazar'a komşu ülkeler arasında bütün egemenlik hakları sektörlere bölünerek paylaşılacaktır. Bu paylaşım Kazakistan tarafından da desteklenmektedir. Çünkü Kazakistan da Azerbaycan gibi kendi sektöründe enerji kaynaklarınca zengindir. Azerbaycan dünyada bu şekilde paylaşımların örneklerini de ileri sürmektedir. Fransa ve İsviçre arasındaki Genova Gölü, Kazakistan ve Özbekistan arasındaki Aral Gölü gibi.¹⁰⁵ Azerbaycan aynı zamanda uluslararası arası hukuk normlarını kullanarak da problemin seyrini kendi lehine olarak değiştirmek istemektedir.

Azerbaycan'ın diğer teklifi ise “açık deniz” ilkesine uyulmasıdır. Rusya'nın çekindiği bu uygulama BM Deniz Hukuku Sözleşmesi uygulamasıdır.¹⁰⁶ Bu önerinin kabulü halinde; 12 millik kara sularına ve 200 millik münhasır ekonomik bölgeye sahip olacak kıyıdaş devletler bu öneriye Azerbaycan ve Kazakistan dışında yanaşmamaktadır.¹⁰⁷

3.3.4. Türkmenistan

Türkmenistan tarafı da Hazar'ın statüsü sorunsalında sabit bir politika izlememiştir. Başlangıçta Kazakistan ve Azerbaycan ile aynı olan politikası yani Hazar'ın sektörel paylaşımı önerisini savunmuştur. Ardından 1996 sonrası Hazar'ın Rusya'nın savunduğu gibi ortak kullanım prensibini savunmuştur. 1997 yılına gelindiğinde ise Türkmenistan tutumunu tamamen değiştirmiştir. Bunun nedeni ise Azerbaycan'a ait olduğu zannedilen “Azeri” ve “Çırag” petrol alanlarının Türkmenistan sahası içinde kaldığı görülmüştür. Ancak bunun bir ölçüm hatası olduğu Sapar Murad Niyazov'un bu yatakların isimlerini değiştirdiğini ilan etmesi ile açığa çıkmıştır. Fakat bu ihtilaf halen sürmekte Türkmenistan bu iki petrol yatağı üzerinde hak iddia etmekte ve Azerbaycan'ın yaptığı anlaşmalara itiraz etmektedir.

Hazar'daki petrol yataklarının kullanımı SSCB döneminden beri Azerbaycan sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu yatakların keşfi ve kullanımı Azerbaycan petrol şirketi ile gerçekleşmiştir. Ancak Türkmenistan tarafı bu alanların kendi sektörüne yakın olduğunu iddia etmiş ve Azerbaycan'ın bu yataklar üzerinde kendi inisiyatifini kullanmasına itiraz etmiştir. Azerbaycan ise Türkmenistan Cumhuriyeti'nin Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin varisi olduğunu belirterek uluslararası hukuk normlarının önde tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre varis devlet varisi olduğu devletin hukuki sorumluluklarını taşımalıdır. Türkmenistan da anayasasında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin varisi olduğunu belirtmektedir. SSCB döneminde yapılan anlaşmalar bu

¹⁰⁴ Ek 1. S;62.

¹⁰⁵ Soltan, 2001: 68.

¹⁰⁶ “Hazar Uğruna Diplomatik Savaş”, Azadlıg, 27 Kasım 1995.

¹⁰⁷ Soltan, 2001: 69.

nedenle Türkmenistan için bağlayıcıdır. Azerbaycan 1969 Viyana Anlaşması'nın 45. Maddesi olan "Estorrel İlkesi"ne göre kendi petrol yataklarının kullanım haklarını güvence altına almıştır. Çünkü Türkmenistan 1997'ye kadar SSCB dönemi anlaşmalarına hiçbir itirazda bulunmamıştır. "Estorrel İlkesi"ne göre fiili duruma uzun süre itiraz etmeyen devlet bu durumu kabul etmiş sayılır. Bu nedenle Türkmenistan Hazar'ın statüsü konusunda etkenliğini yitirmiş ve edilgen bir duruma gelmiştir.

3.3.5. Kazakistan

1998 yılına kadar Azerbaycan ile aynı saf da yer alan Kazakistan Hazar'ın milli sektörlere bölünmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte "ortak mülkiyet"e bölünmesine karşıdır. Hazar'ın bir iç deniz olduğunu 1982 BMDHS'nin uygulanmasından yana olduğunu belirtmiştir. Kazakistan kendi sektöründeki egemenlik haklarını korumak istemektedir. Çünkü enerji kaynakları bakımından kendi sektörü zengindir. "Ortak mülkiyeti fikri Kazakistan'ın çıkarlarına aykırıdır. 1998'de Rusya ile yaptığı anlaşmaya göre kendi sektöründeki petrol ve doğal gaz yataklarında egemenlik haklarını kazanmıştır.¹⁰⁸ Bu sayede, Kazakistan Hazar'ın kendi egemenlik alanında bulunan doğal kaynakları tek başına kullanma hakkına kavuşmuştur. Kazakistan'ın Rusya'dan böyle bir taviz kurtarmasında ekonomik olarak Rusya'ya halen bağımlı olması, Kazakistan'ın Batıya açılan koridorunun Rusya üzerinden olması, ülkede Rusça konuşulması gibi etkenler rol oynamıştır. Rusya Kazakistan ile bu anlaşmayı yaparak yine kendi çıkarlarını korumuş aynı zamanda uluslararası alanda kendi imajını güçlendirmiştir. Kazakistan'ın Rusya'ya bağımlı olması ekonomik ve ticari açıdan aldığı kararların Rusya yörüngesinde olmasını mecbur kılmaktadır.

3.4. Değerlendirme

Hazar'ın statüsü konusunda günümüze kadarki gelişmelere bakıldığında Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın belli oranlarda anlaştığını söyleyebiliriz. Çünkü Hazar'ın statüsünün belirlenmesi hususunda önemli anlaşmalar imzalamışlardır. Türkmenistan ve İran ise zaman zaman örtüşen zaman zaman uyuşmayan yaklaşımlar içerisindedirler. İran halen Hazar'ın %20'lik paylara bölünmesi konusunda iddialarını sürdürmektedir. Son duruma bakıldığında Rusya'nın, Azerbaycan ve Kazakistan'ı yanına çektiğini söyleyebiliriz. Bu da İran'ın eşit paylara bölüşüm prensibini gerçekleştirmesinin zorlaştığının göstergesidir. İran'ın, Hazar'ın statüsü konusunda bu önerisini gerçekleştirmese bile pazarlık aracı olarak kullanmak istediğini söyleyebiliriz.

¹⁰⁸ "Xezerin Statüsü Yeniden Tartışıldı", Avrasya, Aralık 1998.

Türkmenistan ise Hazar'da bulunun enerji kaynaklarının kendi lehine kullanılması üzerine halen bir konsensus yaratamamıştır. Bu nedenle bölgede en büyük söz sahibi olan Rusya ile bu konuda çatışmayı göze alamayacağından olabildiğince bu belirsizliği sürdürme yolunda İran ile aynı safta yer alacaktır.

Hazar kıyıları enerji kaynakları olarak zengin olan devletler Hazar'ın statüsü için açık deniz ifadesini kullanmaktadırlar, ancak kıyıları enerji kaynakları bakımından fakir olan devletler ise Hazar'ın göl statüsünde tutulmasını istemektedirler.¹⁰⁴ Hazar'ın hukuki statüsü sorunu aslında devletler tarafından çözülemeyecek bir problem niteliği taşımamaktadır. Asıl problem yaratan konu; bu statünün doğuracağı sonuç ve devletlerin kendi coğrafyalarına ait olan sektörlerin enerji kaynakları bakımından zenginliği veya fakirliği sorunudur.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasından sonraki süreçte bağımsızlığını kazanan devletler, birçok yapısal ve toplumsal sorunla karşılaştılar. Bu devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları sırada kendilerine ait idari yönetim mekanizmaları yeterince oluşmamıştı. Bunun yanında hemen hemen hiçbiri monoetnik bir yapıya sahip değildi. Birçok ekonomik ve politik sorunla yüz yüze kalmışlardı. Bunda, SSCB'nin ekonomik yapısının bölgesel farklılıklar göstermesi çok önemli idi. SSCB yönetimi kendi çatısı altında birleştirdiği bu devletleri sahip oldukları ekonomik zenginliklerine göre kullanmıştı. Örneğin Azerbaycan'ı zengin hidrokarbon yatakları nedeni ile enerji kaynağı olarak kullanırken Özbekistan'ın sahip olduğu tarımsal çeşitlilikten faydalanmıştır. 1990 sonrası bağımsızlığına kavuşan bu devletler, yalnızca SSCB'nin kendilerine biçmiş olduğu alanda ülkelerini geliştirme imkanı bulabilmişlerdi. Bu nedenle, bağımsızlıklarını kazandıkları yıllarda birçok problem yaşadılar. Azerbaycan da, bu tür problemlerin yaşandığı, dağılan SSCB ülkelerinden enerji potansiyeli yüksek ülkelerden biriydi.

Azerbaycan'ın dış politika üretmede, önünde aşması gereken önemli iki sorunsal vardı. Bunlar Azerbaycan'ın dış politikasını yönlendiren temel iç dinamiklerdir. Çünkü Azerbaycan'ın dış politika üretmede iç dinamiklerin etkisi yadsınamaz derecede önemlidir. Bunlardan ilki Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni unsurlarının ayrılıkçı hareketleriydi. Dağlık Karabağ'da yaşayan ermeni çoğunluk Ermenistan'ın ve dolaylı olarak Rusya'nın desteğini alarak ayrılıkçı hareketlerine başlamışlardı. Bunu fırsat bilen Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı ve çevresini işgal etmişti. Milli bütünlüğünün bozulduğunu gören Azerbaycan ise bu işgale karşı askeri müdahalede bulunmuştu. Karşılıklı olarak olayların tırmanma evresine girdi. Neticede iki tarafta birçok kayıp vermişlerdi. Rusya'nın arabuluculuk faaliyetleriyle çatışma bir rahatlama evresine girmişti ancak bu evre sorunsalın çözülmesinde yeterli olamamıştı. Ardından iki ülke arasında çözülemeyen bu çatışma, AGİT Minsk Grubu tarafından çözülmeye çalışıldı. Ancak AGİT Minsk Grubunun kararlarının bir bağlayıcılığı yoktu. Arabuluculuk faaliyetleri ancak tavsiye niteliğindeydi. Ardından; önce tekrar Rusya'nın daha sonra ABD'nin arabuluculuk faaliyetlerini yürüttüğünü görüyoruz. BM nezdinde de bu çatışma için çözüm arayışları ve bir takım kararların alındığını söyleyebiliriz. Ancak yapılan bütün arabuluculuk faaliyetlerinin ne Azerbaycan'ı ne de Ermenistan'ı kucaklayabildiğini söyleyebiliriz. Bu da, akıllara Dağlık Karabağ'daki Azerbaycan ve Ermenistan mücadelesinin sürmesinin kimi devletlerce desteklendiği sorusunu getirmektedir. Azerbaycan bu sorunsalı ortadan kaldırıp, müstakil dış politikasına

kanalize olmak istemekteydi. Ancak tek başına bu sorunsalı çözme gücüne sahip olmadığını anlayan Azerbaycan statükocu yaklaşımı, problemin çözümü için uygun bulmaktaydı. Bu nedenle toraklarında karşılıklı büyük güçlerin bir denge sahası oluşturmasını istemekteydi. Bu noktada uluslararası hukuk normlarından da faydalanma yoluna gitti. Çünkü uluslararası hukukta, devletlerin egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılmış her türlü müdahale engellenmektedir. Fakat Dağlık Karabağ'da yaşanan bu olaylar göstermektedir ki uluslararası hukuk normları her zaman etkin bir şekilde uygulanmamaktadır.

Dağlık Karabağ çatışmasının çözümsüz kalması Azerbaycan'ın dış politika üretmesinin önünde her zaman bir engel teşkil edecektir. Özellikle yabancı yatırımcıların Azerbaycan enerjisine duydukları ilgi karşısında Azerbaycan'ın istikrarlı bir duruş sergileyememesi, yatırımcıların Azerbaycan'a karşı duydukları güveni zedelemektedir. Bununla birlikte Azerbaycan halkı artık ülkelerinde bulunan bu çatışmanın sona ermesini istemektedir. Halk her ne kadar devletini desteklese de içten içe işgalcilere karşı kayıp vermek istememektedir. Azerbaycan'ın ülke içindeki huzursuzluğu da bu çatışmanın Azerbaycan'a ayrı bir etkisidir. Netice de Azerbaycan hem iç politikasında hem dış politikasında aktif bir devlet olmak istiyorsa bir an önce gerekli adımları atıp Ermeni tarafı ile uzlaşma sağlamalıdır. Bu uzlaşmanın sağlanması ancak ve ancak Güney Kafkasya'yı kendi arka bahçesi olarak gören Rusya'nın isteği ile gerçekleşebilir. Eski Sovyet coğrafyasında kurulan yeni devletler üzerinde Rusya'nın etkisinin hala sürmekte olduğu bilinen bir gerçektir. Rusya kendi arka bahçesi olarak ilan ettiği bu yeni devletler üzerinde ekonomik ve politik olarak yaptırım gücüne sahiptir. Özellikle Güney Kafkasya Bölgesi'nde Rusya'nın etkisi alenen ortadadır. Buna örnek olarak 2008 Osetya Müdahalesi'ni gösterebiliriz. Güney Kafkasya'daki devletler Rusya aleyhinde attıkları veya atmayı planladıkları her adımda ya bir iktidar değişikliği ile ya da ekonomik yaptırımlar, askeri müdahaleler ile Rusya eksenine dışına çıkamamaktadırlar. Çünkü Rusya bölgedeki başat güç devlet olma konumunu zedeleyecek hiçbir girişime kayıtsız kalmamaktadır. Kendi güç alanında olan tüm bölgelerde iradesini hakim kılmak için her türlü hukuki, askeri ve politik müdahaleye hazırdır. Tarihsel süreçte Rusya'nın uzun yıllar bu bölgelere hükmetmesinin etkisi, Rusya'nın yaşadığı rejim değişikliği yılları dışında halen devam etmektedir. Dağlık Karabağ sorunsalının çözümü için atılabilecek olan en sağlam adım, Rusya'nın üzerinde konsensus sağlayacağı bir çözüm olmalıdır. Bu noktada Azerbaycan'ın topraklarının işgali konusunda uluslararası camiadaki çözüm arayışları sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Rusya'nın aleyhine atılacak her adım Rusya tarafından destek görmeyeceği gibi uluslararası arenada da etkili bir şekilde engellenecektir. Çözüm olarak Azerbaycan Ermenistan tarafı ile müzakere etmekten çok Rusya ile müzakere

etmelidir. Rusya'nın yaklaşımı Ermenistan lehine olmaya devam ettiği sürece Azerbaycan Dağlık Karabağ konusunda bir çözüme ulaşamayacaktır. Bu noktada Azerbaycan denge siyasetine devam etmektedir. Çünkü Ermeni lobisi gibi güçlü bir lobi faaliyeti alt yapısına sahip değildir. Yapılan Ermeni müdahalelerini öncelikle uluslararası kamuoyunda her zaman sıcak tutmalıdır. Hem Ermenistan üzerinde hem Rusya üzerinde yaratacağı kamuoyunun bir baskı oluşturacak nitelikte olması gerekir. Bunun yanında gerek enerji kaynaklarının dış dünyaya ulaştırılmasında gerekse ekonomik etkinliğinin artırılmasında yeni arayışlar içerisine girmesi gerekmektedir. Çünkü Azerbaycan'ın tek başına Rusya üzerinde bir baskı oluşturması söz konusu değildir. Bunu ancak diğer devletlerin yardımı ile sağlayabilir. Dağlık Karabağ sorunsalının çözümünde Rusya'nın kendi lehine geçmesini sağlamak için yapması gereken bir diğer faaliyet ise lobiciliktir. Uluslararası alanda söz sahibi devletlere karşı bir Azerbaycan. Ancak bu faaliyetleri yürütürken müttefik olarak gördüğü Rusya'yı dengelemeyi bilmelidir. Çünkü Rusya bu faaliyetleri engelleyebilecek kapasitededir. Azerbaycan Rusya ilişkilerinin Azerbaycan lehine geliştirilmesi için Rusya baskı altına alınmalıdır. Ancak bu baskı süreci Rusya'yı karşısına alarak değil Rusya'nın yanında olarak sürmelidir.

Azerbaycan'ın aşması gereken ikinci önemli sorunsal ise Hazar'ın statüsü sorunsalıdır. Hazar'ın statüsünün bir an önce belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü Batılı yatırımcıların Azerbaycan'daki yatırımlarının büyük bir kısmı da Hazar'dadır. Azerbaycan'ın yapmış olduğu enerji anlaşmalarının güvenliği, Hazar'ın güvenliği ile paraleldir. Bu noktada Azerbaycan'ın uzlaşması gerektiği dört ayrı devlet vardır. Bunlar: Rusya, İran, Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Yapılan görüşmelerin Hazar'ın statüsünün belirlenmesi hususunda sonuçsuz kalmasının nedeni ise Hazar'a kıyıdaş devletlerin farklı ekonomik ve siyasi çıkarlarının birbirleri ile örtüşmemesidir. Azerbaycan Hazar'ın milli sektörlere bölünmesini isterken diğer devletlerin farklı yaklaşımları vardır. Ancak Hazar üzerindeki bu ihtilaf son dönemlerde giderilmeye başlanmıştır. Çünkü Azerbaycan; Kazakistan ve Rusya'yı yanına çekmeyi başarmıştır. Bunun neticesindedir ki Azerbaycan'ın Hazar bölgesinde bulunan enerji anlaşmaları hız kesmeden devam etmektedir. Bunun en büyük nedeni Azerbaycan'ın Rusya desteğini almış olmasıdır. Sorunun çözülmüş olması değildir. Bundan dolayı Azerbaycan hem yabancı yatırımcıların güvenini hem de enerji anlaşmalarının devamlılığını sağlayabilmiştir. Her ne kadar olumlu bir gidişat olsa da Hazar'ın statüsü sorunsalı bir gün, özellikle Azerbaycan'ın Rusya'nın desteğini kaybetmesi durumunda yine gün yüzüne çıkacak ve Azerbaycan'ın enerji anlaşmalarını tehlikeye sokacaktır.

Bunlarla birlikte Hazar'ın jeopolitik konumu da büyük öneme sahiptir. Beş devletin kıyıdaşlık ettiği Hazar üzerinde birçok enerji transferi projesi gündeme gelmektedir. Çünkü Orta Asya, Güney Kafkasya, Rusya ve İran arasında stratejik bir noktaya sahip olan Hazar'a yönelik ABD, Çin, AB gibi büyük güçlerin ilgisi mevcuttur. Bu büyük su kütlesi askeri ve ekonomik olarak birçok imkanı bünyesinde barındırmaktadır. Bu saydığımız büyük güçler de bu imkanlardan faydalanmak istemektedirler. Bu da Hazar'ın statü sorununu çözme yi güçleştirmektedir. Rusya bu bölgede hakim güç olarak kendisinden başka bir devleti görmek istememektedir. Kısa vadede Azerbaycan Hazar'daki enerji kaynaklarını kullanma konusundaki sorunsalı çözmüş olsa da uzun vadede bu sorunsal çözüme kavuşamamıştır. İran'ın Hazar üzerindeki enerji transferini baltalama faaliyetleri sürmektedir. Bu nedenle Hazar'ın zemininin milli sektörlere bölünmesi, üzerindeki su kütlesinin ise açık deniz gibi muamele görmesi Azerbaycan için tek çözüm yolu olarak görülmektedir. Bu noktada Rusya ile ve İran ile çatışmaktadırlar. Uzun vadede Hazar üzerinde bir paylaşım savaşı patlak verebilir. Azerbaycan gerek Hazar üzerinde yaptığı yatırımları korumak için gerekse uluslararası alandaki imajı için bu paylaşım savaşında etkili bir güç olarak kendini göstermek zorundadır. Bunun için kendisine güçlü müttefikler bulması şarttır. Statükocu tavrını devam ettirmelidir. Her şeyden önce enerji sektörünün ekonomisinde çok büyük bir yer tutması nedeni ile Azerbaycan gerekli adımları atmak zorundadır. Azerbaycan için avantaj sağlayacak bir diğer hususta ekonomisini enerji transferi ticareti tekeline kurtarmasıdır. Kendi ekonomisini güçlendirmek için alternatif arayışlar içerisine girmelidir. Bu sayede kırılgan ekonomisini başka sektörlerle de destekleyerek bir pazarlık gücüne kavuşmasını sağlamalıdır. Burada ortaya çıkan en önemli alternatif Azerbaycan'ı bir endüstri ülkesi haline getirmektir. Ham madde sağlayan ülke pozisyonundan çıkıp mamül madde sağlayan bir ülke durumuna gelmelidir. Bu sayede Azerbaycan ekonomisi başka alternatifler ile de zenginleşmiş olacaktır. Bu durumda Azerbaycan ekonomisi yalnızca enerji tekeline kurtulacağı için dış politika üretmede bir nefes almış olacaktır. Hazar üzerinde çıkacak olası bir anlaşmazlıkta Azerbaycan ekonomisi çok olumsuz etkilenecektir. Bu olumsuzlukları daha aza indirmek için Azerbaycan'ın bir sanayi ülkesi haline dönüşmesi şarttır.

“Hazar'ın Statüsü” ve “Dağlık Karabağ” sorunsalları Azerbaycan'ın dış politikasını etkileyen dinamiklerdir. Bu iki iç dinamik Azerbaycan'ın dış politika üretmesinde etkili temel dinamikler olarak ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan Devleti'nin dış politika üretmesinde ortaya çıkan bu iki dinamik uluslararası aktörlerle yaptığı ve yapmayı planladığı atılımlarda etkisini göstermektedir. Azerbaycan'ın ise bu sorunsallara karşı dış

politika üretmede bulduğu çözüm, statükocu yaklaşımdır. Azerbaycan varlığını devletler arasında var olan mevcut güç dengesini kullanarak sağlamaktadır. Bunun dışında Azerbaycan için tek başına bölgesel güç olduğu çıkarımında bulunamayız. Temeli Haydar Aliyev Döneminde atılan statükocu yaklaşım Azerbaycan için dış politika üretmede sonuç vermektedir. İlham Aliyev’de babasından devraldığı görevde aynı şekilde bu statükocu yaklaşımı sürdürmektedir. Bu sayede hem devletin varlığını korumakta hem de uluslararası sistemin karmaşık yapısında kendisine yer bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmedov, E. (2012). “Ermenistan’ın Azerbaycan’a Tecavüzü”. Letter Press Yayınevi, Bakü, Azerbaycan
- Aliyav, H. (2013). “Azerbaycan Medeniyeti ve İnce Sanatı Haydar Aliyev’in Azerbaycancılık İdeolojisinin Felsefi Esası”. Elmi Nezeri Konferans Materyalleri, Bakü, Azerbaycan
- Alkan, H. (2010). “Azerbaycan Paradoksu, Azerbaycan’ın İç ve Dış Politikası”. USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara
- Aras, O.N. (2001). “Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Strateji”. DER Yayınevi, İstanbul
- Arı, T. (2008). “Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”. MKM Yayıncılık, 7.Baskı, Bursa
- Arıboğan, D. Ü.(1998), “Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi”. Sarmal Yayınları, İstanbul
- Aslanlı, A. (2002). “Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev’in Moskova Ziyareti”. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 23, Ankara
- Aslanlı, A. ve Hesenov, İ. (2005). “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası”. Platin Yayıncılık, Ankara
- Aslanov, A. (2013). “Devlet Siyasetinin Bilgi Güvenliği”. Şerq Qerb, Bakü, Azerbaycan
- Aslan, Y. (1992). “Azerbaycan Tam Bağımsızlık Yolunda”. Tamer Ofset Matbaacılık, Ankara
- Babaoğlu, H. (2013). “Haydar Aliyev Siyasi Mirasının Politik Yönleri”. Derslik Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Crossant, M. (1996). “Transkafkasya’da Petrol ve Rus Emperyalizmi”. Avrasya Etütleri, Cilt 3, Sayı 1
- Çakmaklı, G. (2014). “Dağlık Karabağ İşgalden Önce ve Sonra”. Elçi Yayınları, Yalova
- Çam, E. (1975). “Siyaset Bilimine Giriş”. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Gasimov, M. (1996). “Uluslararası İlişkiler Sisteminde Azerbaycan (1991-1995)”. Gençlik Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Gasimov, M. (1996). “ Azerbaycan Beynelhalg Münasibetler Sisteminde”. Bakü, Azerbaycan
- Hasanov, A. (1997). “Azerbaycan ve AGİK. Ermenistan-Azerbaycan Çatışması ve Dağlık Karabağ Problemi Ümümü Avrupa Tehlukesizliyi Fonunda”. Bakü, Azerbaycan
- Hasanov, A. (1998). “Azerbaycan’ın Dış Politikası: Avrupa Devletleri ve ABD (1991-1996)”. Azerbaycan
- Hasanov, A. (2011). “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Milli İnkişaf ve Tehlikesizlik Siyaseti”. Letter Press Yayınevi, Bakü, Azerbaycan
- Hasanov, A. (2015). “Azerbaycan Geosiyaseti”. Zerdabi LTD MMC, Bakü, Azerbaycan

- Hasanov, İ. (2003). “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Dış Politikası (1993-2001)”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara
- Heywood, A. (2007). “Siyaset”. Adres Yayınları, Ankara
- Heywood, A. (2009), “20.yy Azerbaycan Tarihi”. Cilt: 2, Valiyev T. T. (ed.). Tahsil Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Heywood, A. (2010), “Bağımsızlığımızın Mimarı”, Ed: Müşfiq Atakişiyev, Yazıcı Yayınevi, Bakü, Azerbaycan
- Heywood, A. (2011), “Orta Asya Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler”, İyikan N. (ed.). Hiperlink Yayınları, İstanbul
- Heywood, A. (2015), “Azerbaycan Enerji Siyaseti Batı Basınında”, (Çev: C. Agayev, Ş. Alesgerov). Azerbaycan Tercüme Merkezi, Bakü, Azerbaycan
- İpek, A. (2007). “Azerbaycan Tarihine Giriş”. Lalezar Kitabevi, Ankara
- İsmayilov, E., Heslenli, C. ve Cafarov, T. (1995). “Azerbaycan Tarihi”. Öğretmen Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- İyikan, N. (2005). “Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010”. Necati İyikan, Hiperlink Yayınları, No:39, İstanbul
- Kapani, M. (2009). “Politika Bilimine Giriş”. Bilgi Yayınevi, Ankara
- Kissenger, H. (2006). “Diplomasi”. (Çev: İ. H. Kurt). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- McNEILL, W. H. (2015). “Dünya Tarihi”. (Çev: A. Şenel). İmge Kitabevi, Ankara
- Mehmedov, İ. (2009). “Türk Kafkas’ında Siyasi ve Etnik Yapı”. Ötüken Yayıncılık, İstanbul
- Nahçıvanlı, A. (2010). “Müstakillüğimizin Mimarı”. Yazıcı Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Nesibli, N. (2001). “Doğu-Batı Ekseninde Azerbaycan”. Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 20
- Nesirov, E. (1998). “Azerbaycan-ABŞ Münasibetleri”, Bakü, Azerbaycan
- Paşayeva, G. ve Memmetova, H. (2013). “Hocalı Soykırımı Tanıkların Dilinden”. İlim ve Tahsil Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Qaralov, Z. (2012). “Haydar Aliyev Partiyası”. Elm ve Tehsil, Bakü, Azerbaycan
- Qocayev, E. (2007). “Azerbaycan Tarihi”. Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazırlığı Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Resulzade, M. E. (1996). “Azerbaycan Problemi”. (Çev: P. Mete ve S. Şimşir). Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları No:45, Ankara
- Rüstemova, T. (2015). “Azerbaycan Enerji Siyaseti Batı Basınında”. Azerbaycan Tercüme Merkezi, Bakü, Azerbaycan

- Saray, M. (2014). “Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi”. Ortaylı İ. (ed.). Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Sönmezoğlu, F. (2005) “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”. Der Yayınları, İstanbul
- Sönmezoğlu, F. (2012) “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi” Der Yayınları, İstanbul
- Süleymanov, R. C. (2009). “Yirminci Asır Azerbaycan Tarihi 2”. Tahsil Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Valiyevin, T. T. (2009). “XX Esr Azerbaycan Tarix 2. Cild”. Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi, Bakü, Azerbaycan
- Veliyev, A. (2005). “Azerbaycan’da Yenileşme ve Milliyetçilik Hareketi”. Çetin Matbaacılık, İstanbul
- Waltz, K. N. (2015). “Uluslararası Politika Teorisi”. (Çev: O. S. Binatlı). Özen Ç. (ed.). Phoenix Yayınevi, Ankara
- Yaqubova, E. (2011). “Onurlu Tarihi Dönüş”. Azerbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve Turizm Nazirliğı, Gençlik Yayınları, Bakü, Azerbaycan
- Yılmaz, Ö. (2011) “Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010”. İyikan N. (ed.). Hiperlink Yayınları, İstanbul
- “21.yy’da Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu”, (02-05.12.2010), Ed: Levent Eraslan, Eko Avrasya, Lefke-KKTC

Süreli Yayınlar

- Aslanlı, A. (2001). “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”. Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar, 7(1): 393-430.
- Azerbaijan International, (2,4) Winter, 1994.
- Azerbaijan International, (3,4) Winter, 1995.
- Azerbaijan International, (6,2) Summer, 1998.
- Azerbaijan International, (6,4) Winter, 1998.
- Azerbaijan International, (7,1) Winter, 1999.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi, (1993), Adjusted Timetable of Urgent Steps to Implement, UN Security Council Resolutions and 874, November 12, 822-853.
- Baryiski, R. V. (1995). “Russia the West and the Caspian Energy Mub”, Middle East Journal”. 49(2): 223.
- Callgett, B. M. (1996). “Ownership of Seabed and Subsoil Resources of the Caspian Sea Under the Rules of the International Law”. Caspian Crossroads Magazine, 1: 3.

- Chorbajan, L. (1995). "Patrik Donabedian and Claude Mutafian, The Caucasian knot: the history and geopolitics of Nagorno Karabagh". NJ: Zed BOOKS, London: Atlantik Highlands, 36.
- Cynthia, M. ve Michael, P. (1996), "Hazar Denizi Statüsü Sorunu: İçeriği ve Yansımaları", *Avrasya Etütleri*, 3(4): 23.
- Çelik, K. ve Kalaycı, C. (1999). "Azeri Petrolünün Dünyü ve Bugünü", *Avrasya Etütleri*, (16): 107. Devlet Neşriyatı, Bakü, 16.
- Erhan, Ç. (2001). "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4)
- Haydar Aliyev'in 15 Haziran 1993'de Azerbaycan Parlamentosunda yaptığı konuşma, aktaran: Nazim Cafersoy, Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye Azerbaycan-Türkiye İlişkileri, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları*, Ankara
- İnan, K. (1994). "Rusya'nın Kafkasya Politikası", *Avrasya Dosyası*, 1(1): 26.
- Marco Polo Magazine, 4-5(98): 1.
- Melvin, N. (1995). "Regional Foreign Policies in the Russian Federation, (Journal-Post-Soviet Business Form)". *Royal Institute of International Affairs, London*, 139-153.
- "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı". *Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, Nisan 1999, 74.
- Merzliakov, Y. (1999). "Legal Status of the Caspian Sea". *International Affairs*, 45: 34.
- Sarkisyan, M. (1995). "Politikçeskiye Problemi Kavkaza: Armeniya, Politika Armenii v Regione, Erivan". *The Armenian Center for National and International Studies Yayını*, 55.
- Soltan, E. (2001). "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar". *Stratejik Analiz*, 12(13): 68.
- Taşkıran, C. (2002). "Karabağ Meselesi". *2023 Dergisi*, (12): 24.
- Yeni Türkiye; Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997, (16): 1194.
- "Xezerin Statüsü Yeniden Tartışıldı", *Avrasya*, Aralık 1998.

Makaleler

- Aslanlı, A. (2001). "Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?". *Stratejik Analiz Nisan*, 56.
- Clauson, P. (1998). "Iran and Caspian Basin Oil and Gas". *Perceptions*, 19-20.
- Haydar Aliyev'in 15 Haziran 1993'de Azerbaycan Parlamentosunda yaptığı konuşma, aktaran: Nazim Cafersoy, Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye Azerbaycan-Türkiye İlişkileri, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları*, Ankara

Raczka, W. (2000) “A Sea or a Lake? The Caspian’s Long Odyssey”. Central Asian Survey 19, 206.

Tezler

Kerimov, B. (2007), Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dış Politikası 1993-2003. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Azer, A. (2008), Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Dış Politikasının Oluşturulması ve Azerbaycan-İran İlişkilerinin Siyasi Ve Askeri Boyutu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir

Gazeteler

“Aliyev-Koçaryan Zirvesi Sonuçsuz”, Türkiye, 17 Temmuz 1999.

“Baker Roma Toplantısından Umutlu”, Azadlıg, 15 Haziran 1992.

“Clinton, Koçaryan ile Aliyev’i Buluşturdu”, Türkiye, 19 Kasım 1999.

“Hazar Uğruna Diplomatik Savaş”, Azadlıg, 27 Kasım 1995.

İnternet Kaynakları

<http://www.milliyet.com.tr/2000/01/09/siyaset/siy19.html> (erişim tarihi: 16.12.2017)

<http://www.azer.com/aiweb/categories/topics/Oil/socarcontracts.html> (erişim tarihi: 25.12.2017)

<https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2909.htm> (erişim tarihi: 25.12.2017)

http://www.academia.edu/11123835/11_Eylül_Sonrası_ABDnin_Dış_Politikası (erişim tarihi: 25.12.2017)

<http://akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/1054-kafkas-tarihi-aramlar/11537-azerbaycanda-devlet-bakanl-secimleri-ve-sonrasndaki-gelimeler.html> (erişim tarihi: 25.12.2017)

EK 1 - TOĞRUL ALİXHANOV İLE RÖPORTAJ

1. Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasının karakteristik özellikleri nelerdir?

- a. Enerji kapsamında
- b. Rusya ile olan ilişkiler kapsamında
- c. Türkiye ile olan ilişkiler kapsamında
- d. ABD ile olan ilişkiler kapsamında
- e. İran ile olan ilişkiler kapsamında

2. Elçibey ve Aliyevler döneminde, Azerbaycan'ın Ermenistan politikası nasıl gelişmiştir?

Cevap:

Elçibey döneminde Azerbaycan'ın dış politikası oldukça sınırlıydı. Özellikle 90'lı yıllarda arada savaş olduğu için politik açıdan ilişkiler kurulması mümkün olamaz zaten. Çünkü savaş politikacıların masaya oturmalarına engel oldu. Rusya Hristiyan olduğu için Müslüman olan Azerbaycan'a değil Hristiyan olan Ermenistan'a yardımcı oldu. Çünkü Azerbaycan'ı dengeleyecek bir unsur gerekiyordu. Yoksa ileride dengelemek çok zor olabilirdi.

Azerbaycan'da zaten devlet kurumları tam olarak oturmamıştı ve koltuk savaşları yaşanıyordu. Elçibey Haydar Aliyev'i göreve çağırdığı zaman Haydar Aliyev Savaş'ın durması için baskılara başladı. KGB Generali olmasının, bu baskıların etkili olmasında rolü büyüktü. Azerbaycan ordusunun zaferleri başladı. Hem iktidarın sağlamlaşması hem de Ermeni cephesinde başarılar sağlanmaya başladı. Ama dış politika olarak değil bu gelişmeler iç politika olarak değerlendirilmelidir. Lezgiler ve Talışlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Gence ordu başkanı ayaklandı, Aliyev önce bunları bastırdı. "Haydar Aliyev ölen bir canı diriltti." 94'te dış politika başladı ve Mart ayında ateşkes yapıldı. Avrupa'da Minsk Grubu oluşturuldu. Azerbaycan tarafından, bu grupta Türkiye'den de üyelerin olması istendi fakat başarılı olunamadı.

BTC ile Azerbaycan en büyük kozu kullandı. 94-2003 dönemi Azerbaycan'ın kendine gelme dönemidir.

Kendi ordularını kuran Azerbaycan'ın bütçesi üç katına çıktı. Devlet destekli öğrenciler yurtdışına eğitime gönderilmeye başlandı. Sarkisyan'la görüşmeler sürdü. Azerbaycan lehine statükonun değişmesi amaçlandı. Ancak Minsk Grubu'nun bu sorunların çözülme sürecine faydalı olduğunu düşünmüyorum, bana daha çok mani oluyor gibi geliyor.

İlham Aliyev Ermenistan'a ambargo koydu. Ancak İran ve Rusya Ermenistan'a destek vermeye devam ediyor. Gürcistan da aynı şekilde desteğe devam etmektedir.

Haydar Aliyev döneminde; Azerbaycan'ın tanıtımı sağlandı, devlet kurumları yerleşti. İlham Aliyev döneminde ise bölgede diğer devletlerin önüne geçti ve bir modernleşme başladı. Yatırım merkezi oldu. İlham Aliyev'in uluslararası ilişkiler eğitimi almasının bunda etkisi olmuştur.

3. Türkiye tarafından düşürülen Rus askeri uçağı, Türkiye ve Rusya arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Denge siyaseti izleyen Azerbaycan için Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu gerginlik Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkiler mi? Evet ve hayır cevapları gerekçelendirilecektir.

Cevap:

Türkiye'nin yanındayız. İki en yakın devlet, devletin dostu olmaz ilgileri olur. Önceleri bu durum Türkiye – Azerbaycan arasında bu kadar önemli değildi. Çünkü Türkiye'nin Azerbaycan'da etkilerini kırmak için Rusya'nın engellemesi vardı. Ama artık durumların değiştiğini söyleyebiliriz.

4. Hazar konusunda Azerbaycan “sınır gölü” ve “açık deniz” ilkelerini öne sürmektedir. Tıpkı Aral Gölü'nün statüsü gibi düşünülmektedir. Bu yaklaşım karşısında Rusya'nın ve İran'ın tutumları nelerdir?

Cevap:

Dünya'nın en büyük gölüdür. Uluslararası deniz statüsündedir. 25 mil deniz suyu kıyı devlete aittir. Abşeron Yarımadası, Azerbaycan'ın dahili sularını daha da genişletmektedir. Bu rahatsızlık yaratmaktadır çünkü petrol rezervleri bu kurala göre Azerbaycan suları içinde kalmaktadır. Bu konuda Haydar Aliyev'in büyük çabaları vardır. İran ve Kazakistan bu konuya şiddetle karşı çıkmaktadır. Ancak denizdir, açık denizdir.

5.Uluslararası sistemde İran'a uygulanan ambargoların kaldırılması denge siyaseti izleyen Azerbaycan için ne gibi değişikliklere neden olur? Yeni yatırım alanlarının doğduğunu söyleyebilir miyiz?

Cevap:

Azerbaycan haptı yuttu. Azerbaycan'a açık bir rakip ortaya çıktı. Bu bölgedeki en büyük oyuncu olma özelliğini kaybedeceğini düşünüyorum. İran'ın bulundurduğu petrol miktarına bakılırsa Azerbaycan'ın üç kat üstünde ham petrole sahip. Azerbaycan'ı yeni bir

kriz bekliyor. Azerbaycan'ın petrolü önce çıkarmış olması ona zaman kazandırdı, gelişmelerine başladı ve hızlandırdı. Ancak bu durumun değişeceğini düşünüyorum.

Azerbaycan'dan yatırımların İran'a gideceğini düşünüyorum çünkü orada freezone var. Bu da İran'ı yatırım için cazip kılıyor.

6. Türkiye'ye; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kıbrıs gibi Türk cumhuriyetleri buna ek olarak sınır komşuları olan İran ve Gürcistan vize uygulamasını kaldırmıştır. Haydar Aliyev'in "İki devlet, tek millet." söylemine rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki vize uygulamasının devam etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap:

Hiçbir zaman anlamadık nedenini. Ancak 90 gün turist vizesi kalkabilir, işçi vizesi uygulanabilir. Türk işadamlarının Azerbaycan'a direk gelip vergiyi gözetmeden iş yapması Azerbaycan aleyhine olur.

7. 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan "Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Protokol" Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde neleri değiştirdi?

Cevap:

Hayal kırıklığı oldu halk için. Türkiye'nin karadan büyük bir sınırı var Ermenistan'a. Bu sınırı kontrol etmek için bu şekilde ilişkiler normal.

8. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan enerji anlaşmaları Güney Kafkasya'daki stratejik dengeleri nasıl değiştirmiştir?

9. TÜRKSOY çalışmaları ve benzeri çalışmalar ikili ilişkilerin gelişmesi açısından başarı sağlamıştır. Bunun dışında başka ne tür çalışmalar bu ilişkilere yarar sağlar, öneriniz nedir?

10. STK'ların geliştirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından ne tür yararlar sağlayabilir?

31.03.2016

Toğrul Alixhanov

BASF Satış Temsilcisi

(Uluslararası İlişkiler Mezunu)

Bakü – Azerbaycan

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ufuk Aygün ile "Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler" adlı bitirme tezi üzerine mülakat yapılmıştır.

Gerekli bilgileri kendisine verdim.

Togrul Əlixanov *[Signature]* 31/03/16.
055 830 7701. Bakı.

BASF
We create chemistry

BASF Kaspian YKS MMC
Bakı, Xocalı pr.55,
Aga Center, 10-cu mərtəbə
Tel.: (+99 412) 464 43 27
Faks: (+99 412) 464 43 28
Mob.: (+99 450) 250 75 01
togrul.alexanov@basf.com
Fabrik, AZ 5022, Sumqayıt
H.Z. Tağıyev qəs.
(Bakı - Quba magistralı)
Tel.: (+99 412) 404 88 60
Faks: (+99 412) 404 88 63
master-builders-solutions.basf.az

Togrul Əlixanov
Satış təmsilçisi

MASTER®
BUILDERS
SOLUTIONS

EK 2 - MUSTAFA HAŞİM POLAT İLE RÖPORTAJ

1.Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasının karakteristik özellikleri nelerdir?

- a. Enerji kapsamında
- b. Rusya ile olan ilişkiler kapsamında
- c. Türkiye ile olan ilişkiler kapsamında
- d. ABD ile olan ilişkiler kapsamında
- e. İran ile olan ilişkiler kapsamında

2. Elçibey ve Aliyevler döneminde Azerbaycan'ın Ermenistan politikası nasıl gelişmiştir?

Cevap:

Bu konuda bir bilgim yok.

3. Türkiye tarafından düşürülen Rus askeri uçağı, Türkiye ve Rusya arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Denge siyaseti izleyen Azerbaycan için Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu gerginlik Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkiler mi? Evet ve hayır cevapları gerekçelendirilecektir.

Cevap:

Rusya'nın Ermenistan'a destek vermesinden dolayı zaten Azerbaycan ile Rusya ilişkilerinde bir problem var. Problem var derken, Azerbaycan alttan alan taraf olmak durumunda kalıyor. Ticari ilişkiler bakımından ve diğer şeylerden. Çok fazla sorun etmiyor, etmemeye çalışıyor. Görmezden geliyor. Ama bu Türkiye'de yaşanan sorunda da diğer konularda da Türkiye her zaman Azerbaycan'ın yanında olduğunu gösterdiği için; Azerbaycan bunu da dikkate alarak proje plan geliştiren bir vaziyette. Bu son krizden sonra işte bu tazminatların açılması ile ilgili Azerbaycan bir inisiyatif aldı ve dışarıdan yansıması da bunun, Azerbaycan ve Türkiye dayanışma içinde şeklinde oldu. Yani uçak krizinden sonra Azerbaycan'ın Rusya ile ilişkisinde bir sorunu yok. Herhangi problem olacak bir durumu yok. Türkiye'den dolayı bozulan bir ilişkisi de yok. Ama Türkiye'ye destek verdiğini söyleyen bir imaj oluştu.

4. Hazar konusunda Azerbaycan “sınır gölü” ve “açık deniz” ilkelerini öne sürmektedir. Tıpkı Aral Gölü'nün statüsü gibi düşünülmektedir. Bu yaklaşım karşısında Rusya'nın ve İran'ın tutumları nelerdir?

Cevap:

Geçenlerde Friedman bir şey yaptı, Rusya'nın dağılacağı yönünde. Türkiye'nin ve Polonya'nın bu dağılan ülkeleri alacağı ve Çin'in dağılacağı ve Asya kısmında da Japonya'nın aleyhinde öngöründe bulundu. İleride belki Rusya'nın sıkıntıları dolayısıyla Azerbaycan'ın Hazar ile ilgili imkanları artabilir. Ama şu an için, yakın vadede çok fazla değişiklik olacağını düşünmüyorum. Ama bu durum çok belirsiz.

5.Uluslararası sistemde İran'a uygulanan ambargoların kaldırılması denge siyaseti izleyen Azerbaycan için ne gibi değişikliklere neden olur? Yeni yatırım alanlarının doğduğunu söyleyebilir miyiz?

Cevap:

Doğmuş olabilir değil, doğdu. Ya bu anlaşma imzalandı, geçenlerde ziyaretler oldu. Oradan buraya gelenler oluyor turistik anlamda. Buradan oraya gidenler oluyor. Yani bir açılım olduğu açık. Anlaşmalar da bunu gösteriyor.

6. Türkiye'ye Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kıbrıs gibi Türk cumhuriyetleri buna ek olarak sınır komşuları olan İran ve Gürcistan vize uygulamasını kaldırmıştır. Haydar Aliyev'in "İki devlet, tek millet." söylemine rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki vize uygulamasının devam etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap:

Valla biz onu genelde düşünmemeye çalışıyoruz. Unutmaya çalışıyoruz yani, öyle diyelim. Ama Azerbaycan'ın bir şekilde, bu durumu kaldıracağını, değiştireceğini herkes düşünüyor. Çünkü ne kadar vize uygulansa da iş adamlarının gidiş gelişi önlenemiyor. Vatandaşlarımızın evlilikler yoluyla vb. durumlarla ilgili bağlantıları devam ettiği sürece o biraz formalitede kalmış oluyor. Ama o formalitenin de kalkması inşallah gerçekleşir.

7. 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan "Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Protokol" Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde neleri değiştirdi?

Cevap:

O dönemde biraz samimi olarak Azerbaycan'ın menfaatini düşündüğünü zannetmediğimiz kesimler tarafından çarpıtıldı bu. İçeride Rus taraftarı olan insanlar var. İçeride kendilerine göre sistem içerisinde birilerini vurmak için bunu kullanan insanlar var. Ve o dönem sorun oldu, burada yanlış bir takım tepkiler verildi. Türkiye'nin Azerbaycan'a karşı Ermenistan'a sanki artık bir ittifak teklif ettiği, Azerbaycan'a karşı cephe aldığı gibi yansımalar oldu. Hal bu ki Türkiye her zaman şunu söyledi. Azerbaycan'ın sorununun da

çözülmesi bizim Ermenistan ile ilgili anlaşmalarımızın bir parçasıdır mutlaka. Olacaksa olacaktır olmayacaksa olmayacaktır. Yani şöyle düşünün; Türkiye Azerbaycan için Ermenistan ile olan çok ciddi ticari kapasitesini veya bir takım stratejik anlamda bağlantı kurabilecek kapıların hepsini kapatmış durumdadır. Ve bu durum devam ediyor. Bunlarla ilgili taviz verildiği zaman da Azerbaycan düşünülmeden yapılmayacaktır. Buna rağmen bu olayı bir kısmı bilmediğinden bir kısmı kötü niyetinden çarpıttılar.

8. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan enerji anlaşmaları Güney Kafkasya'daki stratejik dengeleri nasıl değiştirmiştir?

Cevap:

Şimdi şöyle diyoruz. Biz eskiden yürekten bağlıydık, şimdi damardan bağlıyız diyoruz. Bu enerji hatları artık o noktaya gelmiştir. Avrupa Birliği kurulduğunda enerjiden Avrupa Kömür Çelik Birliği kurularak Alsace Loren'deki kaynakların kullanımı ile ilgili bir yerden yola çıktılar. Bu şunun içindi hakikaten damardan denebilecek nitelikte hayatın akışını sağlayacak bir noktayı işbirliğinin temeline oturtmaktı. Türkiye ile Azerbaycan tarihten, yürekten birbirine bağlıdır ama dönemsel olarak kötü niyetli aktörlerin, yanlış anlaşılmanın, dışarıdan provakasyonların etkisi ile bozulmalar olabilir. Ama bu petrol enerji işbirliği sayesinde o noktaya gelmiştir ki artık kopamaz, kopartılamaz. Azerbaycan'ın yurt dışına çıkışı, Avrupa'ya gaz satışı, kaynaklarını kullanması - piyasaya ulaştırabilmesi Türkiye sayesinde oluyor. Türkiye'nin de Azerbaycan'ın bu gazı ile kendi enerji hap olma, enerji kaynaklarını birleştirme ile ilgili alternatiflerini güçlendirme imkanı ortaya çıkıyor. İkisi bir araya gelince burada önemli bir nokta var; Gürcistan'ın pozisyonu, Türkiye ile Azerbaycan arasında Gürcistan'ın Rusya tarafından toprakları işgal edilmiş bir ülke olarak önemli bir pozisyonu var. Bu sadece Türkiye ile Azerbaycan'ı birleştirmiyor. Aynı zamanda Gürcistan'ı da ayakta tutuyor. Gürcistan'ı sağlam direnç noktası olarak tutuyor.

9. TÜRKSOY çalışmaları ve benzeri çalışmalar ikili ilişkilerin gelişmesi açısından başarı sağlamıştır. Bunun dışında başka ne tür çalışmalar bu ilişkilere yarar sağlar, öneriniz nedir?

Cevap:

Bu konuda şunu söylemek lazım, her konuda her alanda işbirliği yapılması gerekiyor ve yapılıyor da. Mesela en basit örneği Türk Dünyası Onkologlar Birliği'nin kurulması gibi bir çalışmamız var şimdi bizim. Mesela konferans yapılıyor ardından böyle bir şey kuralım diyoruz. İşte, iletişim alanında iletişim fakültesinin stüdyolarını yeniledik. Müfredatını yeniliyoruz. Bu arada Türk Dünyası İletişim Fakültesi kuralım gibi çalışmalarda yapılıyor.

Bütün alanlarda bir kısmı yapıldı, bir kısmı hedefleniyor, bir kısmı oluşuyor ama burada önemli bir şey var; Azerbaycan'ın son dönemlerde dış politikasında Türk Dünyası ile ilgili şeyler arttı. Azerbaycan bu nokta da istekli inisiyatif almaya yakın bir tavır sergiliyor. Bu da Türkiye'yi memnun ediyor. Çünkü Azerbaycan Türkiye ile Türk Dünyası arasında köprü olabilecek nitelikte. Bazı topluluklar var ki Rusya'nın içerisinde Türk Dünyası unsurları. Bunlar ile ilişkiler Türkiye tarafından kurulursa belki sıkıntı olabilir ama Azerbaycan tarafından daha rahat kurulabilir. Aynı zamanda Rusça üzerinden düşündüğümüzde mesela tıp üzerinde bir çalışma yapıldığında mühendislik teknik terimlerde buranın ilgili kesimleri, yetkili kesimleri, okumuş kesimleri kavram olarak Rusça üzerinden daha rahat ilişki kurabilirler. Bu manada Azerbaycan'ın dış politikasında böyle bir gelişmenin olmuş olması, Türk Dünyası ile ilgili şeyleri destekliyor olması; Azerbaycan'ın yaklaşık son ona yıldır artarak devam ediyor. Faydalı olan bir şey bizim için.

10. STK'ların geliştirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından ne tür yararlar sağlayabilir?

Cevap:

Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşları, yerli sivil toplum kuruluşları çoğunlukla bu işe business olarak bakan kuruluşlar. Çünkü dünyada böyle bir trend var. Yani sosyal sorumluluk çalışmaları her ne kadar olsa da genelde bir proje hazırla, bu projeden geçimini temin et ve sivil toplum kuruluşu olarak varlığını yaşat olarak bir mantık var. Ama bu sivil toplum kuruluşu aslında Batılı bir kavramdır. Sivil toplum denen şeyin içerisinde kar amacı güden gütmeyenler olabilir. Mesela bir iş adamları kuruluşu, iş adamlarının dayanışma örgütü işbirliği örgütü onların karlarını maximize etmek için toplumun menfaatine olmayan şeyleri savunabilir. Ve bunu da nizamnamesine yazabilir. Üyelerinin menfaatini korumaktadır. Üyelerinin menfaati de diğer vatandaşların menfaatine olmaz. Bu bir sivil toplum kuruluşudur. Ama biz sivil toplum kuruluşu denince genelde böyle hani bizdeki vakıf, dernekler ile karıştırıyoruz. Hal bu ki vakıf kültürü başka bir şeydir. Vakıf daha çok menfaat amaçlı değil, başkalarına hizmet amaçlı olan bir şeydir. Hayırseverlik anlamında. Dolayısıyla sivil toplum kültürünün bu manada biraz daha bizden kaynaklar ile beslenmesine ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. Proje yaparken kendisinden katkı sunacak, özveride bulunacak muhataplar arıyoruz. Onları her zaman bulamıyoruz. Bunları oluşturmaya çalışıyoruz, var olanları güçlendirmeye çalışıyoruz. Yani para kazanmaktansa sosyal sorumluluğu daha fazla hisseden topluma hizmet etmeye çalışan bir STK bulduğumuzda, ona hem kendisini geliştirmesi için katkı sunabiliyoruz hem proje yaparak destek olabiliyoruz. Burada

Cumhurbaşkanlığına bağlı sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ile ilgili bir şura var. Bu şura, buralarda işte turuncu devrimler vb. bir takım şeyler olduktan sonra yabancıların sivil toplum kuruluşlarını desteklediği yani desteklemek şeklinde yönlendirdiği tespit edildikten sonra devletin inisiyatif alması ile kuruldu. Yani sivil toplum kuruluşlarını milli kaynaklar ile devletin kaynakları ile beslemek ihtiyacından doğan bir şey aslında. Biz de bu millileşmeye destek olmak anlamında önem veriyoruz. Şura ile ilişkilerimiz var. Sivil toplum kuruluşları için bir eğitim merkezi kurduk, onlarla işbirliği içerisinde. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarımızı getirdik, eğitim yaptırarak. Tagiyev Hayri programımız var. Zeynel Abidin Tagiyev buranın hayırseverlerinden birisidir. Hacı Zeynel Abidin Tagiyev, Bakü'nün suyunu kendi parası ile getiren işte okul yaptıran hayır faaliyetleri yapan birisi. Onun adına bir Hayriye programı, bir hayırseverlik programı yaptık. O programın içinde projelerimiz var. İşte bu sivil toplum kuruluşlarına eğitimler verildi. Mesela Türkiye'den sivil toplum kuruluşlarımız geldi; Afrika'da ne yaptıklarını, yetim projelerinde ne yaptıklarını, insani diplomasi de ne yaptıklarını anlattılar. Çok da faydalı oldu. Ayrıca üniversitelerden Tagiyev Hayriye mektebi diye bir çalışma kapsamında öğrencilere bu konularda eğitim verdi sivil toplum kuruluşlarımız. Ayrıca geçen sene Türkiye'ye staja gönderdik sivil toplum kuruluşlarından öğrencileri. Bu sene Afrika'ya göndermeyi düşünüyoruz. Ayrıca bu sene bir yarışma, hani hayırsever fikri yarışması gibi bir yarışmamız var. Dolayısıyla bu manada sivil toplum denilen ama aslında bizim hayırseverlik faaliyetleri anlamında daha çok gördüğümüz alanla ilgili çalışmalar yapıyoruz. Azerbaycan'ın dış politikasında da bunlar çok etkili çünkü Karabağ sorunu ve benzeri diğer pek çok konuda kamu diplomasisi faaliyetini bu kuruluşlar üstlenmiş durumda ama bunların bir kısmı motivasyon anlamında bence doğru yönlendirilmiyor yani milli şuurdan ziyade biraz taşeronluk gibi düşünenler var. Bir kısmı da çok iyi milli düşünseler de vatanperverlikle düşünseler de yeterince güçlü bir lobicilik faaliyeti olmuyor. Biz şunu söylüyoruz; Türkiye'de olan örneği göstererek diyoruz ki hesapsız insanlara hizmet etmeye hayır yapmaya çalışan insanların bir şekilde başka insanların gönüllerinde yeri olur. İyilik yap denize at. Balık bilmezse Halik bilir. Ama insanlara kalbinizi açmak, size dost kazandırır. Dua alırsınız. Belki birilerine milyon dolarlık lobicilik yaptıracağınıza üç beş boynu bükük adamın, Afrika'da fukaranın gönlünü kazanırsanız daha etkili olur. Çünkü bu hesap ötesi bir durumdur, hakikaten hayır gönül ile yapılan bir şeydir. Birilerine al bu parayı git vatani savun dediğiniz zaman o çok fazla verimli olmuyor. Bu manada Azerbaycan'ın dış politikasını güçlendirmek adına da kamu diplomasisi ihtiyacını karşılamak adına da küçük ülkelerin yani küçük derken nüfus boyutu anlamında yüzölçümü anlamında çok büyük olmayan ülkelerin doğal olarak onlar daha az tanındıkları için kamu

diplomasisinde ihtiyaçı tanınmadır. Büyük ölkelerin tanınmaya ihtiyaçı yoktur. Zaten onlar ister istemez göze batarlar, tanınırlar. Ama onların imajını düzeltme, doğru bir imaj bulma ihtiyaçı vardır. Mesela Çin ile ilgili, Çin'in imajını düzeltme derdindedir. Çin'in tanınmayla ilgili problemi yoktur. Herkes Çinlileri bilir, Çini bilir. Ama Azerbaycan'ın tanınma ile ilgili problemi vardır. Bunun için sivil toplum kuruluşları eğer kamu diplomasisinde etkin rol alırlarsa, hayırseverlik faaliyetleri yaparlarsa, Afrika'da bölgede değişik yerlerde yaptıkları çalışmalarla bu ihtiyaçı karşılarlar. Fakat sivil toplum kuruluşlarımıza destek olunması lazım. Yalnız önce bir niyetlerinin motivasyon kaynaklarının düzeltilmesi lazım. Hayırseverlik düşüncesinin tekrar Azerbaycan'ın kendi medeniyetinde kültüründe yeri olan, bu şeyin tekrar diriltilmesi lazım. Biz bunları yapmaya çalışıyoruz, destek oluyoruz, eğitimler veriyoruz. Hem projeler yapıyoruz. İnşallah daha da artacaktır.

28.03.2016

Mustafa Haşim Polat

Başbakanlık TİKA Bakü Program

Koordinatörü

Bakü – Azerbaycan

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ufuk Aygün ile "Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler" adlı bitirme tezi üzerine mülakat yapılmıştır. 28.03.16

Gerekli bilgileri kendisine verdim.

Mustafa Haşim POLAT

Başbakanlık TİKA

Bakü Program Koordinatörü

TÜRKİYE RESPUBLİKASI
BAŞNAZIRLIK
TİKA
Türk İsmakdaşlıq ve Koordinasiya Agentliyi
Bakü Program Koordinasiya Ofisi

Mustafa Haşim POLAT

Koordinator

Ünvan: Xaqani Küç. 31/24 AZ 1095 - Bakı/Azərbaycan
Tel: +994 12 493 10 24 Faks: +994 12 493 64 24
E-mail: m.polat@tika.gov.tr - www.tika.gov.tr

EK 3 - İBRAHİM DEMİR İLE RÖPORTAJ

1.Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasının karakteristik özellikleri nelerdir?

- a. Enerji kapsamında
- b. Rusya ile olan ilişkiler kapsamında
- c. Türkiye ile olan ilişkiler kapsamında
- d. ABD ile olan ilişkiler kapsamında
- e. İran ile olan ilişkiler kapsamında

2. Elçibey ve Aliyevler döneminde, Azerbaycan'ın Ermenistan politikası nasıl gelişmiştir?

Cevap:

Elçibey yeni bir cumhuriyet devralmıştır. Kurumları oturmuş bir devlet değildir. Devletin bağımsızlığını korumak temel ilkedir. Aliyevler dönemi ile Elçibey'in karşılaştırılması çok uzaktır.

3. Türkiye tarafından düşürülen Rus askeri uçağı, Türkiye ve Rusya arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Denge siyaseti izleyen Azerbaycan için Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu gerginlik Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkiler mi? Evet ve hayır cevapları gerekçelendirilecektir.

Cevap:

Rusya ne kazandı, çok merak ediyorum. Yaklaşık 6 ay oldu bu olay olalı, bu altı ay içinde Rusya ne elde etti Türkiye ile düşman olmaktan başka. Suriye'ye gitti ama ne kazanımı oldu. En büyük kazanımı Türkiye ile düşmanlık.

Azerbaycan Devleti "Türkiye dostumuzdur." dedi. Azerbaycan dışında diğer Türk devletlerinden böyle bir duruş görmedik. Azerbaycan sahip çıkmıştır. Rusya ile Türkiye arasında savaş çıksa, Türkiye'nin yanında olur diye düşünüyorum. Mecbur Türkiye'ye, sen Azerbaycanlı olsan ne yaparsın? Kime güvenirsin; İran'a mı, Rusya'ya mı, Ermenistan'a mı?

4. Hazar konusunda Azerbaycan "sınır gölü" ve "açık deniz" ilkelerini öne sürmektedir. Tıpkı Aral Gölü'nün statüsü gibi düşünülmektedir. Bu yaklaşım karşısında Rusya'nın ve İran'ın tutumları nelerdir?

Cevap:

Problemin kaynağı şudur; denizse 12 mil, gölse eşit paylaşım görüşlerinin uzlaşmaması.

Kendi kıyıları zengin olan devletler gelir için deniz olduğunu iddia edecekler, fakir olan devletlerse göl iddiasında bulunacak. İş hazarın hukuki statüsü değil, coğrafi yani. Kendi coğrafyalarına ait olan kısmın ne içerdiği.

5.Uluslararası sistemde İran’a uygulanan ambargoların kaldırılması denge siyaseti izleyen Azerbaycan için ne gibi değişikliklere neden olur? Yeni yatırım alanlarının doğduğunu söyleyebilir miyiz?

Cevap:

Azerbaycanlılar sağlık için İran’a Tebriz’e gidiyorlar. Turistik gidiyorlar. Eğitime gitmezler. İran daha ucuz tabi ki. Fakat bu bölgeye manevi olarak çok bağımlılar. Büyük bir nüfus kitlesi orada. Edebiyat ve kültürel olarak bir bağları var. Ama ticaret olarak bilemiyorum. İlham Aliyev sık sık İran’a gidiyor. Buradaki(Azerbaycan’daki) İran’a ait kültür merkezlerinin çalışmaları oldukça iyi çalışıyor.

6. Türkiye’ye Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kıbrıs gibi Türk cumhuriyetleri buna ek olarak sınır komşuları olan İran ve Gürcistan vize uygulamasını kaldırmıştır. Haydar Aliyev’in “İki devlet, tek millet.” söylemine rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki vize uygulamasının devam etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap:

Hoş değil tabi. Türkiye, Türk Cumhuriyetlerine giderken Özbekistan ve Türkmenistan hariç tamamından vizesiz bir ay giriş alabiliyor. Burası girişte veriyor. Peki, Azerbaycan kimlere bu hakkı tanıyor, asıl bu önemli. Sakıncası ne? Diğerlerine de vermiyorsa devlet politikasıdır. Türkiye’den Nahçıvan’a durum nedir?

- Karayolu ile girişte büyükelçilikten vize alınması gerekiyor.

İğdir’den gelen adam ne yapacak yani? Tabi ki gönlümüz olmamasından yanadır.

7. 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan “Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına yönelik Protokol” Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde neleri değiştirdi?

Cevap:

Ermenistan ile atacağımız ufacık bir adım bile burada(Azerbaycan’da) Türkiye tarafına karşı anlaşılmasa bir hayal kırıklığı, infial ve üzüntü yaratıyor, olumsuz yansıyor.

Ermenistan ve Türkiye'nin yakınlaşması, Azerbaycan'ın elden çıkması demektir. Önce Azerbaycan ardından Ermenistan olması gerekir. Dünyadaki en sağlam müttefikimizi kaybederiz.

8. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan enerji anlaşmaları Güney Kafkasya'daki stratejik dengeleri nasıl değiştirmiştir?

Cevap:

Kardeşlik bir yana, bu bölgedeki Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ile yapılmış olan enerji koridoru çok önemli. Birlikte olmaları şart. Barış için, istikrar için. Dünyadaki diğer devletlerin engellemelerine rağmen bu ülkeler bunun öneminin farkında. Bakü-Kars tren hattı bitmedi, engellemeler var. Sonuçta bu gaz ve petrol sevkiyatı konusundaki uzlaşma çok önemli. Rusya ve İran etkisini azaltır. Önemlidir.

9. TÜRKSOY çalışmaları ve benzeri çalışmalar ikili ilişkilerin gelişmesi açısından başarı sağlamıştır. Bunun dışında başka ne tür çalışmalar bu ilişkilere yarar sağlar, öneriniz nedir?

Cevap:

Sanata karşı Türk dünyasında ilgi biraz azalıyor. Popüler kültüre geçmek lazım yoksa verimsizleşiyor. Tarkan gelse TÜRKSOY'u geçer. TÜRKSOY anlaşma yapsa daha ilgi görür. Ressamların, sanatçıların buluşmasından daha etkili olur. Ülkelerin yakınlaşması için konserler, dans gösterileri yapılmalıdır. TÜRKSOY, Türk dünyası için UNESCO'dur.

Yunus Emre Enstitüsü'nde kültürel ve sanatsal faaliyetler yapıyoruz ama Azerbaycan'da ne yapılabilir? Karsta ne yaparız, ona bakarım ben. Yani sanat üreten şehirler örneğin İstanbul, buradaki bir etkinliğin ülke içinde bir etkinlikmiş gibi yapılması lazım. Edebiyat çok önemli ardından resim, müzik, akademik etkinlikler yapılmalı.

10. STK'ların geliştirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından ne tür yararlar sağlayabilir?

Cevap:

Buradaki STK'lar çok fazla ama çoğunun yaptığı herhangi bir faaliyet yok. Burada bir faaliyet yapacağımız zaman karşımızda iyi bir partner bulamıyoruz. Ortada bir netlik yok, kaynak yok. Burada bulunabilecek, ciddi STK'lar oluşturulması lazım önce.

28.03.2016

İbrahim Demir Yunus Emre Enstitüsü Müdürü Bakü – Azerbaycan

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ufuk Aygün ile "Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler" adlı bitirme tezi üzerine mülakat yapılmıştır.

Gerekli bilgileri kendisine verdim.

28.07.2016

Dr. M. Kalkan

S. Yılmaz

Doç. Dr. Emre S. M. M. M. M.

EK 4 - HASAN ALİBEYLİ ve OZARAN NARAFOV İLE RÖPORTAJ

1.Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasının karakteristik özellikleri nelerdir?

- a. Enerji kapsamında
- b. Rusya ile olan ilişkiler kapsamında
- c. Türkiye ile olan ilişkiler kapsamında
- d. ABD ile olan ilişkiler kapsamında
- e. İran ile olan ilişkiler kapsamında

Cevap:

Bu sorunun içeriğinin uzun olması nedeniyle zaman darlığından dolayı cevaplanamamıştır.

2. Elçibey ve Aliyevler döneminde Azerbaycan'ın Ermenistan politikası nasıl gelişmiştir?

Cevap:

Elçibey dönemi devlet yeni kuruluyordu. O nedenle çok başarılı politikalar yürütülemedi. Haydar Aliyev döneminde, devletin ayakları yere bastı ve güzel politikalar yürütüldü. Daha kararlı politikalar güdüldü.

3. Türkiye tarafından düşürülen Rus askeri uçağı, Türkiye ve Rusya arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Denge siyaseti izleyen Azerbaycan için Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu gerginlik Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkiler mi? Evet ve hayır cevapları gerekçelendirilecektir.

Cevap:

Devletin sınırlarını geçerse vurmak zorundadır. Rusya'nın ne işi vardır ki Suriye adına hukuka tecavüz eder. Türkiye karşılık vermeseydi. Daha sonra tekrar geleceklerdi. Türkiye güçlü bir ülkedir. Bu nedenle, kendi hava sahasının ihlali konusunda gereğini yapar. Karşılık vermese bizim Karabağ gibi olurdu. Yani böyle bir ihtimal olurdu.

4. Hazar konusunda Azerbaycan "sınır gölü" ve "açık deniz" ilkelerini öne sürmektedir. Tıpkı Aral gölünün statüsü gibi düşünülmektedir. Bu yaklaşım karşısında Rusya'nın ve İran'ın tutumları nelerdir?

Cevap:

Uzlaşma lazımdır. Azerbaycan çıkarları için uluslararası hukukun uygulanmasını ister diğer devletler ise kendi çıkarları için kendi tezlerini savunurlar.

5.Uluslararası sistemde İran’a uygulanan ambargoların kaldırılması denge siyaseti izleyen Azerbaycan için ne gibi değişikliklere neden olur? Yeni yatırım alanlarının doğduğunu söyleyebilir miyiz?

Cevap:

Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkiler çok önemlidir. Çünkü dini ve milli bağlılık vardır. Yeni dönemde de bu durum nedeniyle ilişkilerin artacağını düşünüyorum.

6. Türkiye’ye Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kıbrıs gibi Türk cumhuriyetleri buna ek olarak sınır komşuları olan İran ve Gürcistan vize uygulamasını kaldırmıştır. Haydar Aliyev’in “ iki devlet, tek millet” söylemine rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki vize uygulamasının devam etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap:

Herhalde kalkması daha iyidir. İki devlet arasındaki alakalar daha iyi olur. Azerbaycan’ın Kürtler konusunda çekincesi vardır. Bu çekincesinden kaynaklandığını düşünüyorum.

7. 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan “Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Protokol” Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde neleri değiştirdi?

Cevap:

Türkiye’nin bu protokole, Karabağ şartını koyduğunu öğrenene kadar bir hayal kırıklığının yaşandığını söyleyebilirim. Azerbaycan bu durumu anlar, normal bakar.

8. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan enerji anlaşmaları Güney Kafkasya’daki stratejik dengeleri nasıl değiştirmiştir?

Cevap:

Rusya’nın etkisini azaltır. Rusya bu durumu hiç istemez. Aslında Rusya ile bu enerji anlaşmalarını imzalamak daha fazla işimize gelirdi, maddi kazanım olarak ancak Azerbaycan müstakil bir dış politika istedi. Bu adım çok önemlidir. Brzezinski der ki; Güney Kafkasya ülkeleri için AB’ye girmiş bir Türkiye daha iyidir. Bu durum, enerji transferi için gerçekten de önemlidir.

9. TÜRKSOY çalışmaları ve benzeri çalışmalar ikili ilişkilerin gelişmesi açısından başarı sağlamıştır. Bunun dışında başka ne tür çalışmalar bu ilişkilere yarar sağlar, öneriniz nedir?

Cevap:

Medeni bir kurumdur, bu kurumun faaliyetleri başarılıdır. Yenileri de kurulabilir, kurulmalıdır.

10. STK'ların geliştirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından ne tür yararlar sağlayabilir?

Cevap:

STK'lar kurulursa daha güzel olur. Siyasi ve askeri ortaklık var zaten, yüksek seviyede Azerbaycan Türkiye ilişkileri vardır, yarar sağlar, bir birlik duygusu sağlayabilir.

Unvanlar

29.03.2016

Hasan Alibeyli,

Azerbaycan İlimler Akademiyası Uluslararası İlişkiler
Profesörü

Bakü – Azerbaycan

29.03.2016

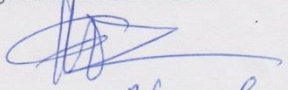
Ozaran Narafov

Azerbaycan İlimler Akademiyası Uluslararası İlişkiler
Uzmanı

Bakü – Azerbaycan

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ufuk Aygün ile "Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler" adlı bitirme tezi üzerine mülakat yapılmıştır.

Gerekli bilgileri kendisine verdim.

Ozcan Nurgul - Uluslararası İlişkiler
Uzmanı 29.03.2016 Bate

EK 5 - SARKHANBAY KHUDUYEV İLE RÖPORTAJ

1.Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasının karakteristik özellikleri nelerdir?

- a. Enerji kapsamında**
- b. Rusya ile olan ilişkiler kapsamında**
- c. Türkiye ile olan ilişkiler kapsamında**
- d. ABD ile olan ilişkiler kapsamında**
- e. İran ile olan ilişkiler kapsamında**

Cevap:

Konu için özgürlüğü kazandığımız 1991 Ekim -1992 Ekime kadar, 1993 Ekimden bu devre kadar Azerbaycan Ermenistan siyaseti yazmak doğru değil. Bu doğru anlam değil. Azerbaycan Ermenistan siyaseti diye bir şey yoktur. Azerbaycan'ın dış siyasetinde, Azerbaycan Ermenistan siyasetinde Dağlık Karabağ tartışması, böyle olmalıdır. Bu tartışmanın da esası şudur:

Uzun zamandır bu sorun devam ediyor ama önemli noktası 1988'de başlar. 88'den bu yana arttı ve Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlılar kendi tarihi topraklarından sürgün olup geldiler. Ardından Karabağ'da bu operasyonlar başladı ve iç işgaller de buna eklendi, o yüzden bunun adını Ermenistan politikası değil Dağlık Karabağ siyaseti olarak adlandırmak daha doğrudur.

Problem nedir? 1991, 1993'de neden alınmadı?

O dönemde özgürlüğünü kazanan tek devlet biz değildik, özgürlük kazanmış başka devletler de vardı. Farklı sorunlar yaşanıyordu. 15 Sovyet ülkesi, Rusya'dan uzaklaşmak ve Türkiye ye yaklaşmak gibi bir istekleri vardı. Bizde 91-93' de Türkiye'ye yakınlaşma isteği vardı. Rusya'dan keskin şekilde uzaklaşma fikri geopolitikada sert bir siyasettir. Çünkü asırlar boyu Güney Kafkasya, Rusya'nın ilgisi ve etkisi altındadır. Sen ondan direkt uzaklaşamazsın. Senin için, bundan dolayı sorunlar yaratacaktır.

Bu sorunlar nasıl başladı? 1991' de özgürlüğümüzü ilan ettikten sonra özgürlüğümüzü tanımaya başladılar ve diaspora faaliyetleri başladı. Batılı devletleri dışarıda bırakmamız problem yaratmaya başladı. 1992 yılında ABD de özgürlüğü koruma hakkında 907 sayılı düzenleme yapıldı. Azerbaycan'a direkt herhangi bir silah yardımı yapılması yasaklandı. Sen Batıyı boşta bırakırsan(önemsemezsen), Batı da sana karşı bir takım yaptırımlar uygular. Sonra biz BDT' ye kabul olduk. Çünkü ortaya bir sorun çıktı, bizim topraklarımız işgal altındaydı. Ve ikili münakaşa ile karşılaştık. BDT ve AGİT arasında kaldık.

1993'te yeni kanunlar çıkmaya başladı. Neden, çünkü sorun dağlık Karabağ sınırlarından çıktı. 822., 853.,874.,884., sayılı kanunların her biri işgallerin ardından kabul olmuştur. Kelbecer, Ağdan, Fizuli, Gubatlı, Cebrayıl ve Zengilan'ın işgalleri ile bu sorun geniş bir alana yayıldı. Ve büyük bir problem yaşandı.

Bununla beraber AGİT meşru olduğuna göre; siyasette ve orduda keskin değişiklikler 93'te gerçekleşmeye başladı. Siyasetin ülkeselleştirilmesi ve özelleştirilmesi 1993' ten sonra başladı.

Azerbaycan Dağlık Karabağ münakaşasında önemli 3 nokta vardır: Birincisi BM kararnameleri, sonra AGİT çerçevesinde görülen kararlar, üçüncüsü cumhurbaşkanlarının görüşleri ve demeçleri, dışişleri nezdinde görüşmeler ve cumhurbaşkanlığı nezdindeki görüşmeler.

3 teklif verildi: Dağlık Karabağ'ın özgürleştirilmesi, etrafının özgürleştirilmesi ve o bölgelere yardım yapılması.

Bizim esas siyasetimiz, Aliyevler döneminde uluslararası hukuki senetlere uyulması kampanyası şeklinde yürütülmüştür.

d) 1992-2001 ve 2001 günümüz olarak Azerbaycan ABD ilişkilerini ayırabiliriz. 1992 yılında özgürlükleri müdafaa hakkında verilen ABD'nin yaptığı düzenleme, ilişkilerin ne kadar kopuk olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda ABD'deki Ermeni lobisi de ilişkilerin açılmasında etkili olmuştur. 1994'te ve 1999'da Haydar Aliyev'in ABD liderleri ile görüşmesi ve Asrın Anlaşmasında ABD şirketlerinin de taraf olması bize gösterdi ki ilişkiler de normalleşmeye gidiliyordu.

2001'de değişen Amerikan dış politikasında Azerbaycan Amerika'ya karşı olmadığını ve onun yanında olduğunu gösterdi. Azerbaycan Amerika'yı kendi bağımsızlığını desteklediği ölçüde desteklemeyi sürdürmektedir. Amerika için Azerbaycan hayati önem alanı değildir. Burası, Rusya'nın hayati önem alanıdır. Bu bakımdan, ilişkiler Rusya'nın tepkisini çekmediği ölçüde devam etmektedir. Bizi ABD ile birleştiren enerji münasebetleri ve terörizme karşı mücadele konusundaki ortak tutumdur. Azerbaycan'ın ABD'den yüksek siyasi beklentileri yoktur. ABD için Azerbaycan, Afganistan'a oluşturulacak transit geçiş konumundadır. ABD Azerbaycan'a karşı demokrasi ve insan hakları hususunda eleştirilerini dile getirmektedir. Bu konuda eleştirilecek birçok ülke olmasına rağmen Azerbaycan'a bu eleştirilerin yöneltilmesi, bir baskı unsuru oluşturmak amaçlıdır. Problemlerimizden birisi de ABD'nin kimi eyaletlerinde Dağlık Karabağ'ın tanınmasına yönelik ortaya konulan belgelerdir.

2. Elçibey ve Aliyevler döneminde Azerbaycan'ın Ermenistan politikası nasıl gelişmiştir?

Cevap:

Size önerdiğim Ali Hasanov'un Azerbaycan Geosiyaseti adlı kitapta bu sorunuzun açıkça cevaplarını bulabilirsiniz. Zamanımız kısıtlı olduğu için diğer sorularınıza geçelim.

3. Türkiye tarafından düşürülen Rus askeri uçağı, Türkiye ve Rusya arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Denge siyaseti izleyen Azerbaycan için Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu gerginlik Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkiler mi? Evet ve hayır cevapları gerekçelendirilecektir.

Cevap:

Azerbaycan çok dikkatli olmalıdır. Bir taraftan emektaş Türkiye, bir taraftan diğer komşu Rusya. Azerbaycan Rusya için önemli bir bölgedir. Biz uluslararası politika da hayati önem alanı diye bir tabir kullanırız. Azerbaycan Rusya için hayati önem alanıdır. Amerika için Orta Doğu hayati önem alanıdır, Rusya için ise Güney Kafkasya ve merkez Asya'dır. Ve ona göre de Azerbaycan hem moderatör ülke olsun istemekte hem aracı olsun. Çünkü Azerbaycan'ın her iki ülke ile de arası iyidir. Her iki taraf ile de iyi ilişkiler kurmayı istediği için bu durumun bu politikayı bozmaması gerekir. Bizim gibi küçük devletler bölgesel güç değildir. O nedenle yıllardır problemsiz yaşamaya çalıştığımız bu bölgede isteriz ki problemsiz yaşamaya devam edilsin. Şimdi bu gerginlikten dolayı Azerbaycan iki devletle de eşit mesafede bulunmaktadır. Ve ilişkilerini eşit seviyede tutmaktadır. Bunu tüm seviyelerde sağlamaktadır. Çünkü biz siyasi olarak moderatör ülke olabilecek konumda değiliz. Biz yalnız kendi seviyemizde bu durumu koruyabiliriz.

4. Hazar konusunda Azerbaycan "sınır gölü" ve "açık deniz" ilkelerini öne sürmektedir. Tıpkı Aral gölünün statüsü gibi düşünmektedir. Bu yaklaşım karşısında Rusya'nın ve İran'ın tutumları nelerdir?

Cevap:

Hazar'ın statüsü başka bir şeydir, Hazar'ın statüsünü araştırırken daha dikkatli olmanız gerekir. Bu 5 kıyıdaş ülke arasında 1970' de anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma günümüzde de geçerlidir. Çünkü uluslararası hukukta ülkenin kenarından 12 millik mesafe senin doğal alanın olarak geçer. O zaman SSCB ve İran ile bir antlaşma yapmıştı. Bu gün İran duruyor. Karşısında 4 başka devlet var. Şimdi de hali hazırda bu prensip devam eder. Hazar'ın bölünmesi üzerine 3 tane önemli prensip vardır. Burada birinci önemli prensip şudur: Hazar'ın ortasından bir daire çizilir burası ortak su olur, her ülke bu çembere kıyı şeridi

boyunca çektiği çizgi ile kendi alanını oluşturur. Bir diğer prensipte uluslararası hukukta olan 12 millik prensiptir. Buna orta hat prensibi de denir. Bir prensip daha var, İran'ın öne sürdüğü prensip. Diğer hiçbir ülke tarafından kabul edilmeyen prensip: Hazar'ın her ülkeye %20 olacak şekilde bölüştürülmesidir. Ben karar verdim herkese %20 verelim diyemezsin. Uluslararası hukuk bozulur. Azerbaycan'ın anlaşmalarına aykırıdır. Bu büyük sorunlar doğurur. Hazar'ın göl mü deniz mi olması sorunu, kıyıdaş ülkelerce çözülmelidir. Hazar bir göldür. Ancak bulundurduğu su kütlesi ile deniz muamelesi görmektedir. Bunun çözümü kıyıdaş ülkelerin anlaşmaya varması ile olur. Burada bizim için önemli olan petrol ve gaz çıkardığımız yerlerdir. Biz, Rusya ile Hazar'ın paylaşımı konusunda anlaşmaya varmış olmamıza rağmen, İran bu hususta anlaşmayarak süreci uzatmaktadır.

5.Uluslararası sistemde İran'a uygulanan ambargoların kaldırılması, denge siyaseti izleyen Azerbaycan için ne gibi değişikliklere neden olur? Yeni yatırım alanlarının doğduğunu söyleyebilir miyiz?

Cevap:

İlham Aliyev'in son ziyaretinden de anlaşılacağı gibi bu ambargoların kalkması Azerbaycan için olumludur. Bize göre, İran'a karşı konulan bu ambargoların kalkması münasiptir. Çünkü Nahçıvan ile kara bağlantımızı İran üzerinden yapıyoruz. Aynı zamanda 30.000 Azerbaycanlının İran topraklarında yaşaması da bizi İran ile bağlantılı hale getirmektedir. Bu sayede bizim İran'a gidişimiz, İran'ın bize gelişi kolaylaşmıştır. Ancak petrol fiyatlarının düşmesi söz konusu olacaktır. Çünkü İran'ın petrolü dünya pazarına çıkacaktır. Bu konuda OPEC'in düzenleme yapması gerekmektedir. Petrolün fiyatının düşmesi ayrı ayrı ülkeler için bir sorundur. Ancak uluslararası pazar için olumlu bir gelişmedir. Azerbaycan için olumsuz bir gelişmedir. Yine de Azerbaycan denge siyasetini sürdürecektir. Ama daha önce uluslararası alanda Azerbaycan, İran ile yaptığı ticaret yüzünden dışlanmaktaydı. Ama şimdi durum değişecektir. Ambargoların kalkması sayesinde üzerimizdeki baskı azalacaktır. Bizim üzerimizde yapılan bu eleştiriler boşa çıkacaktır.

6. Türkiye'ye Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kıbrıs gibi Türk cumhuriyetleri buna ek olarak sınır komşuları olan İran ve Gürcistan vize uygulamasını kaldırmıştır. Haydar Aliyev'in “ iki devlet, tek millet” söylemine rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki vize uygulamasının devam etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap:

İran ve Gürcistan ile karşılıklı olarak gidiş gelişlerde vize uygulaması yoktur. Bunu karşılıklı anlaşarak, devletler kaldırmışlardır. Türkiye üzerine düşeni yapmış, Azerbaycan'dan

Türkiye'ye gelişlerde vize uygulamasını kaldırmıştır. Azerbaycan da bu hususta üzerine düşeni yapmalı ve vize uygulamasını kaldırmalıdır. Benim de dileğim odur ki Türkiye'den Azerbaycan'a gelişlerde vize uygulaması kalksın. Bu konuda yetkili olan bakanlıklar düzeyinde adımlar atılmalıdır.

7. 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan “Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına yönelik Protokol” Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde neleri değiştirdi?

Cevap:

Diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik adı üstünde, bu protokol imzalandığında orada bir şart vardı. Türkiye Dağlık Karabağ sorununun çözülmesini şart koşmuştu. Bizimde Türkiye'den beklentimiz bu yönde idi. Bu bağlamda Kelbecer'in işgalinden sonra Türkiye bu protokolü askıya aldı. Çünkü Türkiye stratejik ortağı olan Azerbaycan'a karşı yapılan bu işgali haksız buluyordu. Yine de Azerbaycan'da yaklaşık 3-4 ay boyunca bir telaş hüküm sürdü. Bu ilişki nasıl kurulacak? Azerbaycan'ı neler bekliyor? Ama daha sonra Türkiye'den resmi açıklama geldi. Bu açıklamadan sonra kargaşa ortamı sona erdi. Azerbaycan ile Türkiye ilişkilerinde bunlar büyük problem yaratmaz. Ancak küçük değişiklikler, telaşlar yaratabilir. Ama hiçbir şey olmadı diyemeyiz. Şunu da gözden kaçırmamak gerek. Türkiye Ermenistan ilişkilerinde, neden Dağlık Karabağ'ı şart koştu? Bu bize gösteriyor ki Türkiye'nin Ermenistan politikasında Azerbaycan oldukça etkileyicidir.

8. Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan enerji anlaşmaları Güney Kafkasya'daki stratejik dengeleri nasıl değiştirmiştir?

Cevap:

Burada çok önemli bir detay var. Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın bölgesel enerji rezervlerine sahip olması, onu stratejik olarak güçlü kılmaktadır. AGİT İstanbul zirvesinde Gürcistan üzerinden Azerbaycan enerjisinin taşınması kararlaştırıldığında görüldü ki enerji anlaşmaları iki ülkeyi stratejik olarak birbirine bağladı. Azerbaycan enerjisi, Rusya'dan ve Türkiye'den dünyaya dağıtıldı. Hem doğalgazda hem de petrolde Azerbaycan kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için Türkiye oldukça önemli bir ortak oldu. Ayrıca 2008'de yaşanan Ukrayna gaz krizi, bize alternatif enerji yollarının önemini gösterdi. Azerbaycan enerjisi tek başına Avrupa için yeterli değildir. Ancak Türkmenistan ve İran enerjisinin Türkiye üzerinden Batı'ya taşınması stratejik olarak Türkiye'yi ve Azerbaycan'ı güçlendirdi. Azerbaycan'ın ekonomisinin en önemli kanadı ham petrol satışlarıdır. Türkiye bu anlaşmalar sayesinde Azerbaycan bölgede söz söyleyebilme konumuna getirdi. Ekonominin en önemli kanadı olan ham petrol satışları arttığı için ülkenin refah düzeyi arttı.

9. TÜRKSOY çalışmaları ve benzeri çalışmalar ikili ilişkilerin gelişmesi açısından başarı sağlamıştır. Bunun dışında başka ne tür çalışmalar bu ilişkilere yarar sağlar, öneriniz nedir?

Cevap:

1993'ten beri başlayan bu çalışmalar bağımsızlığımızı kazandıktan sonra bizim kültürel boşluğumuzu gidermemize yarar sağladı. Bu tür kültürel faaliyetler ülkemizin stabil bir siyasetinin olduğunun göstergelerinden birisidir. Bu stabilite de bizim ülkemize yatırım yapılmasını sağlayan en önemli faktördür. Asırlar boyu Azerbaycan topraklarında yaşayan Türklerin getirmiş olduğu kültürel birikimi korumak ve sürdürmek bizim için önemli olmuştur. Ve Azerbaycan, İlham Aliyev'in kurduğu kültürel fonla Türk dünyası ile bir takım çalışmalar yapmaya isteklidir.

10. STK'ların geliştirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesi açısından ne tür yararlar sağlayabilir?

Cevap:

Bu konu Azerbaycan'ın en zayıf olduğu konudur. Bizde sivil toplum kuruluşları toplum üst tabakası tarafından oluşturulmaktadır. Bu da toplumun geneline yayılmamaktadır. Olması gereken toplumun daha geniş çevreleri tarafından oluşturulmuş STK'ların aktif olarak rol almasıdır. Özellikle gençlerin bu konuda desteklenmesi gerekmektedir. Bizde sivil toplum kuruluşları için kurulmuş bir şura vardır. Bu şura, bu kuruluşların ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak Azerbaycan'da sivil toplum bilinci henüz yerleşmemiştir. Biz, 71 yıl Sovyet Rusya egemenliği altında kaldığımız için bütün idari ve siyasi yapılanma Sovyet Rusya'nın dilediği şekilde gerçekleşmişti. Bu da bağımsızlığımızı kazandıktan sonra bizde sivil toplum gibi bazı kuruluşların gelişmemesine neden olmuştur. Bu konuda çeşitli adımlar atılmıştır ve atılmaya devam etmektedir. Ancak sivil toplum bilincinin oluşması için daha uzun bir süre gereklidir.

01.04.2016

Sarkhanbay Khuduyev

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı Bilim Fonu

Uluslararası Projeler Departmanı Baş Danışmanı

Bakü – Azerbaycan

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Ufuk Aygün ile "Azerbaycan'ın Dış Politikasını Etkileyen Parametreler" adlı bitirme tezi üzerine mülakat yapılmıştır.

Gerekli bilgileri kendisine verdim.

Sərxanbəy Xuduyev *[Signature]* 01.04.16
051-514-77-17 Baku

The Knowledge Foundation under
the President of the Republic of Azerbaijan

Sarkhanbay Khuduyev

Chief consultant of the international projects unit

Az1069, Baku, A.Garaybly str., 7
www.bilikfondu.gov.az
serxanbey.xuduyev@bilikfondu.gov.az
serxanbey.xuduyev@hotmail.com

Tel.: (+99412) 561 60 41
(+99451) 514 77 17
(+99470) 514 77 17

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ufuk AYGÜN
Doğum Tarihi ve Yeri	10.10.1990 – Antalya
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Kumluca Anadolu Lisesi, Antalya, 2008
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, 2013
Yabancı Diller	Fransızca, İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Sözlü Sunum	06 Kasım 2014 – 07 Kasım 2014 Akdeniz Üniversitesi Uluslar Arası İlişkiler Sempozyumu, Konuşmacı, Antalya, TÜRKİYE
E-Posta	ufukaygun07@hotmail.com